

**Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kapsamında Kadın
Yoksulluğu: Azerbaycan Örneği**

Yüksek Lisans Tezi

Muzayyam ASHRAFLI

Eskişehir, 2025

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kapsamında Kadın Yoksulluğu: Azerbaycan Örneği

Muzayyam ASHRAFLI

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Danışman: Prof. Dr. Funda Râna ADAÇAY

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KAPSAMINDA KADIN YOKSULLUĞU: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Muzayyam ASHRAFLI

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mart 2025

Danışman: Prof. Dr. Funda Râna ADAÇAY

Bu çalışmada, kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde ele alınmış ve analiz süreci Azerbaycan örneği üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş; veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile doküman analizi birlikte kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla, kadınların yoksullukla ilgili bireysel deneyimleri ve çözüm önerileri derinlemesine incelenmiştir. Doküman analizi kapsamında ise, ulusal ve uluslararası raporlar, istatistikler ve akademik çalışmalar betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Ulaşılan bilgiler doğrultusunda öncelikle yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun dünya genelindeki durumu ele alınmış daha sonra belirleyici şeklinde verilen sosyoekonomik göstergeler seçilmiş ülkedeki kadınların konumu kapsamında şekil ve tablo yardımıyla yorumlanmıştır. Ayrıca çalışmada açık uçlu sorularla hazırlanmış anket yoluyla elde edilen veriler analiz edilerek bulgular desteklenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, kadınların Azerbaycan’da iş hayatı, eğitim, siyaset ve sosyal alanlarda erkeklere kıyasla dezavantajlı bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların çalışma ve meslek seçimi alanlarında karşılaştıkları toplumsal kalıpların halen geçerliliğini koruduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, istihdam, eğitim ve sosyal hayatta yaşanan bu eşitsizlikler, kadınların yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemekte ve yoksulluğu derinleştirmektedir. Katılımcılar, çözüm önerileri kapsamında kadınlara yönelik devlet yardımlarının artırılması, toplumsal cinsiyet farkındalığının geliştirilmesi ve mesleki eğitim olanaklarının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular, kadın yoksulluğunun yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm gerektiren çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, İktisadi kalkınma, Kadın yoksulluğu, Yoksulluk, Yoksulluğun kadınlaşması.

ABSTRACT

WOMEN’S POVERTY IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITY: THE CASE OF AZERBAIJAN

Muzayyam ASHRAFLI

Department of Economics

Programme in Economics

Graduate School of Anadolu University, March 2025

Supervisor: Prof. Dr. Funda Râna ADAÇAY

In this study, women’s poverty is addressed within the framework of gender inequality, with the analysis process carried out using the example of Azerbaijan. A qualitative method was adopted, utilizing semi-structured interview techniques and document analysis during the data collection process. Through semi-structured interviews, the individual experiences of women regarding poverty and their proposed solutions were examined in depth. Within the scope of document analysis, national and international reports, statistics, and academic studies were evaluated using descriptive analysis. Based on the findings, the global status of poverty and women’s poverty was initially reviewed. Subsequently, socioeconomic indicators defined as determinants were selected and analyzed with the help of figures and tables within the context of the status of women in Azerbaijan.

The findings of this study reveal that women in Azerbaijan are in a disadvantaged position compared to men in the workforce, education, politics, and social life. It was observed that the societal norms and patterns regarding women’s roles in employment and occupational selection still persist. Moreover, the inequalities in employment, education, and social life negatively affect women’s living conditions and deepen poverty. Participants suggested increasing government support, enhancing social awareness, and improving educational opportunities as solutions. The findings demonstrate that women’s poverty is not merely an economic issue but also a multidimensional problem requiring social transformation.

Keywords: Azerbaijan, Economic Development, Women’s Poverty, Poverty, Feminization of Poverty.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Teze başladığım andan beri tercihlerimi de dikkate alarak bana her anlamda yardımcı olan, kıymetli bilgilerini benimle paylaşan ve bana her zaman güvenen Sayın hocam Prof. Dr. Funda Râna Adaçay’a teşekkürü borç bilirim.

.../.../2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Muzayyam ASHRAFLİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
GÖRSELLER DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. YOKSULLUĞUN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
1.1 Yoksulluk Kavramı.....	4
1.2 Yoksulluk Türleri	6
1.2.1 Objektif ve Subjektif Yoksulluk	6
1.2.2 Mutlak ve Görelî Yoksulluk.....	6
1.2.3 Geçici ve Kronik Yoksulluk	9
1.2.4 Gelir Yoksulluğu	10
1.3 Yoksulluğun Nedenleri	10
1.3.1 Ekonomik Nedenler	10
1.3.2 Sosyal ve Demografik Nedenler	12
1.3.3 Coğrafi Nedenler	14
1.4 Yoksulluğun Ölçülmesi.....	14
1.4.1 Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri	15
1.4.2 Kafa Sayım Oranı Endeksi.....	15
1.4.3 Sen Endeksi	16
1.4.4 Watts Endeksi	17
1.4.5 Foster- Greer – Thorbecke Endeksi (FGT).....	18
1.4.6 Yoksulluk Açığı Endeksi	18
1.4.7 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi.....	20
1.5 Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları	22
1.5.1 Doğrudan Mücadele.....	22
1.5.2 Dolaylı Mücadele.....	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN YOKSULLUĞU	25
2.1 Toplumsal Cinsiyet	25
2.2 Kadın Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması.....	28
2.3 Kadın Yoksulluğunun Ayırt Edici Özellikleri	30
2.4 Kadın Yoksulluğunun Nedenleri	32
2.4.1 Eğitim.....	32

2.4.2 İstihdam	34
2.4.3 Sosyal Dışlanma	35
2.4.4 Aile İçindeki Gelir Eşitsizliği.....	36
2.4.5 Tek Ebeveynli Ailelerde Kadının Reisiği	38
2.4.6 Mobbing.....	38
2.5 Yoksulluğun Kadınlar Üzerindeki Etkileri.....	39
2.6. Kadın Yoksulluğu İle Mücadele	40
2.7 Kalkınma Yaklaşımlarında Kadın	41
2.8 Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Eden Uluslararası Kuruluşlar	43
2.8.1 Birleşmiş Milletler.....	45
2.8.2 Dünya Bankası	47
2.8.3 Avrupa Konseyi.....	49
2.8.4 Avrupa Birliği	50
2.8.5 Sosyal Girişimler.....	51
2.8.5.1 Topluluklar Arası Kaynak Oluşturma Örgütü (BRAC)	51
2.8.5.2 Uluslararası Eylem Kuruluşu (Accion International).....	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
3. AZERBAIJAN'DA KADIN YOKSULLUĞU	53
3.1 Azerbaycan Toplumunda Kadının Konumu	53
3.1.1 Kısa Tarihçe	54
3.1.2 Genel Bilgiler.....	57
3.2 Azerbaycan'da Kadın Yoksulluğuna Etki Eden Faktörler	68
3.2.1 Kadın ve Eğitim	69
3.2.2 Kadın İstihdamı ve Gelir Dağılımı	75
3.2.3 Kadın ve Siyaset	81
3.2.4 Kadın ve Sağlık	85
3.3 Azerbaycan'da Kadınlara Yönelik Kurum ve Kuruluşlar	87
3.3.1. Aile, Kadın ve Çocuk Sorunlarından Sorumlu Devlet Komitesi (AKÇSDK)	88
3.3.2. AKÇSDK'nın Aile İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Politikaları.....	89
3.3.3 Çocuklara ve Ailelere Destek Merkezleri	91
3.4 Kadın Yoksulluğu ile İlgili Yapılan Ampirik Çalışmalar	92
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	97
4. AZERBAIJAN'DA KADIN YOKSULLUĞUNA YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA	97
4.1. Çalışma Grubu ve Örneklem	97
4.2 Veri Toplama Araçları	99
4.2.1 Veri Toplanma Süreci.....	100
4.2.2 Verilerin Analizi.....	100
4.3 Bulgular	101
4.4 SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	105
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	117
EK 1	113
EK 2	114
EK 3	115

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1 Ülke gruplarına göre Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi.....	58
Tablo 3.2 2023-2024 akademik yılı başında eğitim kurumu türlerine göre öğrenci sayıları cinsiyet dağılımı.....	71
Tablo 3.3 2021 Yılı Seçilmiş Ülkelerde Ortalama Eğitim Süreleri.....	71
Tablo 3.4 Azerbaycan’da Ekonomik Olarak Aktif Nüfus (2023)	78
Tablo 3.5 Azerbaycan Meclisinde cinsiyet dağılımı (2024)	83
Tablo 3.6 Azerbaycan’da Yönetici Pozisyonundaki Kadın Sayısı (2023).....	85
Tablo 4.1 Katılımcıların yaş grubu dağılımı.....	98
Tablo 4.2 Katılımcıların eğitim dereceleri.....	98
Tablo 4.3 Katılımcıların medeni durumu.....	99
Tablo 4.4 Araştırmanın tema ve alt teması.....	101

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1.1 1990 Yılından Bu Yana Aşırı Yoksulluğun Azaltılmasında Küresel İlerleme (2024).....	8
Görsel 1.2 Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi/ Boyutlar-Göstergeler 2022	21
Görsel 2.1 İlk, orta ve yükseköğretimde cinsiyet farkı (2020)	27
Görsel 2.2 Esas çalışma çağındakilerin iş gücüne katılım oranı (cinsiyete ve hanehalkı tipine göre).....	35
Görsel 3.1 Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi, 2000-2021	57
Görsel 3.2 Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, Seçilmiş Ülkeler ve Dünya, 2000-2021	58
Görsel 3.3 Seçilmiş Ülkelerde 100.000 Canlı Doğum Başına Anne Ölüm Oranları, 2000-2021	64
Görsel 3.4 Seçilmiş Ülkelerde Kadınların Meclisteki Temsil Oranları, 2000-2021	66
Görsel 3.5 Seçilmiş Ülkelerde Cinsiyetlere Göre İşgücüne Katılım Oranları Farkı (2000-2021).....	68
Görsel 3.6 Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (15 + yaş nüfusunun yüzdesi)	77
Görsel 3.7 Cinsiyete Göre Güvencesiz İstihdam Oranları	81
Görsel 3.8 Kadınların Ulusal Parlamentolarda Sahip Olduğu Koltuklar (%).....	84
Görsel 3.9 Azerbaycan Demografik Yapı ve Sağlık Düzeyi Göstergeleri (2021).....	87

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 Dünya Çapında Kızların Ortalama Evlilik Yaşları Oranları (2023).....	34
Şekil 3.2 Seçilmiş ülkelerin İGE ve TCGE dünya sıralaması (2021).....	59
Şekil 3.3 Seçilmiş Ülkelerin 2000-2021 Dönemine İlişkin TCGE Yıllık Ortalama Değerleri, %.....	60
Şekil 3.4 Seçilmiş Ülkelerde Kadınların Erkeklere Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Farklılığı, (2000-2021) %.....	61
Şekil 3.5 Seçilmiş Ülkelerin Beklenen Eğitim Süresi 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalamaları.....	62
Şekil 3.6 Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Süresi, 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalamaları	62
Şekil 3.7 Seçilmiş Ülkelerin GSYH'nin Kadın ve Erkek Oranı, 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalaması, %.....	63
Şekil 3.8 Seçilmiş Ülkelerde 100.000 canlı doğum başına Anne Ölüm Oranları Karşılaştırması, (2000-2021), %.....	65
Şekil 3.9 Seçilmiş Ülkelerde 2021 Ergen Doğum Sayısı (1000 kadın başına), 2000, 2021.....	65
Şekil 3.10 Seçilmiş Ülkelerde Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları, 2000-21 dönemi ortalamaları, %.....	67
Şekil 3.11 Azerbaycan'da Doktora Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	72
Şekil 3.12 Azerbaycan'da, Avrupa ve Orta Asya'da ve Üst Orta Gelir Ülkelerinde Cinsiyete Göre Ortaöğretimi Tamamlama Oranı.....	73
Şekil 3.13 Azerbaycan'da Çalışan Nüfusun Eğitim Düzeyinin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	74
Şekil 3.14 Azerbaycan, Avrupa ve Orta Asya ve Üst Orta Gelir Ülkelerinde Yetişkin Okuryazarlık Oranı, Cinsiyete Göre (15 ve üzeri yaş grubu, %)	74
Şekil 3.15 Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Kadın İstihdamı (2019 %).	79
Şekil 3.16 Ücretli İşlerde Çalışan Kadınlar	80

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	:	Avrupa Birliği
AIS	:	Avrupa İstihdam Stratejisi
AKÇSDK	:	Aile, Kadın ve Çocuk Sorunlarından Sorumlu Devlet Komitesi
BM	:	Birleşmiş Milletler
BRAC	:	Topluluklar Arası Kaynak Oluşturma Örgütü
CALCASA:		California Coalition Against Sexual Assault (Kaliforniya Cinsel Saldırıya Karşı Koalisyon Derneği)
CBN	:	Cost of Basic Needs (Temel İhtiyaç Maaliyeti)
FEI	:	Food Energy Intake (Gıda Enerji Alımı)
FGT	:	Foster Greer Thorbecke
GAD	:	Gender and Development (Cinsiyet ve Kalkınma Yaklaşımı)
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İGE	:	İnsani Gelişim Endeksi
SEWA	:	Self Employed Women's Association (Serbest Çalışan Kadınlar Derneği)
TCEE	:	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TCGE	:	Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi
WAD	:	Women and Development (Kalkınma ve Kadın Yaklaşımı)
WB	:	Dünya Bankası
WFP	:	World Food Programe (Dünya Gıda Programı)
WID	:	Women in Development (Kalkınmada Kadın Yaklaşımı)

GİRİŞ

Yoksulluk, değişken ve karmaşık yapısı ile tarif edilmesi kolay olmayan çok boyutlu bir kavramdır ve geçmişten günümüze kadar farklı bakış açıları altında ele alınmıştır. En yaygın olan tanımıyla yoksulluk; “kişilerin beslenme, barınma ve giyim şeklindeki temel ihtiyaçlarını bile maddi yetersizliklerden dolayı karşılayamaması”dır. Yoksulluk sorunu, her kesimden kişilerin etkilenebileceği sorundur ancak bazıları yoksulluğu diğerlerinden daha derin yaşamaktadırlar. Örneğin, cinsiyet bağlamında farklılıklara bakıldığında erkeklere göre kadınlar yoksulların önemli kesimini oluşturmakta ve her toplumda bu durumu daha derin şekilde yaşamaktadırlar. Bu nedenle ilgili alan yazında yoksulluk kavramına ilişkin çalışmalara cinsiyetin değişen rolü de eklenmiş ve yoksulluk çalışmaları kadınlar üzerinden daha fazla miktarda incelenmeye başlanmıştır (Avcil, 2022, s. 117). Yoksulların önemli oranını oluşturan kadınlar, genellikle yoksul kesimin en yoksuludur. Onlar bu deneyimi erkeklerden daha farklı yaşar ve yaşadıkları eşitsizlikler yüzünden toplumda erkeklere oranla daha mağdur bir konumda olurlar. Tüm bunlar kadınların içinde bulunduğu savunmasızlıklarını arttırarak yoksulluktan kurtulmalarını olanaksızlaştırmaktadır.

Yoksulluğu anlamak adına toplumsal cinsiyete duyarlı bir analiz çerçevesinin benimsenmesi önem arz etmektedir (Kaymak, 2011, s. 7). Yoksulluk, sosyal hayatın temel sorunlarından biri olan kadınlar aleyhine cinsiyetler arası eşitsizlikler nedeniyle onların daha fazla etkilendiği bir durumdur. Sosyal yaşamdaki cinsiyet eşitsizlikleri, kadınların daha fazla yoksulluk riskleriyle karşılaşmalarına ve yoksullaşmalarına kaynaklık etmektedir. Toplumsal hayatın tüm alanlarındaki olanaklarına; Örneğin, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, istihdama ve politik yaşama katılım veya kariyer yapabilmek gibi koşullarda kadınların erkeklerle eşit şekilde koşullara ve statülere sahip olmamaları, kadın yoksulluğunu arttırmaktadır.

İlgili yazında giderek artan oranda kadın yoksulluğuna ilişkin birçok akademik araştırma yapılmış, farklı ülke örnekleri incelenmiş ve konuya ilişkin analizler yapılmıştır. Fakat yazın taraması yapıldığında bu ülke örnekleri arasında Azerbaycan’daki kadın yoksulluğu özelinde yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, kadın yoksulluğunu toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında Azerbaycan örneği ile ele almaktır. Çalışmada genel olarak kadın yoksulluğuna ilişkin dünya genelinde verilere yer verilse de özellikle Azerbaycan'daki kadın yoksulluğu örnek olarak kapsamlı şekilde incelenmiştir. Çalışmada şu soruya cevap aranmaktadır; **Azerbaycan'da toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında kadın yoksulluğu oranı hangi düzeydedir?**

Azerbaycan'da kadın yoksulluğuna ilişkin bilimsel çalışmaların azlığı nedeniyle, bu çalışmanın ileride konuya ilişkin araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için faydalı olacağı öngörülmektedir. Bu bakımdan ülke örneği olarak Azerbaycan'ın seçilmesi ve konuya ilişkin güncel verilerin kullanılması, bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklılaştıracakı düşünülmektedir. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş; veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile doküman analizi birlikte kullanılmıştır. Veri kaynakları olarak çalışmada ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. İkincil kaynak olarak konuya ilişkin kitaplar, akademik makaleler, tezler ve uluslararası kuruluşların yayınladığı veriler kullanılmıştır.

Tez, toplamda dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yoksulluğun genel kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Bu kapsamda yoksulluğun tanımlanması, türleri ve nedenleri incelenip, bölümün devamında teorik olarak yoksulluğun ölçüm yöntemleri ve yoksullukla mücadele politikaları ele alınmıştır. “Toplumsal cinsiyet ve kadın yoksulluğu” başlığı altında incelenen ikinci bölümde, kadın yoksulluğuna ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Bu bölümde kadın yoksulluğunun kavramsal çerçevesine yer verilmiş ve kadın yoksulluğu ile mücadele eden kurum ve kuruluşlara dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca bölümde kalkınmada kadın yaklaşımlarına da değinilmiştir. “Azerbaycan'da kadın” başlığı altında ele alınan üçüncü bölümde, öncelikle ülkede kadının konumuna değinilmiş ve kadın yoksulluğuna etki eden faktörler grafik ve tablolar yardımıyla incelenmiştir. Bölümün devamında kadın yoksulluğuna ilişkin genel literatür araştırmasına yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde konuya ilişkin anket çalışması yapılmış ve çalışmaya ilişkin elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmanın devamında hem elde edilen veriler hem de anketten çıkarılan sonuçlar doğrultusunda konuya ilişkin çözüm önerileri sunulmuş ve sonuç kısmına yer verilmiştir.

Çalışmada çoğu ülkede olduğu gibi, Azerbaycan'da da kadınların gerek özel hayatta gerekse iş hayatında erkeklere oranla daha dezavantajlı konumda olduğu hipotezi güncel

verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, kadın yoksulluğuna ilişkin, “Dünya Bankası”, Birleşmiş Milletler (BM), “Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi” ve “Azerbaycan Cumhuriyeti Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Devlet Komitesi” tarafından yayınlanan veriler üzerinden analiz yapılmıştır. Çoğu ülkede kadın yoksulluğu gibi önemli bir sorun haline gelen konuda yeterli verilerin olmasına karşın, Azerbaycan’da çok fazla kaynağa ulaşamaması konuya ilişkin bir sınırlılık oluşturmaktadır. Nitekim BM 2021 yılında yayınladığı raporda Azerbaycan’da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini izlemek için gerekli olan toplumsal cinsiyet verilerinin %49,1’nin eksik olduğunu ifade etmektedir (Birleşmiş Milletler [BM], 2021). Bu durum çalışmanın sınırlılığını teyit etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YOKSULLUĞUN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1 Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı, zamana uygun bir olgu olarak değişen, kapsamlı, göreceli ve disiplinlerarası bir kavram olduğu için, bu kavramı tanımlamak üzerine kesin bir görüşe ulaşılamamıştır (Ersoy, 2021, s. 35). Bu husus, yoksulluğu belirlemek için hangi ölçütlerin dikkate alınması gerektiği sorusunun cevabını da oldukça güçleştirmektedir (Ak, 2016, s. 296; Rahnema, 2009, s. 48).

İnsanlığın var oluşundan beri her zamanda ve toplumda önemli bir sorun olan yoksulluk, halen ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. XVI. yüzyılda “sadaka reformu” ile şehirlerin yoksul tabakalardan arındırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde, darülaceze şeklindeki kurumların önemi artmış ve fiziki güce sahip yoksulların çalıştırılıp, barındırıldığı bir dönem olmuştur. (Buğra, 2008, s. 26)

Yoksulluk ilk defa, XVII. yüzyıl başında İngiltere’de “Yoksulluk yasaları”nın uygulanmaya konulması ile bir sorun olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yasanın amacı yoksulların durumunda iyileşmenin yapılması olmuştur. Ünlü ve öncü bir iktisatçı olan Adam Smith’in XVIII. yüzyılda bu olayların meydana geldiği İngiltere’de yaşaması sebebiyle “yoksulluk” konusunun üzerinde durmuş ve “yoksul olmama” durumunu “utanmadan toplum hayatına katılabilme” olarak tanımlamıştır. Smith ve diğer liberal düşünürler, yoksulluğun “sadaka ve hayırsevenlerin yaptıkları yardımlarla iyileştirilmesi ve devletin bu konuya karışmaması” yönündeki fikri desteklemişlerdir. (Buğra, 2008, s. 27) Ancak, bu görüş başta sosyal devlet anlayışına sahip olan düşünürler olmak üzere pek çok iktisatçı tarafından eleştirilerek, devletin başlıca görevinin vatandaşlarına yaşanabilir ve yaşamını sürdürülebilir kılacak asgari gelir ve diğer koşulları (Barınma, eğitim, sağlık) sağlaması zorunluluğu ve devletin varlık sebebinin bu olduğu yönündedir. Kaldı ki bu görüş, Platon (M.Ö. 427-347) ’un devlet anlayışından bu yana felsefede de tartışılan bir konu olmuştur.

Yoksulluk kavramına ilişkin yapılan araştırmalar iktisat temelinde şekillendiğinden, yoksulluk belirtileri olarak ekonomik ölçekler belirgin olsa bile yoksulluk, aynı zamanda sosyal ve siyasal unsurların dahil olduğu bir göstergeler yelpazesidir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 60-62). Yoksulluğun tanımları, çeşitli değerlere sahip toplumlara ve

zamana göre farklılaşmaktadır. Konuya ilişkin en temel yaklaşım, kökenleri yine XIX. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de gerçekleştirilen çalışmalara dayandırılan “mutlak yoksulluk sınırı”dır. Bu tanıma uygun olarak yoksulluk; “insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği yeterli kaynağa sahip olamaması durumudur” (Şenses, 2003, s. 61-63).

Dünya Bankası’na göre yoksulluk; “aç kalmak, barınabilmek için gerekli gelir düzeyine sahip olamamak, geçimini sağlayacak bir işin olmaması, eğitim alma imkanının olmaması, hasta olduğunda doktor yardımından yararlanamamak ve gelecek kaygısının olması durumu” şeklinde tanımlanmaktadır ” Azevedo (tarihsiz, s. 2).

BM Kalkınma Programı’nın tanımladığı yoksulluk; “yalnızca parasızlık değildir, bir tuzak olarak görülen bu kavram, sağlık durumunun kötü olması, standartların altında bir yaşam tarzının olması, eğitiminin ve siyasi gücünün olmaması durumudur. Özetle, kişilerin sosyal biçimde tanımlanan temel ihtiyaçlarının, yeterli gelire sahip olmadığı için karşılanamamasıdır” (Towsend, 2006, s. 5).

Yoksulluğun belirli bir standardı veya belirli bir boyutu olmamaktadır. Bir ülkede yoksul sayılan kesim, başka ülkede yoksulluk standardının üzerinde olabilmektedir. Yoksulluk, tek tip özelliğe sahip bir kavram olmamakla beraber ve ülkeye göre değişmektedir. Bu kavram ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan ilerlemesine engel olan ve acil çözüm gerektiren önemli bir sorundur. Ülkelerin ekonomik durumlarına bağlı olarak bir ülkede yoksul kesimde sayılan kişiler, diğer bir ülkede açlık sınırında olan kişiler olarak değerlendirilebilmektedir.

En genel tanımıyla yoksulluk, kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanamamasıdır. Bu kavram dar anlamda “açlıktan ölme ve “barınacak yeri olmama” şeklinde tanımlanırken, geniş anlamda “gıda, barınma ve giyinme gibi olanakların yaşamlarını sürdürmeye yettiği halde, toplumun genel işleyişinin gerisinde kalmayı” ifade eder (Adaçay, 2006, s. 11; Oktik, 2008, s. 25).

Yoksulluk hem ekonomik eksikliği hem de sosyal, siyasal, kültürel, çevresel şekillerde pek çok alandaki eksiklikleri de ifade etmektedir. (Öztürk ve Çetin, 2009, s. 2668). Yoksulluk sadece gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu durum, en genel ifadesiyle, ülkede yeterli üretimin olmamasından ve/veya gelir dağılımının dengeli/adaletli şekilde dağıtılmamasından ileri gelmektedir.

1.2 Yoksulluk Türleri

Yoksulluk kavramı incelenirken farklı tanımlar ve kriterler meydana gelmektedir. Farklı tanımları olan yoksulluğun farklı türleri de ortaya çıkmaktadır. İlgili yazında en fazla konu edilen yoksulluk türleri: “objektif ve subjektif yoksulluk, mutlak ve görelî yoksulluk, geçici ve kronik yoksulluk ve gelir yoksulluğudur. Aşağıda bu yoksulluk türlerine ait detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

1.2.1 Objektif ve Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk yaklaşımında, “gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı, sağlık hizmetlerine erişim, temiz içme suyuna erişim” gibi somut ve ölçülebilir kriterler dikkate alınmakla birlikte, “insanları yoksulluktan kurtarmak için neyin gerekli olduğu”na dair normatif değerlendirmelere de yer verilmektedir (Yılmaz, 2022, s. 2). Gerçeklerin ölçülmesi objektif yoksulluk için büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu ölçütlerin belirlediği yoksulluk sınırının altında kalan kişiler “objektif yoksul” olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, objektif yoksulluğu ölçmek için, somut ve ölçülebilir göstergelerle (gelir, tüketim harcaması, gerekli olan asgari besin vs.) bir yoksulluk çizgisi belirlenir ve bu çizginin altında olanlar yoksulluk kapsamındadır.

Subjektif yoksulluk, yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin tercihlerine önem verir ve yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine göre bireylerin tercihlerine göre belirlenmesi ile subjektif yoksulluk ölçülmektedir. Subjektif yoksullukta, anketler yoluyla kişilerin kendi beyanlarına bağlı olarak belirlenen “yeterli” bir gelir düzeyinin altında olan kişiler “yoksul” olarak kabul edilirler (Adaçay, 2008 s. 30; Karasar, 2023, s. 38). Başka bir ifadeyle, subjektif yoksulluk, “kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli standartları kendi algı ve düşüncelerine göre belirlemesidir” ve bu yoksulluk türünün en önemli belirleyicisi “hanehalkı geliri”dir. (Öksüz, 2022, s. 78)

1.2.2 Mutlak ve Görelî Yoksulluk

Kişilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli minimum yaşam koşulu, “mutlak yoksulluk” veya “aşırı yoksulluk” olarak tanımlanmaktadır (Arzu, 2019, s. 19; Türk ve Ünlü, 2016, s. 93). Yoksulluğun bu türü zorunlu ihtiyaçları kapsamaktadır. Kişinin günlük alması gereken minimum kalori miktarı ile hesaplanır ve bu miktarın altındaki

kişiler “mutlak yoksul” olarak adlandırılır. Dünya Bankası’na göre günlük alınması gereken kalori miktarı 2400 kalordır ve bunun altında besin alan kişiler “mutlak yoksul” adlandırılır (Shari ve Li, 2020, s. 1-2; Özcan, 2018, s. 4).

Mutlak yoksulluğa ilişkin bir diğer tanım ise, kişinin en temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelire bile sahip olmamasıdır (Kuyurtar, 2003, s. 111-112). Birey temel ihtiyaçlarını karşılayamaz ve dışarıdan yardımda bulunulmazsa yaşamını yitirmesi kaçınılmaz olur (Atilla, 2023, s. 11). Yoksulluğun bu türüne az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha sık rastlanmaktadır. Mutlak yoksulluğun tespit edilmesinde kişilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi şarttır (Malak, 2023, s. 56-57). Bu durumda gıda ile beraber gıda dışı unsurlar da dikkate alınmaktadır (Hoban, 2022, s. 39). Mutlak yoksulluk kavramı göreceli bir kavramdır ve ülkelere hatta bölgelere göre farklı olabilir. Örneğin kentte yaşanan yoksulluk ile kırsal bölgelerde yaşanan yoksulluğun boyutları farklı olmaktadır.

BM, Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar mutlak yoksulluk ile yoğun bir şekilde mücadele etmektedirler. İlgili yazında bu tip yoksulluk sınırının hesaplanması için, farklı yöntemler söz konusudur. Martin Ravallion ve Benu Bidani’nin yoksulluk profilini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, en yaygın şekilde kullanılan iki yöntem olan “Gıda Enerji Alımı” (Food–Energy Intake-FEI) ve “Temel İhtiyaç Maliyeti” (Cost of Basic Needs- CBN) yöntemlerini karşılaştırmışlardır. Yetişkin bir bireyin günlük harcaması gereken asgari kaloringin hesaplanmasıyla elde edilen FEI yöntemine göre, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için günlük gerekli olan paranın hesaplandığı CBN yönteminin, daha kullanışlı olduğu belirtilmiştir. Her iki yöntemde de gıda ve gıda dışı harcamaların dikkate alındığı özellikle belirtilmiştir (Ravallion ve Bidani, 1994, s. 75-100). Her ne kadar bu yöntemler mutlak yoksulluğun sınırını belirlemek için kullanılsa da, her iki yöntemde de genel kabul gören bir sınır elde etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü; FEI yönteminde “bireyin işine ve yaşına uygun biçimde ihtiyacı olan enerjinin değişmesi”, CBN yönteminde de “bölgesel fiyat farklılıkları” olabilir ve bu dezavantajlar sonuçların değişmesine de neden olabilmektedir. (Kayataş, 2014, s. 7)

Dünya Bankası 2022 yılında yoksulluk sınırını güncelleyerek 1.90 \$’dan 2.15 \$’a yükseltmiştir. Aşırı yoksulluk sınırında yaşayan insanların satın alma gücü paritesi, 1990 ile 2019 yılı arasında önemli oranda azalmıştır. Ancak bu düşüş eğilimi 2020 yılında

değişmeye başlamıştır. Dünya genelinde yaşanan savaşlar ve krizler, BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda aşırı yoksulluğu 2030 yılına kadar sona erdirmeye hedefine ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. 2022 yılı tahminleri yoksulluk oranlarının 2019 yılı seviyelerine döndüğünü ve yaklaşık 682 milyon kişinin (dünya nüfusunun % 8.5'i) aşırı yoksulluk içerisinde yaşadığını göstermiştir. Ayrıca Dünya Bankası düşük-orta gelirli ülkeler için kişi başına günlük 3,65 \$'lık yoksulluk sınırı, üst-orta gelirli ülkeler için kişi başına günlük 6.85 \$'lık yoksulluk sınırı belirlemiştir (Fujs vd., 2024. s.2).

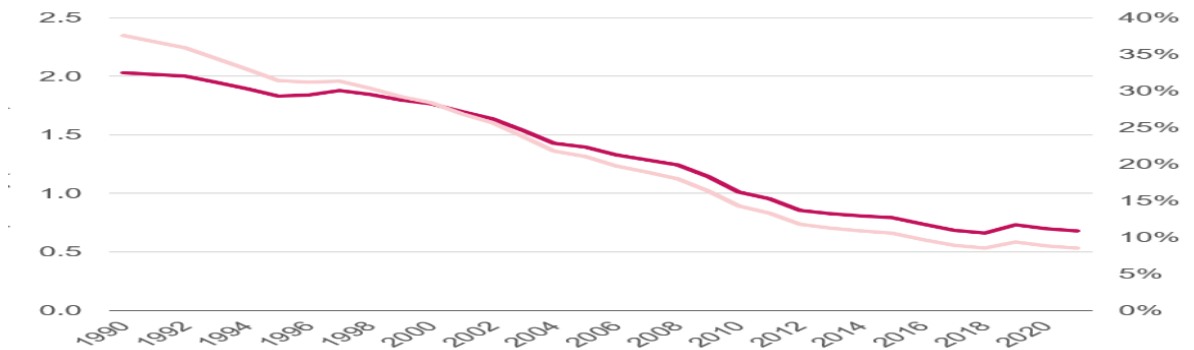
Dünya Bankası tarafından yayınlanan aşağıda yer verilen Görsel 1.1'de de gösterilen grafiğe göre, aşırı yoksulluk içerisinde yaşayan insanların sayısı 1990 yılından bu yana yarıdan fazla azalma göstermiştir. İlk başlarda bu oran %35'in üstünde iken 2020 yılında %15'in altına düşmüştür; ancak, dünya nüfusunun %8,5'i halen 2,15 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. (Andres vd, 2024).

Görsel 1.1

1990 yılından bu yana aşırı yoksulluğun azaltılmasında küresel ilerleme

-Yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı (Milyar)

Yoksulluk içinde yaşayan insanların oranı

Kaynak: The World Bank: Poverty & Inequality Platform, 2024.

Mutlak yoksulluktan farklı olarak göreceli yoksulluk, “gıda, giyim ve barınma gibi imkanları yaşamlarını devam ettirmeye yetmesine rağmen toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmak” olarak tanımlanmaktadır (Ensari, 2010, s. 9-10); Bir başka tanıma göre ise, kişilerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli oranının altında olmasıdır. Yoksulluğun bu türünde bireylerin ve grupların gelir ve refahın dağılımı ile ilgili farklılıklar dikkate alınmaktadır. Toplum tarafından kabul edilen belirli bir hayat standardının altına düşüldüğü zaman göreceli yoksulluk kavramı ortaya çıkar. Bu bağlamda

herhangi bir ülkede mutlak yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmak mümkündür fakat gelire bağlı olmaksızın bir ülkede görelî yoksulluk her zaman var olacaktır (Erdem, 2006, s. 327-328).

Ortalama gelir düzeyi ülkeden ülkeye dolayısıyla toplumdaki kriterlerine göre ölçüldüğünden her toplumda farklılık gösterebilir. Görelî yoksullukta toplumun ortalama refah düzeyi belirli bir oranın altında ise yoksuldur. Bu yaklaşıma göre yoksulluk sınırını belirlemek için ortalama gelir düzeyinin belirli bir yüzdesi yani %50'si alınmaktadır (Efeer, 2023, s. 5-6). TÜİK tarafından 30 Aralık 2024 yılında yayınlanan son veriye göre Türkiye'de görelî yoksulluk oranı %13.6 olarak belirlenmiştir (<http-1:https://data.tuik.gov.tr>).

1.2.3 Geçici ve Kronik Yoksulluk

Geçici yoksulluk, kişilerin yaşam standartlarında veya gelir düzeylerinde ortaya çıkan döneme bağlı değişiklikler sonucunda oluşan bir olgudur (Kaya, 2012, s. 74). Genel olarak kriz dönemlerinde görülen yoksulluğun bu türü, kapasite ile ilgili bir sorundan değil, mevcut ekonomik sistemdeki geçici kasılmalarla kaynaklanmaktadır. Bu durumun sonucunda kişinin işinin geçici olarak da olsa kaybetmesi söz konusu olabilmektedir. Yoksulluğun bu türünü ekonomik ve mali krizler, geçici ve mevsimlik işsizlik, doğal afetler, yüksek enflasyon, savaş, bölgesel çatışmalar ve terör gibi dönemsel faktörler ortaya çıkarmaktadır (Efeer, 2023, s. 8, Konuş, 2020, s. 18).

Kronik yoksulluk, yoksulluğun süresi ile ilgili bir yoksulluk türüdür. Bu yoksulluk tipinde maddi yoksulluk yanında aşırı yoksullukta var olmaktadır ve bu ikisi arasında karşılıklı bir bağlantı söz konusudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasal unsurların etkisi sonucu ortaya çıkan geçici yoksulluk, toplumun neredeyse bütün kesimlerine etki etmektedir. Kronik yoksulluk ise, uzun süre devam eden, şiddetli olarak yaşanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir yoksulluk türüdür. Geçici yoksulluktan farklı olarak kronik yoksulluğun en önemli özelliği, bu kişilerin bu yoksulluk döngüsünü kırıp yoksulluktan kurtulabilme ihtimallerinin çok düşük düzeyde olması veya neredeyse hiç olmamasıdır (Temiz, 2008, s. 64).

Kişinin veya aile bireylerinin kronik yoksul sayılabilmesi için, geçmesi gereken süre ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bu süreklilik, genellikle kişinin 5 yıl veya daha fazla süre yoksul olmasıyla ölçülmektedir (Temiz, 2008, s. 65).

1.2.4 Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, kişiler yahut hanehalkının yaşamını devam ettirebilmek ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ihtiyaç duyulan geliri elde edememesidir. Gelir yoksulluğu hesaplanırken öncelikli olarak yaşamın devamlılığı ve temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan asgari yaşam düzeyinin hesaplanması gerekmektedir. Bunun sonucunda da kişinin ihtiyacı olan gelir, yoksulluk sınırını göstermektedir. Eğer yoksulluk sınırının altında bir gelir seviyesi söz konusu ise burada kişilerin yahut hanehalkının gelir yoksulluğu yaşadığını söylemek mümkündür (Özlü, 2022, s. 54).

1.3 Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin yapılan incelemeler sonucunda genellikle farklı yaklaşımlar söz konusudur. İlk yaklaşım yoksulluğun sosyo-ekonomik ve yapısal sorunlardan kaynaklandığı şeklindedir. Sosyo-ekonomik ve yapısal sorunlara örnek olarak, küreselleşme sürecinde gelirin ülkeler arasında adil şekilde dağılmaması ve gelişmekte olan ülkelerin yatırım, sağlık, eğitim, tasarruf ve sosyal güvenlik harcamalarının yetersiz olması gösterilebilir. Bu bağlamda, yoksulluğun oluşmasına etki eden faktörlerin başında; ekonomi politikalarının başarısızlıkları ya da belli kesimlerin çıkarlarına yönelik şekilde subjektif olmaları, eğitim veya diğer kazançlara girişimlere yönelik fırsat eşitsizlikleri ve istihdam olanaklarının yetersiz olması gibi gerçekte yoksulların iradeleri dışında oluşan nedenler gelmektedir. Diğer yandan başka bir yaklaşıma göre ise yoksulluğun nedenleri, kişisel beceri ve yetenekler, çalışma azmi ve disiplin, kişisel kararlar ve şans faktörü gibi yoksul kişilerin kendisinden kaynaklanan nedenlerdir. (Şenses, 2003, s. 145-146)

Yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluğa sebep olan ve yoksulluk üzerinde etki yaratan farklı bazı unsurlar mevcuttur. Burada belirtilen unsurlar her ülke için farklı olmakla beraber, bazı unsurlar ortak niteliktedir; Örneğin yoksullar gerek ekonomik gerekse sosyal ve çevresel benzer şartlarda yaşamaktadırlar; kötü, yetersiz ve sağlıklı koşullarda yaşamaktadırlar. (Kulaksız, 2014, s. 95; Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011, s. 438)

1.3.1 Ekonomik Nedenler

Yoksulluğu ortaya çıkaran temel ekonomik nedenler: enflasyon, ekonomik krizler, gelir dağılımı adaletsizliği, istihdam-işsizlik arasındaki ilişkidir.

Yoksulluk, gelir dağılımı ve büyüme gibi ekonomik nedenler ile bağlantılıdır (Atasever, 2023, s. 35). Ayrıca enflasyonist ekonomik ortam, yoksulluk konusunda önemli bir yere sahiptir. Çünkü, düşük gelire sahip olan kişilerin maaşları enflasyon karşısında değer yitirdiği için bu kişilerin daha da yoksullaşmasına yol açar. Yoksul insanların gelirlerinin tamamı ihtiyaç amacıyla harcanmaktadır dolayısıyla ihtiyat amacıyla bütçelerinden ayırabildikleri veya tasarruf edebildikleri gelir yoktur ya da yok denecek kadar azdır; bu nedenle ekonomik krizler ve/veya vergilerdeki adaletsizlikler en çok yoksul kesimleri etkiler. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu ülkelerde, yoksul kesimin eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan gelir payı da düşük olduğu için, eğitim düzeyi ve kültür seviyesi düşük olan halkın büyük bölümünün yetersiz beslenme sonucu sağlık standartları da düşüktür. Kısacası gelir dağılımı adaletsizliği yüksek olan ülkelerde gelir seviyesi düşük olan kişiler, yoksulluk ve sefalet içinde yaşarlar (Şadan, 2010, s. 102-103).

Enflasyonun artması yoksulluk sorununu yoğunlaştırmaktadır. Zira düşük gelirli hanelerde yaşayan insanlar için yakacak ve yiyecek gibi temel ihtiyaçların fiyatının artması bu kişiler için yıkıcı olabiliyor. Enflasyonun yükselmesi dünya genelinde asgari ücretin değerini düşürüyor ki bu da asgari ücrete bağlı yaşayan kişilerin yaşam standardının düşmesine neden oluyor.

Dünya genelinde yaşanan savaşların da enflasyonun değişmesinde önemli rolü olduğu açıktır. Günümüzde özellikle Rusya-Ukrayna savaşı gıda fiyatlarının yükselmesine önemli ölçüde etki etmiştir. Zira Rusya ve Ukrayna birlikte dünya buğday ihtiyacının %30'unu ve mısır ihracatının %18'ini karşılıyor. Devam eden savaş, artan gıda ve yakıt fiyatları, düşük turizm gelirleri ve uluslararası sermaye piyasalarının erişiminde potansiyel olarak daha fazla zorluk getirmektedir. Sonuç olarak arz yetersizliklerine veya talep fazlalıklarına bağlı olarak ortaya çıkan enflasyonist etkiler yoksulluğu daha da yoğunlaştırmaktadır.

Fiyat endeksinden en çok etkilenen kesim yine düşük gelirli ülkelerdeki tüketicilerdir. Bilindiği gibi gelir, tüketim ve tasarruf biçiminde paylaşılır. Az gelire sahip bireylerin doğal olarak tasarrufa ayırabilecekleri pay, tüketime ayırabileceklerinden daha azdır. Başka bir deyişle, tüketim harcamalarının gelire oranı daha yüksektir. Bu nedenle düşük gelirli ülkelerde yaşayan kişilerin karşılaştıkları toplam harcamalar içerisindeki gıda harcamaları daha yüksektir (Matthew, 2021, s. 348-353; Serin, 2022, s. 689-690).

İşsizlikle yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır. Yoksulların durumu göz önünde bulundurulduğunda çoğunlukla bu kişilerin işsiz oldukları, eksik istihdam sorunuyla karşılaştıkları gözlemlenmektedir. Bir ortamda işsizlik varsa yoksulluk kaçınılmazdır. İşsizlik ve yoksulluk arasında olan ilişkiyi anlayabilmek için işsizlerin profilini analiz etmek önemlidir. İşsizlerin yaş ve eğitimi gibi demografik özellikleri ile işsizlik nedenleri ve süreleri, ücretlerin düşüklüğü gibi hususlar, yoksullukla işsizlik arasındaki ilişkiyi etkileyen önemli faktörlerdir.

2019-2020 yılları arasında dünya çapında işsizlerin sayısı 191,25 milyondan 235,21 milyona yükselmiştir. 2022 yılında ise işsizlik 205, 25 milyona gerilemiş ve 2024 yılında tekrar artarak 210,94 milyona ulaşmıştır.

İşsizlik yoksulluğun nedeni olduğu gibi sonucu da olmaktadır. İşsiz kişiler gelir elde edemediği için yaşamını yoksul şekilde devam ettirmeye mecburdur. Bunun yanı sıra toplumda işsizliğin artması, toplam tüketimin azalmasına yol açacaktır. Toplam talepte gerçekleşen azalma üretimin de azalmasına neden olacaktır. Üretimin azalması ise hem milli gelirin hem de iş gücü talebinin düşmesiyle sonuçlanacaktır. Dolayısıyla milli gelirdeki azalış kişi başına düşen gelirin azalmasına yol açarken, iş gücü talebindeki azalma da işsizliğin artmasına yol açacaktır. Her iki koşulda yoksulluk artacaktır.

1.3.2 Sosyal ve Demografik Nedenler

Nüfusun artması, düşük eğitim seviyesi, göç ve sosyal dışlanmalar, yoksulluğu ortaya çıkaran temel sosyal ve demografik faktörlerdir. Giderek artan nüfus, kişilerin mevcut kaynaklara ulaşmasını zorlaştırmakta ve refah seviyesini büyük oranda olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde nüfus artışının yüksek olmamasına bağlı olarak işsizlik, hizmetlere erişim sağlanmasının aksaması ve ucuz iş gücü gibi çoğu sorun kontrol altındadır. İlgili yazından bilindiği gibi görece gelişmekte olan ülkelere ve azgelişmiş ülkelere genel olarak nüfus artışı ve bağımlılık oranı yüksektir ve bu duruma bağlı olarak bu tip ülkelere yoksulluğun şiddeti de yüksektir. Bu tip ülkelere yoksulluğu besleyen demografik nedenlere bağlı şekillerde kaynaklara ve hizmetlere erişimin yetersizlikleri ve yüksek işsizlik sorunları da ortaya çıkmaktadır. (Alkan, 2022, s. 19; Atasever, 2023, s. 35)

Yoksulluğu ortaya çıkaran sosyal nedenlerden düşük eğitim seviyesi, nüfus artışıyla yakından bağlantılı olarak değişmekte, üstelik bu durum gelecekteki yoksulluğa da etki

etmektedir. Çoğunlukla aile nüfusu kalabalık olan yoksul aile tiplerinde, eğitime harcanabilecek gelir yetersiz olduğu için çocuklar ya alıştırılmakta ve okula gönderilmemekte ya da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla erkek çocuklar okula gönderilirken, kız çocukları evliliğe yönlendirilmekte ve okula yollanmamaktadır. Bu aile tiplerinde çocuklar eğitim fırsatlarından tam olarak yararlanamamaları için ilerde meslek edinmeleri ve dolayısıyla iş gücü piyasasına girebilmeleri de zorlaşmaktadır. İş bulsalar dahi, bu kişiler düşük vasıflı oldukları için bu işler düşük gelirli ve çoğunlukla kayıt dışı işler biçiminde olmaktadır. Sonuç olarak yoksulluk kısır döngüsü içinde, nesilden nesle aktarılan bir yoksulluk ve yoksunluk yaşanmaktadır (Adaçay, 2021;32).

Genel olarak ekonomik nedenler yüzünden ortaya çıkan gler de yoksulluğu ortaya çıkaran faktörlerdendir. Glerin yn çoğunlukla kırsaldan kente doğrudur ve bu durum şehirlerde gettoların doğmasına, gecekondulaşmaya ve bu tip bölgelerde sağlıksız yaşam ortamlarına ve sosyal güvence olmaksızın yetersiz çalışma koşullarına yol açmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 6-7). Kırdan kentlere göç eden nüfusun kent koşullarına uyum sağlamaları ve iş bulmaları zor olmaktadır. Göçmenler iş bulmakta zorlandıkları için yaşamlarını devam ettirebilmek için düşük ücretli ve enformel sektörlerde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak ge bağlı olarak ortaya çıkan bu olumsuz durumlar, toplumda yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

Yoksulluğu ortaya çıkaran bir diğer faktör de sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanma kişilerin sosyal ortamın dışında kalması olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu dışlanma sadece sermaye piyasasının dışında olmakla sınırlı olmamakla beraber, kültürel, kişisel, siyasal ve hukuki boyutları olan hem nesnel hem de öznel olarak değerlendirilen bir süreçler bütünüdür (Alkan, 2022, s. 20). Genel kabul görülmüş bir tanımı olmayan sosyal dışlanma, çeşitli yoksunluklardan tr bireylerin gereksinimlerini karşılayamamalarıdır (Walker, 1997, s. 8).

Kişilerin sosyal dışlanmaya uğramalarının temel nedenleri arasında başlıcaları; bu kişilerin ekonomik durumları, toplumsal cinsiyetleri, etnik ve dini kökenleri, zihinsel veya fiziksel engellikleri ve eğitim seviyeleri gelmektedir. Sosyal dışlanma ile karşılaşan bireylerin, toplumdaki hizmetlere erişim sağlamak vb. gibi çoğu temel hakların ihlaline maruz kaldıkları için bu kişilerin yoksulluklarının yok edilmesi, görece diğer bireylere oranla çok daha zordur. Kısacası, sosyal dışlanmanın yanı sıra yaşanan “mahrum

bırakılma” çok daha derin bir yoksulluğa neden olarak, bu kişileri toplumun dışına itmektedir (Buğra, 2005).

1.3.3 Coğrafi Nedenler

Dünya üzerinde ülke konumları, ülkenin elinde olan yer altı ve yer üstü kaynakları, iklim şartları gibi coğrafi etkenler ekonomik gelişmenin üzerinde etkili olmaktadır. Yoksulluğa etki eden bu doğal farklılıklar, ülkeden ülkeye hatta ülkelerin kendi içinde bölgeden bölgeye değişerek o bölgenin gelişim hızını ve yoksulluk seviyesini etkilemektedir. Özellikle tarım sektörünün gelişeceği bölgelerde, elverişli iklim koşullarının, verimli toprağın ve yer yüzü şeklinin nispeten daha az engebeli olmasını gerektirmektedir. Tüm bu gereksinimlerin olmadığı bölgelerde tarımsal üretim düşük olmaktadır. Bu durum o bölgenin ekonomik kalkınmasına olumsuz yönde etki etmektedir (Bilen vd., 2005, s. 19).

Ülkenin coğrafi açıdan avantajlı olan bölgeleri, yatırımcıları o bölgeye cezbetmektedir. Yatırım yapılan bölgelerde istihdam artarken işsizlik azalmaktadır. Fakat coğrafi şartlar itibarıyla elverişsiz konumda yerleşen bölgelerde yatırım potansiyeli düşük olduğu için işsizlik ve yoksulluk sorunu daha derin yaşanabilmektedir. Bu durum istihdamın daha fazla olduğu bölgelere doğru göçlerin yaşanmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca deprem, sel ve dolu gibi önlenmesi mümkün olmayan doğal afetler, geçimini topraktan sağlayan çiftçiler başta olmakla birçok kesimin yoksullaşmasına neden olmaktadır (Atasever, 2023, s. 18). Bölge sıcaklığı da bireylerin yoksulluk derecesine etki eden faktörlerdendir. Zira bölgede havanın aşırı soğuk yahut sıcak olması, normalin üzerinde yağışların yağması gibi olumsuz coğrafi şartlara sahip bölgelerde ikamet eden kişiler iklim şartları daha uygun olan bölgelerde yaşayanlara oranla daha yoksuldur.

1.4 Yoksulluğun Ölçülmesi

Dünya genelinde yoksulluğu ölçebilmek noktasındaki en temel sorun, yoksulluk profilinin doğru şekilde tespit edilmesidir. Bu amaçla ilk aşamada, yoksulluk sınırı belirlenmelidir. Yoksulluk sınırı, yoksul olan kişiyle yoksul olmayan kişiyi birbirinden ayırarak, hangi kişilerin yoksul olduğunu ortaya çıkarmak için belirlenir. Yoksulluk sınırının en temel tanımı: “yoksulların geçinmeleri için yeterli olmayan sınırın altındaki gelir ve harcama seviyesidir”. İkinci önemli aşama ise, yoksulluğun şiddetini ve boyutunu belirlemektir. (Çelik vd., 2017, s. 45-46).

Literatürde yoksulluğun ölçümüne ilişkin farklı yorumlar mevcuttur. Karadağ’a (2015, s. 3-4) göre, yoksulluk ölçümlerinin temel özelliği, kullanılan yoksulluk tanımlarının çalışma sonucunu etkilemesidir. Benzer veriler, değişik tanımlar bağlamında ele alındığında farklı yoksulluk profilleri de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun farklı tanımlamaları farklı mücadele politikalarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuçta, yoksulluk ölçütünün seçimi, teknik bir ayrıntı değildir ve kullanılacak yöntemlerin yapılan çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmesi çok önemlidir (Çekici, 2022, s. 87-88).

Haughton ve Khander’in (2009) “Yoksulluk ve eşitsizlik” adlı kitabında yoksulluk ölçümlerini esas kılan dört önemli nedeni göstermektedirler. Yoksulluk ölçümlerini önemli kılan nedenler şu şekilde sıralanmaktadır:

- i. Yoksul insanları siyasi ve ekonomik politkaların ilgi alanının içinde tutmak;
- ii. Hangi insanların yoksul olduklarını belirlemek ve buna uygun müdahale araçlarını kullanabilmek;
- iii. Yoksul insanlara yönelik geliştirilen politikaların ve projelerin izleme ve değerlendirmelerini yapabilmek;
- iv. Yoksullukla mücadelede görevli olan kurum ve kuruluşların etkinliklerini ve bunların çalışma düzeylerini değerlendirebilmektir.

1.4.1 Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri

Yoksulluk boyutunu ve sınırını belirlemek için farklı ölçme metotları kullanılmaktadır. Yoksulluğu ölçmek için kullanılan en yaygın yöntemler: “Kafa Sayım Oranı Endeksi, Sen Endeksi, Watts Endeksi, Foster-Greer-Thorbecke Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi”dir. Çalışmanın devamında söz konusu yöntemlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.4.2 Kafa Sayım Oranı Endeksi

Yoksulluğun ölçülmesi sürecinde yukarıda da ifade edildiği gibi, yoksulluk sınırının belirlenmesinin ardından yoksulluk endeksinin belirlenmesi şarttır. Yoksulluğu ölçmek için en yaygın kullanılan endeks, Kafa Sayım Oranı Endeksidir. Kafa sayım oranı, belirlenen yoksulluk çizgisinin altında kalan insan sayısının toplam nüfusa oranını göstermektedir (Şenses, 2003, s. 65). Kafa sayım oranı şu şekilde formüle edilmektedir:

$$P = N_y / N$$

P: Yoksulluk oranı

N_y: Geliri yoksulluk sınırının altında kalan nüfus

N: Toplam nüfus

Kafa sayısı yoksulluk oranı endeksi ile yoksulluk sınırının altında olan kişiler ve hane halklarının yoksulluk oranlarında ortaya çıkan değişimler gözlemlenmektedir (Aytaç ve Hatipler, 2011, s. 28-29). Görece bu endeksin diğerlerine göre daha basit olması, hesaplama kolaylığı ve anlaşılabilirlik yönünden avantajları söz konusudur; örneğin yoksul kişilerin sayısını hesaba katmaktadır ancak yoksulluğun derinliğini ölçme konusunda bu endeks yeterli olmamaktadır. Söz gelişi, yoksulluk sınırının hemen altında olan insanlar ile sınırın oldukça altında yer alan gelir düzeyine sahip kişiler de bu endeks kapsamında aynı şekilde değerlendirilmektedir (Linus ve Tarek, 2006, s. 225).

1.4.3 Sen Endeksi

Yoksulluğun ölçümünde yukarıdaki eleştiriye yönelik olarak Amartya Sen, iki önemli problemle karşı karşıya geldiğini belirtmektedir; İlki, tüm nüfus arasında yoksulluğu tanımlamak, ikincisi ise yoksullarla ilgili var olan bilgiden yararlanarak yoksulluk endeksi oluşturmaktır (Sen, 1976, s. 225). Sen bu amaçla, yoksullar arasında hangisinin daha yüksek hangisinin daha düşük yoksulluğa sahip olduğunu ölçmeye yönelik bir endeks ileri sürmüştür. Bu endeksin yoksulluk ölçümlerine sağladığı en önemli katkı, “yoksul bir hanehalkının geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artması gerekir” ve “yoksul hanehalkından daha yüksek gelirli yoksul bir hanehalkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekir” varsayımlarının şartlarını sağlayarak Kafa Sayım Oranı’nın temel eksiklerinin ortadan kaldırılmasıdır (Zeki, 2011, s.11).

Sen Endeksi; Kafa Sayım Endeksi ve Yoksulluk Açığı Endeksleri ile gelir dağılımı parametresi olan Gini Katsayısının birleştirilmesiyle oluşmaktadır. Bu durumda Sen Endeksi formülü şu şekildedir: (Shorrocks, 1995, s. 1225-1230)

$$S = H + H(-I) G_p$$

S = Sen endeksi,

H = Kafa sayısı endeksi yoksulluk oranı,

I=Yoksulluk açığı endeksinin yoksulluk oranı,

Gp=Gini katsayısını tanımlamaktadır.

Sen endeksi 0 ve 1 arasındaki değerleri alır. Endeksin 0 değerini alması tüm hanehalklarının yoksulluk sınırından daha fazla gelire sahip olduğu, 1 değerini alması ise herkesin gelirinin sıfır olduğu anlamına gelmektedir. Tüm yoksullar eşit gelire sahip olduğu zaman, Gini katsayısı sıfıra yakın olacağından; Sen endeksi, yoksulluk açığı endeksine eşit olmaktadır. Yoksulların gelirleri arasında uçurum fark olması durumunda Gini katsayısı 1'e yaklaşacağından; Sen endeksi, kafa sayısı yoksulluk endeksine eşit olmaktadır (Sen, 1976, s. 226).

1.4.4 Watts Endeksi

Watts Endeksi, dağılıma duyarlılığı olan ilk ölçüm yöntemidir (Efeer, 2023, s. 12). Bu endeks, kişisel gelir ile yoksulluk sınırının altında olan nüfus rakamlarını kullanmaktadır. Watts'a göre, ülkelerdeki yoksulluğun azaltılabilmesi için, yoksul kişilere verilen 1 birim para, zengin kişilere verilen 1 birim paradan daha fazla biçimde bir katkı sağlar. Watts endeksi formülü şu şekildedir:

$$w = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q [\ln(z) - \ln(y_i)]$$

Bu formüle göre, nüfus içindeki N birey, gelir (veya harcama) sırasına göre artan şekilde endekslenir ve toplam geliri (veya harcaması) y_i yoksulluk sınırı z 'nin altına düşen q birey üzerinden alınır (Michalos, 2014, s. 6662).

Doğru yoksulluk ölçeğinin oluşabilmesi için üç aksiyom mevcuttur; Odaklanma, monotonluk ve transfer aksiyomu. Odaklanma aksiyomuna göre, fakir olmayan kişilerin gelirleri değişse de ölçüm değişmemelidir. Monotonluk aksiyomuna göre, yoksul kişilerin kazandığı tüm gelir, yoksulluğu azaltmalıdır. Son olarak transfer aksiyomuna göre, yoksul kişiler arasındaki eşitsizlik azaltıcı transferlerle yoksulluğu azaltmalıdır (Haughton ve Khandker, 2009, s. 77) .

Araştırmacılar, yoksulluk eğrisi gibi ölçütlerin oluşturulmasında Watts endeksini giderek daha fazla kullanmaktadırlar çünkü sahip olduğu teorik yapısı diğerlerine göre bu endeksi görece daha kullanışlı kılmaktadır ancak bu endeks, sezgisel bir ölçü değildir ve pratik saha çalışmalarında nadiren görülmektedir.

1.4.5 Foster- Greer – Thorbecke Endeksi (FGT)

Foster- Greer – Thorbecke Endeksi (FGT), J. Foster, J. Greer ve E. Thorbecke tarafından oluşturulmuştur. Bu endeks kullanılarak kafa sayım oranı, yoksulluk açığı endeksinin karesi ve yoksulluk açığı endeksleri türetilmektedir. Söz konusu formül:

$$FGT_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^H (z - y_i / z)^{\alpha} \text{ veya } P_{\alpha}(y; z) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^H (G_i / z)^{\alpha} \text{ şeklindedir.}$$

z ; yoksulluk sınırı

N ; Toplam nüfus

H ; Geliri yoksulluk sınırı altında olan toplam yoksul sayısı

y_i ; Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan nüfus

G_i ; Yoksulluk açığı

i ; Hanehalkı geliridir.

$\alpha=0$ olduğunda, kafa sayım oranını ifade etmektedir. $\alpha =1$ olduğu zaman, yoksulluk açığını ifade etmektedir. Bu durumda yoksulluk açıklarının toplamı hesaplanmış ve tüm nüfusa bölünmüş olur. Hesaplanan ortalama FGT_1 sonucunu verir (Osberg ve Kuan, 2006, s. 6-7) .

Söz konusu endeks detaylı biçimde yoksulluk ölçütünü ortaya koysa bile en uygun değer hangisi olacağı konusunda yetersiz kalmaktadır (İslamoğlu, 2017, s. 199). Bu endeksin en önemli faydası, toplam yoksulluğu, farklı alt sınıflara ayırabilmesidir. FGT endeksi ile yoksul kesim sosyoekonomik yahut bölgesel şekilde keskin sınırlarla ayırmak ve her bir kesim için birer birer yoksulluk oranları hesaplanabilmektedir. Alt gruplar için ayrı biçimde yoksulluk endeksleri hesaplanabildiği gibi, bu hesaplanan endeksler, alt grupların nüfus payları ile ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk hesaplanabilmektedir (Duran, 2023, s. 18-19). Bu endeks yardımıyla yoksul kişilerin sayısı yanında, yoksulluğun derinliği konusunda ve değişik gruplar arasındaki “görelî yoksulluk” hakkında da bilgiler edinilebilmektedir (Şenses, 2003, s. 199).

1.4.6 Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluğu ölçmek amacıyla yaygın şekilde uygulanan ölçüm yöntemlerinden biri de Yoksulluk Açığı Endeksi’dir. Bu endeks, yoksulluk sınırı ile kişinin geliri arasındaki

farka göre endeksi açıklar (Töredi, 2022, s. 25). Endeksin temel amacı, yoksulluğun hangi oranda olduğunu ölçmek ve bu oranın yoksulluk sınırına olan duyarlılığını azaltmaktır. Bu bakımdan bu endeks, “yoksulluğun derinliği endeksi” olarak da bilinmektedir (Donald ve Marcus, 2005, s. 18).

Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayım endeksinden sonra en çok kullanılan ölçüm yöntemidir. Bu endeks, yoksulluk sınırı altında olan kişilerin ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırına olan uzaklığını ölçmektedir. Bunun yanı sıra, yoksul kişilerin yoksulluk çizgisi üzerine çıkabilmeleri amacıyla ortalama gelirlerinde hangi oranda bir artış temin etmeleri gerektiğini göstererek yoksullukla mücadelede yardım etmektedir (Saunders, 2004, s. 3).

Bir kişinin gelir açığı (Gi), yoksulluk sınırı (Z) ile İ, kişinin geliri (Yi) arasındaki farka beraberdır. Yoksulluk açığı oranı, gelir açığının kişi başına olan payını gösterir ve yoksulluk sınırı altında olan kişiler negatif olamaz. Kişi başına tüketim ve geliri neticesinde yoksulluk sınırının altında olanların değeri ile yoksulluk açığı endeksi hesaplanır (Uzun, 2003, s. 157).

$$P_1 = \frac{\sum_{i=1}^{N_y} (Z - Y_i)}{N}$$

P₁ yahut PGI =Yoksulluk Açığı Oranı,

Z=Yoksulluk Sınırı,

Y_i= Bireyin geliri,

N_y= Geliri Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Nüfus,

N= Toplam Nüfusu ifade etmektedir (Dal ve Temiz, 2023, s. 1307).

Yoksulluk açığı hesaplamasında, yoksulluk sınırı ve bu sınırın altında olan kişilerin gelirlerinin yoksulluk sınırına oranı 0-100 arasında değişmektedir. Bu ölçümün 100’e yakın olması yoksulluk riskinin yüksek, 0’a yakın olması yoksulluk riskinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Kafa sayım oranı endeksinde olduğu gibi bu endeks de yoksullar arasındaki gelir dağılımını ve yoksulların sayısını belirginleştirmektedir. Yoksulluk açığı oranı, yoksul bireylerin yoksulluk sınırına ulaşabilmeleri yahut o sınırı geçebilmeleri için gerekli olan gelir düzeyini veya yoksulların ortalama gelirinin yetersiz olduğunu ifade

eden bir derinlik ölçütüdür. Böylelikle yoksulluk açığı arttığı zaman yoksulluk daha da derinleşecektir (Dal ve Temiz, 2023, s. 35-36).

1.4.7 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

BM, 1990’lı yıllardan bu yana yayınladığı İnsani gelişme raporlarında toplumsal cinsiyet konusunda ülkelerin gelişimlerini ve sıralamalarını gösteren farklı endeksler yayınlamaktadır. Bu endeksler zaman içinde zenginleşerek çeşitlenmiştir. Aşağıda bunlar kısaca açıklanmaktadır.

Toplumsal Cinsiyete bağlı Gelişim Endeksi (TCGE), insani gelişmenin üç temel boyutudur; Bunlar: *Sağlık*, kadınlar ve erkekler için doğuştan beklenen yaşam süresi ile ölçülür; *Bilgi*, kız ve erkek çocuklarının beklenen öğrenim süresi ve 25 yaş ve üstü yetişkinlerin ortalama öğrenim süresi ve *Yaşam standartları* kadınlar ve erkekler için tahmini kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile ölçülmektedir. Oran, kadın İnsani Gelişim Endeksi (İGE)’nin erkek İGE’ye oranı olarak hesaplanır. 1’e eşit bir değer, cinsiyetler arasında gelişme eşitliğini gösterirken, 1’den daha uzak değerler cinsiyetler arasında daha az gelişme eşitliğini gösterir.

Kısaca TCGE yardımıyla ülkelerin sağlık, bilgi ve gelir alanlarında elde edilen başarılarında, toplumsal cinsiyet farklılıkları ölçülmektedir. 2022 yılında Türkiye’nin kadın İGE değeri 0,825, erkek İGE değeri ise 0,876 olduğu için; TCGE değeri 0,941’dir. Bu değerle Türkiye 193 ülke arasında 45. sırada yer alarak “Çok Yüksek İnsani Gelişim Endeksi” kategorisindeki ülkeler arasında olmuştur (<http-2: https://www.undp.org/>). Buna karşın 2022 yılında kadın İGE değeri 0,743, erkek İGE değeri 0,773 olan Azerbaycan’da TCGE değeri 0,961 olmuştur. Azerbaycan bu değerle 193 ülke arasından 89. sırada yer almış ve “Yüksek İnsani Gelişim Endeksi” kategorisindeki ülkeler arasına girmiştir ([http-2, s. 288-289](http-2: s. 288-289)).

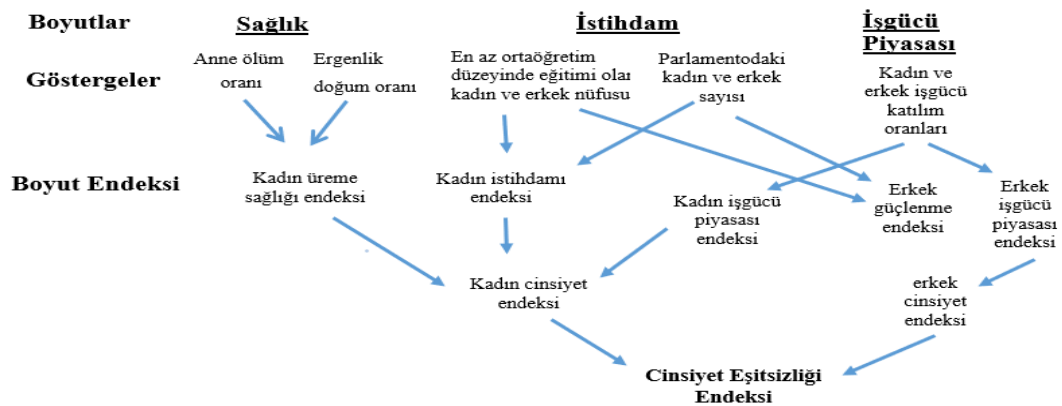
Bir başka endeks, Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksi (TCNE) ise, toplumsal inançların toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisini “siyasi, eğitimsel, ekonomik ve bedensel dokunulmazlık” olmak üzere dört boyutta değerlendirmektedir. TCNE, en az bir önyargıya sahip kişilerin yüzdesini ölçmektedir ve değer diğer endekslerde olduğu gibi “0” ile “1” arasında değişmektedir. TCNE değerinin görece daha yüksek olması toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi karşısında toplumda daha güçlü ön yargılar olduğunu göstermektedir.

BM tarafından kadın-erkek arasında olan mevcut eşitsizliği ortaya koyma amacıyla üreme sağlığı, güçlenme ve iş gücüne katılım göstergelerini de kullanarak 2010 yılında BM raporlarında, cinsiyet eşitsizliğinin yeni bir ölçümü olarak, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) (Gender Inequality Index / GII) kullanılmaya başlanmıştır (Adaçay, 2021, s. 155). TCEE aracılığı ile bir ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini üç temel boyutta ölçmektedir. Bunlar; “üreme sağlığı, güçlenme ve iş gücü piyasası”dır. *Üreme sağlığı*, anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranı ile ölçülürken; *Güçlenme*, erkek ve kadınların parlamentoda sahip oldukları sandalye sayısı ve en azından belli süre zarfında ortaöğretim eğitimi almış nüfus oranları ile ölçülmektedir; *İş gücü piyasasına katılım* ise, hem kadınların hem de erkeklerin iş gücüne katılım oranları ile ölçülmektedir ([http-3: https://www.undp.org/](http://3:https://www.undp.org/)). TCEE, makul kalitedeki verilerin izin verdiği kadar çok sayıda ülke için, üreme sağlığı, güçlendirme ve iş gücü piyasası olmak üzere üç boyutta cinsiyete dayalı dezavantajı yansıtır. Bu boyutlarda cinsiyetler arası başarılarıdaki eşitsizlikler nedeniyle potansiyel insan gelişimindeki kaybı gösterir. Cinsiyetler arası eşitliğin olduğu 0’dan, ölçülen tüm boyutlarda eşitsizliğin arttığı (maksimum en kötü olduğu) 1 değerine kadar değişmektedir. TCEE değerleri, Seth (2009) tarafından önerilen ilişkiye duyarlı eşitsizlik ölçüsü kullanılarak hesaplanır; bu, endeksin farklı sıralardaki genel ortalamaların genel ortalamasına dayandığı anlamına gelir; ilk toplama, boyutlar arasında geometrik bir ortalama ile yapılır; bu ortalamalar kadın ve erkek için ayrı ayrı hesaplanır, sonrasında cinsiyetler arasında harmonik bir ortalama kullanılarak toplanır.

Görsel 1.2

Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi/Boyutlar-Göstergeler

BOYUTLAR VE GÖSTERGELER

Kaynak: UNDP, [http:4](http://4)

1.5 Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları

Günümüzde yoksulluk dünyada yalnızca azgelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de rastlanabilen önemli bir sorundur. Yoksulluğun yaşanması, ülkeler arasındaki mevcut eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Genellikle yoksulluğun daha çok rastlanıldığı ülkeler, yoksulluğun daha az rastlanıldığı ülkelere oranla daha yavaş büyüdüğünden bu ülkeler arasındaki gelir farkı da giderek büyümüştür (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 65-66).

Yoksulluğu önlemek adına 2000 yılının Eylül ayında BM üyeleri bir araya gelmiş ve yoksulluğu çözülmesi gereken sorunların en üst sırasına yazmıştır (Necmaddin ve Orhan, 2003, s. 231). Fakat yapılan yardımlar söz konusu amaca yardım edememekte, çünkü yoksulluk sorunu yalnızca dışarıdan gelen yardımlarla çözümlenemeyecek kadar ciddi boyuta ulaşmıştır. Yoksulluk sorununu bir yandan ekonomik unsurlar tetiklerken, diğer yandan siyasi unsurlar daha da derinleştirmektedir (Erol, 2006, s. 219-220).

Genel olarak bakıldığında yoksulluk çok kapsamlı bir sorun olduğundan bu sorunla mücadelede izlenilmesi gereken politikaları tespit etmek, ülkeye ve zamana bağlı olarak değişiklik göstermelidir. Yoksullukla mücadele politikalarını belirlerken ilk önce hangi yoksulluk ve kimlerin yoksulluğu ile mücadele edileceğinin belirlemek şarttır (Yaşar ve Taşar, 2019, s. 133). Bu aşamada iki temel yaklaşım bulunmaktadır: doğrudan ve dolaylı yaklaşım. Doğrudan ve dolaylı yaklaşımlar birbirinin alternatifi olmaktan daha çok birbirinin tamamlayıcısı şeklinde nitelendirilmelidir. Yoksullukla mücadele açısından daha güçlü bir politika gerçekleştirebilmek adına bu yaklaşımların ikisinin de bir arada uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Aşağıda söz konusu yaklaşımlara ilişkin detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

1.5.1 Doğrudan Mücadele

Doğrudan mücadele yaklaşımı, ilgili yazında yaygın biçimde II. Dünya Savaşı sonrası 1970’li yılların sonlarına dek uygulanan ve *Refah devleti uygulamaları* olarak bilinen, daha özelde sosyal güvenlik mekanizmalarına dayanan politikalar bütünüdür. Söz konusu politikaların iki temel hedefi vardır. Birincisi tam istihdamın sağlanması, ikincisi çok yönlü bir sosyal güvenlik ağının oluşturulmasıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yoksulluk derecelerinin azaltılmasında bu tip yaklaşımın önemli katkısı olmuştur (Çekici, 2022, s. 122).

Doğrudan mücadele yaklaşım yöntemleri; mevcut kaynakların yeniden adaletli olacak şekilde dağıtımını ve yoksulların söz konusu kaynaklara ulaşmasını kolaylaştıran politikaları, sağlık ve eğitim harcamalarını ve yoksulların işsizlik sorunlarını azaltan ve onların durumlarını daha iyi hale getiren politikaları içermektedir. İlaveten yoksul kişilerin yararlandığı mal ve hizmetlerin yardım olarak devlet tarafından karşılanması, asgari ücret, yoksullar için kredi programları, çocukların eğitim alması ve doğru beslenmeleri de yoksullukla doğrudan mücadele yaklaşımında öne çıkan faktörlerdir (Gündoğan, 2008, s. 51-52; Yaşar ve Taşar, 2019, s. 133; Şenses, 2003, s. 327).

1.5.2 Dolaylı Mücadele

Dolaylı mücadele yaklaşımı, 1950’li yıllarda çoğu kalkınma iktisatçısının savunduğu, aynı zamanda 1980’li yıllarda neoliberal iktisatçıların tartışma konusu olan bir teoridir. Bu yaklaşımda yoksullukla mücadele aracı, sanayi sektöründe olan artış, altyapıya yapılan yatırımlar ve tüm bu olayların sonucunda gerçekleşecek olan ekonomik büyüme ve kalkınmadır (Solmaz ve Avcı, 2017, s. 49). Başka bir deyişle, rekabetçi serbest piyasa ekonomisi ile optimal kaynak dağılımının sağlanabileceği dolayısıyla ekonomik kalkınma gerçekleştiğinde bunun halkın geneline yayılabileceği ve yoksulluğun kalmayacağı temel savına dayanır.

Dolaylı mücadele yaklaşımı, ekonomik büyümenin yanı sıra, fiyat istikrarını sağlama, emek piyasası ve eğitim politikaları gibi toplumu ilgilendiren tüm öğeleri kapsamaktadır. Bu yaklaşımın en temel amacı, elde olan kaynakları büyümeyi hızlandırmak için kullanmak ve büyüme yardımıyla yoksulların gelir ve yaşam standartlarında iyileşme sağlamaktır. Bu yaklaşım yalnızca büyümenin oluşturduğu etkiyi değil, büyüme aşamasında gelir dağılımında ortaya çıkan değişiklikleri de ele almaktadır (Daşlı, 2018, s. 531).

Dolaylı mücadele yaklaşımında uzun sürede elde edilen faydanın yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi ön plana çıkarken, doğrudan yaklaşımda kısa sürede yapılacak katkıların yoksullara faydası görülmektedir. Daha güçlü şekilde yoksullukla mücadele edilebilmesi için her iki politikanın da uygulanmasının gerekli olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Böylesi bir durumda her iki politika da yoksullukla mücadelede farklı katkılar sağlayabilecektir. Bu nedenle bu politikalar birbirinin alternatifi değil “bütünleşmiş” olarak tanımlanmalıdır. Özetle, bir yandan iktisadi büyüme yaratılırken, diğer taraftan

doğrudan yoksul kesimlere yönelik özel plan ve programlar uygulanarak etkili bir şekilde yoksullukla mücadele edinilebilir. Böylece yoksulluğa karşı kalıcı ve sürdürülebilir mücadele başarılı elde edilebilir (Şenses, 2003, s. 219).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN YOKSULLUĞU

2.1 Toplumsal Cinsiyet

Toplumun ve kültürün kadın ve erkeklere yüklediği anlamlar, beklentiler toplumsal cinsiyeti ortaya çıkarmaktadır (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021, s. 61). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)’nin ilk maddesi toplumsal cinsiyeti şu şekilde tanımlamaktadır; *“kadınlara karşı gerçekleştirilen ayrımcılık, kadınların medeni durumlarına değil, kadın ile erkek arasındaki eşitlik ilkesine bağlı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni yahut başka alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin bilinmesini, kullanılmasını ve bunlardan faydalanmasına engel olan yahut bunu hedefleyen ve cinsiyet baz alınarak yapılan herhangi bir. ayırım, mahrumiyet. veya kısıtlama anlamına gelecektir”*.

Kişinin toplumsal cinsiyeti, çoğunlukla norm ve kalıp yargılar tarafından ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet kültür ve zamana bağlı olarak farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği; “kişilerin hayatının tüm alanlarında cinsiyetine bağlı olmaksızın hak ve fırsatlara eşit sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra bu haklardan ve olanaklardan tüm cinsiyetlerin eşit şekilde faydalanabilmesi ve eşit şekilde karşılık görmesidir, eşit tercihler yapabilmesidir. Başka bir deyişle, bireylerin tüm alanlarda, sahip oldukları bilgilerini ve yeteneklerini geliştirebilme olanaklarına eşit şekilde sahip olabilmeleridir” (Masika ve Joeke, 1996, s. 2).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise, sosyal hayatta kadına ve erkeğe biçilen roller yüzünden hak, fırsat ve kaynak kullanımında cinsiyetler arası ayrımcılığın uygulandığını göstermektedir. Ayrımcılığın bu türü ve hak mahrumiyetleri, kadınların sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını ve söz konusu etkenlerden faydalanmalarını engellemektedir. Bu yüzden kadınlar eğitim, statü, gelir, sağlık hizmetlerinden faydalanma ve iş bulma imkanları açısından erkeklere kıyasla daha çok eşitsizliğe maruz bırakılmaktadırlar (Bardakçı ve Oğlak, 2022, s. 71-72). Cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet ayrımcılığı çocukluktan başlar. Kızlar ve erkekler doğdukları andan itibaren eşitsiz cinsiyet normlarının yanı sıra, kaynaklara ve fırsatlara erişimi belirleyen sosyal normlarla karşı karşıya kalırlar ve bu durum evlerinde, okullarında ve toplumlarında yaşam boyu sürececek sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin,

erkek çocukları geleceklerini kurmak adına okula gitmeye ve eğitim almaya teşvik edilirken, kız çocukları onları okuldan uzaklaştıran ev sorumluluklarını üstlenmek zorunda kalmaktadır ve bu da çocuk yaşta onların evlilik ve hamilelik olasılıklarını arttırmaktadır (Ehret vd., 2022, s. 1669-1671; Gipson vd., 2008, s. 23-30). Bu durum, hem kız çocuklarının hem de potansiyel yeni nesillerin gelecekte psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları yaşamalarını tehdit eden bir olumsuzluklar zinciri yaratmaktadır.

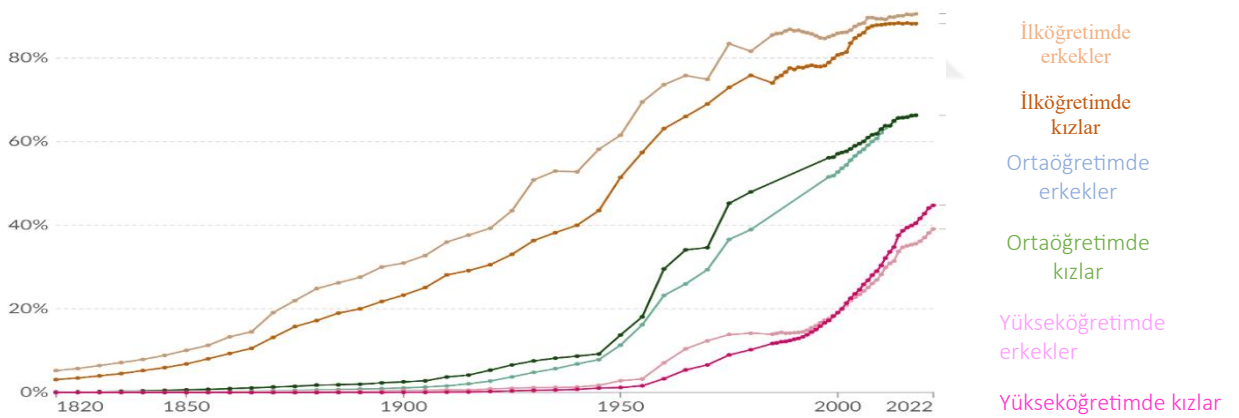
Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkaran esas etmen, ataerkil bakış açısının olduğu ataerkil aile yapısıdır. Bu tarz ailelerde tümüyle erkek egemenliği hakim olmaktadır. Başka bir deyişle ataerkil aile yapısında erkek, esas güç olarak, sunulan fırsat ve imkanlardan faydalanmada temel hakka sahip iken kadın ise bütün fırsat ve olanaklardan erkeğin verdiği imkan dahilinde yararlanabilmektedir (Eroğlu ve İrdem, 2016, s. 15). Örneğin; salt kadına uygun görülen geleneksel roller (çocuk, yaşlı bakımı, ev işleri vb) çerçevesindeki görevler ve tavrılar yüzünden kız çocukları eğitimden koparılmaktadır. Kadın ve erkeklerin sahip oldukları eğitim düzeyi farklılıkları da doğal olarak toplumda gelir düzeyi, sosyal statü, istihdam ve çoğu alanda cinsiyetler arası eşitsizliklerin daha belirgin şekilde oluşmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde kadınlara yüklenen annelik yahut eş gibi geleneksel roller kadınları işgücü piyasasından uzaklaştırmaktadır.

İşgücü piyasasında yer alabilen kadınlar için ise başka sorunlar mevcuttur. Örneğin: erkeklerle kıyaslandığında kadınlar kariyerlerinde daha iyi yerlere gelebilmek için daha çok çalışmak zorunda kalabilmektedirler. Dolayısıyla kadınlar üst düzey yönetici pozisyonlarda çalışabilmek için bazı engellere ve cinsiyet ayrımcılığına maruz bırakılmaktadırlar (Bardakçı ve Oğlak, 2022, 73). Kadınların çoğunluğu iş hayatında veya katıldığı çeşitli organizasyonlarda sahip olduğu niteliklerinin ve mesleki yeterliliklerinin, erkeklere kıyasla yeterince görülmediğinden, çifte standarda maruz bırakıldıkları yönünde şikayette bulunurlar. Bazı kadınlar, terfi almak için kurum çalışanları arasındaki yarışa katılmayı dahi istemezler. Çünkü ne kadar çok çalışırlarsa çalışsınlar yine de en tepeye kadar ulaşamayacakları düşüncesindedirler. Kadınların yaşadıkları bu durum, toplumun özellikle de erkeklerin kadınların ilerleyip gelişmelerinin (yükselişlerinin) önündeki görünmez nitelikteki bir engel olarak, “cam tavan” olarak ifade edilmektedir. Toplumsal, örgütsel, kişisel önyargılar ve kalıplar tarafından oluşturulan bu kavram, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşmalarını engelleyen görünmez, yapay engeller olarak tanımlanır. (Derin, 2020, s. 137-154)

Kısacası, kadınlar hayatın sağlık, eğitim, istihdam gibi pek çok farklı alanlarında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının olumsuzlukları ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Her ne kadar BM Kalkınma Programı 2030 yılına kadar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı hedeflese de, Covid-19 pandemisinin ardından yaşanan ekonomik krizlerinin kalıcı yıkımı bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmaktadır (BM, 2024, s. 46). Ancak günümüzde dahi konuya ilişkin çeşitli politikaların uygulanması halen devam etmektedir. Örneğin birçok ülkede 8. sınıfa kadar ücretsiz zorunlu eğitim şeklinde benimsenen ve uygulanan evrensel ilk ve orta eğitime yönelik uluslararası hareket, yıllar geçtikçe eğitimde cinsiyet eşitliğine ilişkin manzarayı değiştirmiştir. Yükseköğretim zorunlu olmasa bile orta okul zorunluluğu kız çocuklarının eğitim normunu halihazırda önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu konuda Dünya Bankası (WB) tarafından ilk, orta ve yüksek öğretimde cinsiyet farkı grafiği bu durumu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Görsel 2.1

İlk, orta ve yükseköğretimde cinsiyet farkı

Kaynak: Dünya Bankası, 2020

Eğitimin zorunlu hale getirilmesi, kız çocuklarının ilerleyen yaşamlarında iş gücüne katılım şanslarını ve dolayısıyla daha yüksek gelirli işlerde istihdam olanaklarını arttıracaktır. Böylelikle ortaya çıkan koşullar doğal olarak olası kadın yoksulluğunu engelleyecektir (UNDP, 2023, s. 3). Toplumda var olan cinsiyet eşitsizlikleri, kadınları yoksulluğa karşı risk altına almakta yahut yoksulluklarına yol açmaktadır. Erkeklerle kıyaslandığında kadınlar yoksulluğu yaşamaya daha açık konumdadırlar. Oysa, en fazla kullanılan yoksulluk tanım ve ölçümlerinde, “aile”nin temel alınması nedeniyle aile içindeki yoksulluk dağılımı görülmemektedir. Bu durum, yoksulluk ölçümlerinin

“cinsiyet körü” olduğu şeklinde eleştirilmektedir. 1970’lerden sonra güçlenen kadın hareketlerinin de etkisiyle kadın yoksulluğuna daha fazla dikkat çekilmeye başlanmıştır. Özellikle ataerkil/erkek-egemen sosyal yapının kuvvetli yaşandığı dolayısıyla toplumsal cinsiyet ayrımcılığının çok şiddetli yaşandığı tüm ülkelerde kadın yoksulluğunun daha yüksek şekillerde yaşandığı görülmektedir (Kaymak, 2011, s. 4). Toplumların gelişimleri bağlamında, toplumların söz konusu özellikleri, kadın ve yoksulluk arasındaki ilişkilerin ve kadın yoksulluğunun önemini daha da arttırmaktadır.

2.2 Kadın Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması

Kadın ve yoksulluk arasında olan ilişki, kadın ve erkek arasındaki bazı eşitsizliklere dayanmaktadır. Kadınlar, bu eşitsizliklerden erkeklere göre daha fazla etkilenmekte ve yoksulluğu daha da derinden yaşamaktadırlar. Kadın yoksulluğu, toplumdaki kaynaklara, fırsatlara ve özgürlüklere sahip olabilme açısından toplumdaki cinsiyetçi bakış açısına bağlı dönüşümü açıklamaktadır. Başka ifadeyle, kadın yoksulluğu, kadın ve erkeğin karşılaştırılmasına bağlı şekilde subjektif görüşü yansıtır; dolayısıyla, burada vurgulanan esas konu her durumda erkek ile kadın arasındaki farktır (Erkanlı ve Topuz, 2017, s. 12).

Kadınların toplumsal yaşamdaki konumları ile ilgili durum, 1960’lı yıllarda daha da görünür bir hal almış, yoksul kadınlara yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir ve 1970’lerde yoksulların en büyük bölümünü kadınların oluşturmalarına vurgu yapmak için yeni bir kavram olarak “yoksulluğun kadınlaşması” kullanılmaya başlanmıştır (Duyan, 2010, s. 21).

Kadınların mağdur edilmesi toplumsal dışlanma sorunu olarak değerlendirilmektedir. Kadınların yoksullukla ilişkisi iki temel hususta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi cinsiyet farklılığının kalkınma modeli içerisinde kalkınma sürecine engel olan, eşitsizliğin önüne geçecek politikaların oluşturulması, öneride bulunulması ve bu nedenlerle alakalı çalışmaların yapılmasıdır. Diğer önemli bir konu ise, kadınların geçinme stratejilerinin de bir kaynak olarak kabul edilmesi ve kalkınma modelinin geçerliliğini arttıran bir uygulama olarak sistemin içinde alınması gerekliliğidir (Fidan, 2016, s. 22-23). Yoksulluk genellikle, her toplumda kadın, çocuk, yaşlı ve erkek gibi her kesimden kişileri etkisi altına alabileceği bir olgudur. Fakat bazı kesimler yoksulluğun etkilerini diğerlerinden daha ağır şekilde yaşamaktadırlar. Kadınlar neredeyse her toplumda yoksulluğu erkeklerle kıyasla daha derin hissetmektedirler. Bu sebepten

yoksulluğa ilişkin çalışmalar, cinsiyetin değişen rolü de dahil edilerek, çoğunlukla kadınlar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet normlarında kadının rolü çoğunlukla hane içerisinde annelik ve bakıcılık gibi görevlerin yapılması iken, erkekler hane dışı üretken kaynaklardan mesuldürler. Kadınlara verilen bu sorumluluklar onların eğitim, istihdam ve kredi gibi verimli kaynaklara erişimine engel olmaktadır. Bu eşitsizliklere kadın haklarına daha fazla önem verilen Avrupa Birliği (AB) ülkeleri de dahil olmakla dünyanın her yerinde rastlamak mümkündür (Şenses, 2003, s. 175).

Yoksulluğun boyutlarının çok olmasından kaynaklı olarak üzerinde anlaşılmış tek bir tanımın olmadığı literatürde sık sık ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra çalışmanın önceki bölümlerinde yer verildiği gibi yoksulluğu farklı boyutlar üzerinden değerlendiren mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, gelir yoksulluğu, insani yoksulluk gibi kavramlarla anlatmaya çalışan farklı tanımlar mevcuttur. Son yıllarda ise kadın yoksulluğu veya yoksulluğun kadınlaşması kavramı tartışılmıştır.

“Yoksulluğun kadınlaşması” terimi, kadınların yoksulluk oranının erkeklere kıyasla daha yüksek ve şiddetli olduğu ve kadınlar arasında yoksulluğun artmakta olduğu anlamına gelmektedir. Bu terim, ilk defa 1978 yılında Dean Pearce’in Amerika’da kadınlar arasındaki gözlemlerinden yola çıkarak kullanılmıştır (Özdemir ve Erol, 2023, s. 274; Pearce, 1978, s. 28-38). Pearce’in yaptığı analizler sonucunda yoksulların 2/3’si ekonomik açıdan daha az avantaja sahip, 16 yaş üstü kadınlardan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır (Kazar, 2019, s. 3294). Pearce tarafından geliştirilen bu kavram, yoksulluğa ilişkin yapılan araştırmalara toplumsal cinsiyet açısından değişik bir bakış açısı kazandırmıştır (Avcı, 2022, s. 115). Pearce bu kavramı incelerken bir grup arasındaki yoksulluktan ziyade yoksullar arasındaki bir grubu incelemeyi seçmiştir. Halbuki yoksulluğun belirlenmesinde ve yoğunluğunun tespitinde önemli olan bir grup içinde yoksulluğun incelenmesidir. Fakat söz konusu analizin kadın ile kadını karşılaştıran mutlak değil, kadınlar ve erkekler arasında olan yoksulluğun durumunu kıyaslayan göreceli yoksulluk tanımlanması önemlidir. Yani erkekler arasındaki yoksulluk, ciddi oranda azalma gösterirken, bu oran kadınlar arasında daha az miktarda azalma gösterir ise bu durumda yoksulluğun kadınlaşması söz konusudur (Medeiros ve Joana, 2008, s. 116; Ulutaş, 2009, s. 25-40). Sonuç itibarıyla Pearce yaptığı araştırmada, yoksul kişiler arasında kadınlara dikkat çekmiş ve yoksulluğun kadınlaşması kavramını ortaya

çıkarmıştır. İlerleyen çalışmalarda sonraki dönemlerde Pearce’de farklı şekilde, belli bir grup içinde yoksulluk incelemesinin ardından kadın yoksulluk oranının erkeklerin yoksulluk oranına olan oranı da hesaplanarak ve göreceli yoksulluk araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramını ortaya çıkaran bazı önemli faktörler vardır. Bu faktörlerin başlıcaları; geçim kaynaklarına erişim ve cinsiyetler arası ücret farkı dahil olmak üzere eşit olmayan ekonomik fırsatlar, kaliteli eğitime sınırlı erişim, sağlık ve beslenme zorlukları, cinsiyete dayalı şiddet, kadınların ekonomik sosyal, kültürel ve diğer faktörlerle belirlenen kendi çıkarlarını savunma gücünün sınırlı olması, kadınların demokratik sürece katılımını ve sivil haklara erişiminin kısıtlanmasıdır. Aslında kadınların dünya üzerinde yaşanan doğal afetler de dahil birçok felaketten orantısız olarak etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu durum da yoksulluğun giderek kadınlaşması olgusunu ortaya çıkarmaktadır. (Erman, 2021, s. 24-29).

Dünya genelinde önemli yeri olan yoksulluk algısının içinde kadın yoksulluğunu açıklayabilmek amacıyla genel yoksulluk tanımında yer alan belirleyici özelliklere değinmek gerekir. Yapılan araştırmalara esasen kadın yoksulluğuna ilişkin iki temel unsur olduğu ifade edilmektedir. Birincisi kadının iş gücü piyasasında bulunduğu konum, ikincisi kadınların eğitim imkanlarından yararlanamaması (Sarah ve Brian, 2003, s. 9). İşgücü piyasasında erkeklere göre ikincil konumda olan kadınların iş gücü piyasasına katılımlarının düşük olması, katılım sağlandığı zaman ise yine erkeklerle kıyasla daha az ücret düzeyinde olan işlerde çalışdıklarına ilişkin birçok veri bulunmaktadır (Şener, 2012, 51-67; Mayra, 1997, s. 38-53; Yıldız, 2003, s. 85). Çalışmanın ilerleyen açıklamalarında dünya genelinde yaygın olan kadın yoksulluğunun nedenlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.3 Kadın Yoksulluğunun Ayırt Edici Özellikleri

Yoksulluk ve gelir dağılımı yapısı, bölgeye bağlı olarak gelir farklılıkları, iş gücü, cinsiyet, eğitim gibi birtakım demografik faktörler arasında ilişkilendirme yapıldığı zaman; yoksul kesimin önemli oranında kadınların olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim ve çalışma hayatı başta olmakla kadınların sosyal hayattan uzak yahut arka planda durmaları, gelir dağılımında onların en yoksul grup olmasıyla sonuçlanmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009, s. 2671). Kadın yoksulluğunun kendine has bir takım belirleyici

özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin temelinde kadınların iş gücü piyasasındaki erkeklerden geri planda olması ve eğitim fırsatlarından yararlanamaması yatmaktadır. Kadınların iş gücü piyasasında ikincil konumları, iş gücü piyasına az katılımın olması veya düşük ücretli işlerde çalışması, ücretsiz aile işçisi olma, yasal olmayan sektörde çalışma, ailede kazanılan gelirden söz sahibi olamama gibi göstergelerle ortaya konulmaktadır (Şener, 2012, s. 54).

Kadınların iş gücü piyasalarında mevcut konumda olmalarının temelinde toplumun geleneksel yapısı içinde kadına ve erkeğe uygun görülen cinsiyete bağlı rolleri olmaktadır. Toplum genellikle; annelik ve ev işlerini kadının esas sorumluluğu olarak görüyorken, çalışıp para kazanmayı da erkeklerin temel görevi şeklinde değerlendirmektedir (Sağlık, 2019, s. 59). Kadınların iş gücü piyasasına olan düşük katılımları sonucunda erkeğe ömür boyu bağımlı olmaktadır. Aslında tüm bunların temel nedeni, kadınların eğitim imkanlarından gerektiği gibi faydalanamamaları sebebiyle mesleki becerilerinin yetersiz olması, aile içindeki yeri, düşük ücretli, uzun süreli ve sigortası olmayan işlerde çalışmayı kabul etmeleri ve örgütlenme kabiliyetlerindeki eksikliklerdir. Bununla beraber enformel sektörde çalışma ile yoksulluk arasında birbirini destekleyen bir bağlantının olduğu da açıktır. Bu tarz sektörlerin artması yoksulluk ve kadın yoksulluğunu arttırmakta, yoksulluk arttıkça da kişiler güvencesi olmayan işlerde çalışmaya razı olmak zorunda kalmaktadırlar (Şener, 2012, s. 55-56).

Sonraki açıklamalarda detaylandırılacağı gibi eğitim ve kadın yoksulluğu arasında özel ve önemli bir ilişki vardır. Eğitim, kadın yoksulluğunu etkileyen temel unsurlardandır. Kadınların kendilerini ifade edebilme becerileri, yeterli düzeyde bilgi birikimi ve beceriye sahip olamamaları, mesleki bilgi kazanım eksiklikleri, toplumda kabul görmemeleri gibi daha öncede bahsi geçen kadın aleyhine durumların hepsi temelde eğitim düzeyi ile ilgilidir. Çünkü eğitim seviyesi ne kadar düşük olursa kadının sosyo-ekonomik özgürlüğü de o kadar sınırlı hale gelmektedir. Yoksul kadınların durumları incelendiğinde, çoğunluğunun yeterli temel eğitimi dahi alamadıkları görülmektedir. Bu durum yoksullukla eğitim seviyesinin ne kadar güçlü bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır (Ulutaş, 2019, s. 37). Eğitim seviyesi yüksek olan kadın düzenli, güvenceli, yüksek maaşlı, yasal bir işte çalışırken, eğitim seviyesi düşük olan kadınlar işsiz olmak veya güvencesiz düşük ücretli, yasal olmayan yerlerde çalışmak zorunda kalıyorlar ki bu

durum yoksulluğa neden olmaktadır (Sağlık, 2009, s. 60). Kadınların eğitime ulaşmada özellikle muhafazakar geleneksel toplumlarda erkeklerle eşit koşullara sahip olmadığı düşünüldüğünde bu durumun önemi daha açık hale gelir. Tüm bunların yanı sıra, kadınların iş gücü piyasasında karşılaştığı zorluklar; başta kadınlara yönelik ayrımcı tutumlar kadın yoksulluğunun artmasında önemli rol oynamaktadır. Yukarıda bahsedilen tüm bu faktörler kadın yoksulluğunu giderek ağırlaştırarak, nesilden nesile aktarılan bir yoksulluk döngüsünü ortaya çıkarmaktadır.

2.4 Kadın Yoksulluğunun Nedenleri

İlgili yazında yukarıda açıklanan tüm gerekçelerle, kadın yoksulluğunun genel yoksulluk kavramından ayrı bir kategoride değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu kapsamda değerlendirme yapabilmeyi mümkün kılan ekonomik etmenlerin yanısıra, diğer sosyal, kültürel, psikolojik ve toplumsal faktörleri de kapsayan bazı yöntemler kullanılmaktadır. Söz konusu faktörler; kadının eğitim durumu, iş gücü piyasasındaki yeri, sosyal dışlanma, kadının aile içindeki yeri, kadınlara karşı yapılan mobbingler vs. niteliklerdeki çok sayıda varlığını sürdüren faktörlerdir. Bu bağlamda kadın yoksulluğunu sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyo-kültürel, psikolojik açıdan faktörlerle de inceleyen farklı açıklamalara aşağıda daha ayrıntılı şekilde yer verilmektedir.

2.4.1 Eğitim

Kadının eğitim seviyesinin kadın yoksulluğu üzerinde önemli bir etkisi vardır; Çünkü, kadının eğitim olanaklarından yeterli seviyede faydalanamaması yoksulluğu kalıcı kılmaktadır. Günümüzde refah seviyesi ve kalitesi yüksek bir hayat sürdürebilmenin esas şartı, eğitim olanaklarından yeterli oranda faydalanabilmekten geçmektedir. Örneğin, kadının eğitim seviyesi iş gücü piyasasında bulunduğu pozisyonunu etkilemektedir. Cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle pek çok kız çocuğu ve kadın eğitim hakkını kullanamamaktadır. Eğitim haklarından mahrum bırakılan kız çocukları gelecekte erken yaşta evlendirilmek, toplumsal cinsiyete bağlı şiddete maruz kalmak ve yoksulluk tehdidi altındadır. Çünkü yetersiz eğitim gelecekte onları, yeterli iş ve/veya gelir seviyesine ulaşmaktan uzaklaştırdığı gibi, önce baba sonra koca şeklinde bir erkeğe ekonomik olarak daha da ötesi sosyo-kültürel olarak bağımlı ve edilgen kılmaktadır. Bu durum geleceğin kadınları olacak bu kadınlar üzerinde bir erkek egemenliğini pekiştiren unsura dönüşmektedir.

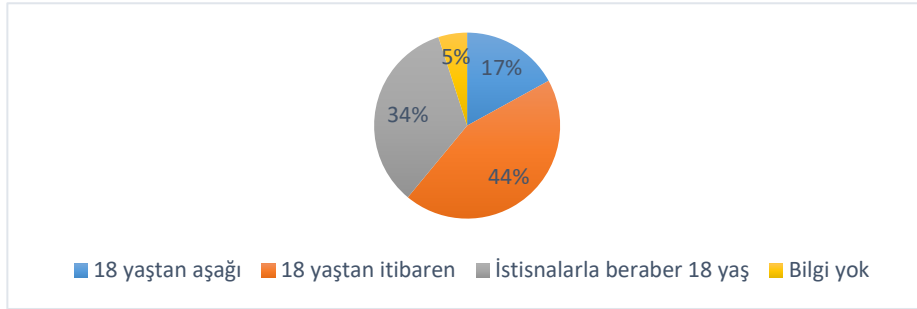
Yukarıda da ifade edildiği gibi yoksulluk ve eğitim arasında karşılıklı güçlü ilişki eğitim-yoksulluk kısır döngüsü ile açıklanmaktadır. Eğitim yoksulluğu, yoksulluk eğitimi etkilemekte ve aralarında bir kısır döngü olarak tanımlanabilecek ilişki doğmaktadır. Sonuç olarak, yoksulluk arttıkça eğitim olanaklarına erişim de azalmakta, eğitim düzeyi azaldıkça da yoksulluk artmaktadır (Adaçay, 2021, s.205; Kızılgöl, 2012, s. 180).

Toplum içerisinde kadınların eğitim seviyesinin düşük olmasının başta gelen nedenlerinden biri, içinde yer aldıkları toplumun değerlerine bağlıdır. Daha çok kırsal bölgelerde ve ilkel tarıma dayalı şekillerde yaşamlarını sürdüren toplumlarda aile ekonomisi hakimdir. Bu tip toplumlarda pazara yönelik değil, tüketilmek üzere üretim yapılmaktadır. Bu nedenle arz esnekliğinin sınırlı olduğu ve doğal koşullardan çok fazla etkilenen bu toplumlarda üretim de sınırlıdır. Genel olarak ekonomik yetersizliklerin görece çok olduğu bu toplumlarda geleneksel bakış açısıyla, kız çocuklarının okutulması sonucunda harcanan ekonomik değer geri dönüşü olmayacağı düşüncesi hakimdir; Ayrıca, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi kimliğiyle kadın emeği ve kız çocukları evlendirilirken “başlık parası” bir gelir kaynağı olarak önemli bir ihtiyaçtır. Bu nedenlerle, kız çocuklarının eğitime yeterli düzeyde önem verilmez. Kısacası, geçmişten bugüne kadar muhafazakar veya geleneksel toplumlarda sıklıkla rastlanılan “kız çocuğu okutulmaz” olgusu, kadınların eğitim seviyelerinin erkeklere göre daha düşük seviyede olmasının temel nedenidir. Eğitimin yetersiz olması sonucunda kadınlar erkeklerle kıyaslandığında kendilerini geliştirememekte ve ifade edememekte, bu da kadınların yoksullaşmasında önemli bir neden olarak varlığını sürdürmektedir. Eğitiminin yetersiz olması ve iş ararken istediği işi yapamaması, ekonomik kayıplara ve kadını başkasına muhtaç olmaya itmektedir. Özellikle kız çocuklarının erken yaşta evliliğe zorlanmaları onların eğitim hayatına önemli ölçüde olumsuz şekilde etki göstermektedir.

Dünya çapında ülkelerin %17’sinde kızların 18 yaşından önce evlenmesine halen izin verilmektedir. Buna karşın dünya genelinin %34’ünde istisnalarla beraber kızların ortalama evlenme yaşı 18’iken, %44’ünde istisnasız 18 yaşıdır.

Şekil 2.1

Dünya çapında kızların ortalama evlilik yaşları oranları

Kaynak: UNESCO, 2023.

Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi'nin 2024 verilerine göre Azerbaycan “eğitime erişim” kategorisinde 146 ülke içerisinde 94’üncü sıradayken, Türkiye 90’ıncı sırada yer almaktadır (Pal, Piaget ve Zahidi, 2024, s. 16).

2.4.2 İstihdam

Eğitim gibi kadın yoksulluğunu etkileyen bir diğer önemli faktör kadının iş hayatındaki konumu ve kadın istihdamının iş gücüne olan katılım oranıdır. Neredeyse tüm dünyada kadınlar iş gücü piyasasında yer alma konusunda erkeklere kıyasla daha dezavantajlı konumdadır. İstihdam edilirken bile cinsiyet eşitsizliği, en keskin biçimde eğitimsiz kadınlarda yüksek olmakla beraber tüm kadınların istihdamı sırasında rastlanılan bir durumdur. Kadınlar iş gücü piyasasında yer alsalar bile, erkeklere kıyasla daha düşük ücret karşılığında çalıştırılmaktadırlar.

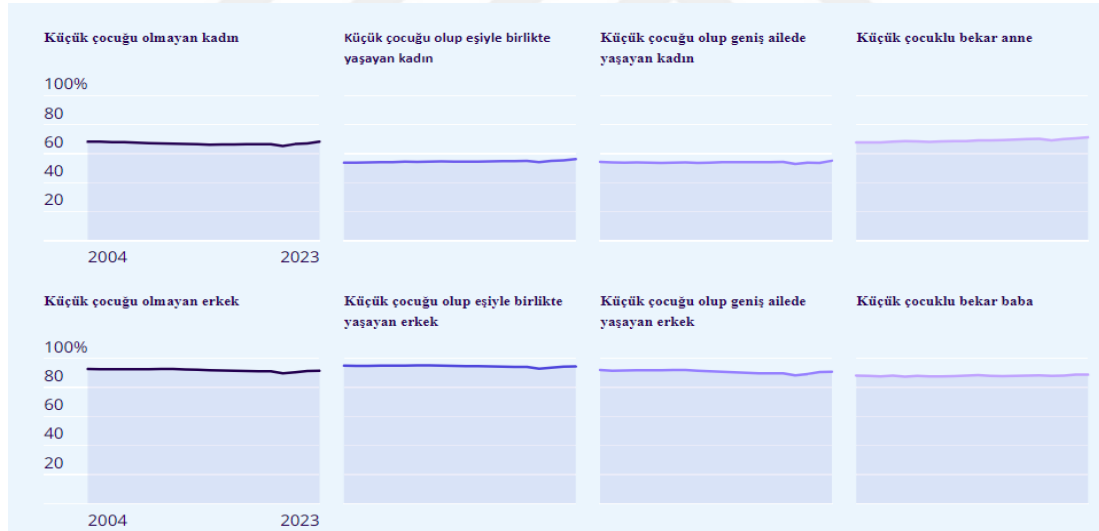
Kadınlar, aile içinde çocuk bakım sorumluluklarını erkeklere göre orantısız biçimde daha fazla üstlenmektedirler. Bu durum beraberinde kadınlar aleyhine başka orantısızlıklara da yol açmaktadır. Örneğin iş gücü katılımındaki cinsiyete bağlı kadın aleyhine doğan açığın temel nedeni de budur. Bu durumu ortaya koyan bir gösterge olarak; 25-54 yaş arası yetişkinlerin küresel iş gücü katılım oranında son yirmi yıl içerisinde, bir değişiklik yaşanmamış olmasına rağmen bu oranın cinsiyete bağlı dağılımına bakıldığında zaman, kadınlar ve erkekler arasında geçmişten itibaren devam edip gelen ve cinsiyetler arasında kadın aleyhine önemli uçurumların olduğunu gösteren bir eğilim olduğu görülmektedir. 2004’ten itibaren kadınlar bazı marjinal kazanımlar elde etmişler ve iş gücü katılım oranları 1,1 puan artırarak 2023’te %64,5’e ulaşmıştır. Aynı süreçte erkeklerin iş gücü katılım oranı 1,1 puanlık düşüşe rağmen hala %92 seviyesindedir. Sonuç olarak, küresel

iş gücüne katılıma bakıldığında da ülkeler düzeyindeki veriler incelendiğinde de cinsiyete dayalı kadın aleyhine farklar devam etmektedir; bu fark, 2023 yılında %27,5 gibi önemli bir seviyededir (Paloma, 2024, s. 38).

İşgücüne katılımdaki söz konusu cinsiyetler arası fark aile tiplerinde göre değişebilmektedir. ILO verilerine göre, hanehalkının kimlerden oluştuğu, özellikle çocuklu ailelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği iş gücüne katılım değerlerini ciddi oranda etkilemektedir. Başka bir deyişle, bir ailede küçük çocuğun olması, kadının iş gücüne katılımını, erkeklere oranla daha fazla etkilemektedir. Genelde çoğu toplumda erkekler evin geçimini üstlenmekle yükümlü iken, çocuk bakımı görevleri orantısız ölçüde kadınların üzerine düşmektedir; bu nedenle kadınlar çalışamamaktadırlar veya iş gücü piyasasından ayrılmaktadırlar. Örneğin, altı yaşın altında çocuğu olan kadınların iş gücü katılımı erkeklere oranla daha düşüktür. (Addati vd., 2018, s. 358-372).

Görsel 2.2

Esas çalışma çağındakilerin iş gücüne katılım oranı(cinsiyete ve hanehalkı tipine göre)

Kaynak: ILOSTAT 2024

2.4.3 Sosyal Dışlanma

Yoksulluk, maddi imkansızlıklardan dolayı çeşitli kaynaklara ulaşamama durumunu belirtmektedir. Fakat yoksulluğun sadece iktisadi bir problem olmaması nedeniyle son yıllarda sosyal, siyasi, kültürel ve sağlık boyutları ile ele alınmıştır. Yoksulluk içerisinde yaşanan toplum tarafından kabul görülen asgari bir yaşam seviyesine sahip olunup olunmadığına odaklanan görece yoksulluk kavramı ile sosyal dışlanma kavramı arasında yakından bir ilişki mevcuttur. Nitekim, sosyal dışlanma zamanı bireylerin birbirleri ile

ve toplumla olan sosyal bağlarının zayıflaması ve yok olması söz konusu olmaktadır (Şahin, 2009, s. 72).

Sosyal dışlanma, yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur. Toplumsal hayatın eğitim, kültür, sağlık vs. olanaklarından yararlanma noktasında kadınları uzaklaştıran ekonomik imkansızlıklar kadınları daha da yalnızlaştırıp, becerilerini artırma ve dolayısıyla refahlarını da artırma olanaklarını kısıtlar hale getirmektedir. En önemli ayrımcılık durumu cinsiyet temelli olanıdır. Böylesi bir durumdan en fazla şekilde etkilenen ve ayrımcılıkla birlikte yoksulluğu daha keskin şekilde yaşayan grup ise yine kadınlardır. Kadının aile içinde uğradığı fiziksel, psikolojik ve daha önemlisi ekonomik şiddet, kadının toplumdan tecrit olmasına neden olmaktadır.

Yeterli kaynağa sahip olmayan bireyler kendilerini toplumdan tecrit eder ve toplum ile olan bağlantılarını koparırlar. Sosyal dışlanma tehdidi yaşayan ve dezavantajlı konumda yine kadınlar olmaktadır (Karabulut, 2022, s. 36). Kadınların eğitim ve meslek hayatında olduğu gibi iş hayatında da erkeklerden geride kalması, onların yaşamının diğer evrelerinde etkili olmalarına engeldir. Bu nedenle kadınların sayı olarak toplumda üstünlük kurmalarına rağmen sivil toplum kuruluşlarında, sendika, yerel yönetim kuruluşlarında ve siyasi alanlarda yeterli seviyede yer almamışlardır (Karabulut, 2022, s. 37).

Sosyal dışlanma, gelir dağılımının yanı sıra sosyal ve siyasal imkanlar açısından dengesizlikler yaratmaktadır. Bu dengesizlikler ise kendini devam ettirecek şekilde yaygınlaşmaya devam etmektedir. Kadınların karşılaştığı yoksunluklar genellikle tercih ettikleri bir şey değildir (Açıkgöz, 2010, s. 51). Sonuç olarak, kadınlar bahsi geçen tüm bu alanlarda sosyal olarak da dışlanmışlardır. Kadınların bu sorunla başa çıkabilmeleri için ülkelerin sosyal politika uygulamalarını bu alana yönlendirmesi ve sorunun tamamen çözümüne yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir.

2.4.4 Aile İçindeki Gelir Eşitsizliği

Cinsiyet ayrımcılığının en başta ortaya çıktığı dolayısıyla en fazla yaşandığı alan aile içidir. Bu sebeple, cinsiyet ve yoksulluk sorununu incelemek için aile içine odaklanmak önemlidir. Hanehalkı araştırmalarına bağlı şekillerde hesaplanan ulusal yoksulluk tahminleri, hanehalkı kaynaklarının aile içinde bireyler arasında aynı oranda paylaşıldığını varsaymaktadır. Bu yaklaşımda ne yazık ki, yoksulluğa dair ölçüler; gelire

ve diğerkaynaklara sahiplik ve hizmetlere erişim açılarından erkeklere oranla kadınlar arasındaki farklılıklar dikkate alınmamaktadır (Yağın, 2020, s. 61). Dolayısıyla aile temelli yoksulluk çalışmalarındaki cinsiyetler arası eşitsizlikler ve/veya farklılıklar ihmal edilen bir unsurdur.

Aile içinde olan gelir eşitsizliğı, aynı evde yaşayan ancak eşit hakları taşımayan kişilerin yaşadığı temel problemdir. Bu tarz eşitsizliğe katılan kesim, genellikle kadınlardır (Kurmanbekova vd., 2023). Kadınlar toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve ona yüklenen sorumluluklardan dolayı aile içinde gelir eşitsizliğine maruz bırakılmaktadır (Ulutaş, 2019, s. 41). Gelir eşitsizliğı ekonomik şiddete dayalı olmakta ve diğerkalanlarda kadının sosyal, siyasal, iş gücüne katılımını güçleştirmektedir. Ataklı (tarihsiz, s. 91) . Kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının ekonomik kararlarını, kazancını, kazanç kaynaklarına erişimini veya erişim olanaklarını ya da harcamalarını kapsayacak şekildeki tüm ekonomik yaşamını etkileyen her türlü kısıtlama ve baskılardır (İnci, 2020, s. 192-193).

Kadınlara istihdama katılımına ilişkin gerçekleştirilen olumlu değışikliklere karşın erkeklerin emek piyasasında birincil konumda tutulması sürmektedir. Çoğunlukla çocuklu ve çalışan kadınların ev ile iş sorumluluklarını aynı anda sürdürmek zorunda olmaları ücretli işe ayırdıkları saatleri sınırlandırmaya mecbur bırakılmaktadır (Gökmen, 2017, s. 1970-1972).

Hane içerisinde bütün işlerin kadının görevi olduğu algısının olduğu toplumlarda, aile içi karşılıksız emek, cinsiyetler arası gelir eşitsizliğiyle ve ücretli emeğin azalmasıyla neticelenmiştir (Gökmen, 2017, s. 1967-1969).

Dünya üzerinde kadınlar, bir günde iş faaliyetlerine 1 ila 4 saat daha az zaman harcamakta; yani daha az ücretli emek sunumunda yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelere oranla gelişmiş ülkelerde kadınların ücretli iş gücüne katılımları daha fazladır (Gökmen, 2017, s. 1970-1972). Kadınlardan farklı olarak bir erkeğin işsiz evde oturması hem erkek tarafından hem de toplum tarafından kabul gören bir durum değildir. Çünkü evde oturmak, ev işi yapmak ve çocuklarla ilgilenmek kadına biçilen rollerdendir. Erkeklere çoğunlukla ailenin geçimini sağlama sorumluluğı verilirken, kadınlara aile içi üretim sorumluluğı yüklenmektedir. Bu durum kadın ve erkeklerin aile içi gelir ve yoksulluk deneyimlerinin farklı olmasının nedenlerindendir. Aslında toplum tarafından erkeğe verilen bu rol, bir taraftan da erkeğe iktidar gücü vermektir (Şener, 2009, s. 7).

2.4.5 Tek Ebeveynli Ailelerde Kadının Reisliği

Tek ebeveynlik olgusu, her zaman mevcut olabilen ve neredeyse insanlık kadar eski bir olgudur. Tek ebeveyn denildiğinde, çocuğu yetiştirmekle günlük sorumlulukların büyük bir kısmına sahip olan, eş veya eşiyle yaşamayan ebeveyn anlaşılmaktadır (Stephen ve Lawrence, 2016, s. 1-3). Ebeveynlerin evi tek başına geçindirmesinin birçok zorunlu nedeni vardır. Bunlar: boşanma, terk edilme, ölüm vs. dir. Bu durumu en çok yaşayan kesim yine kadınlardır.

Ebeveynlerin çalışma durumu, çocuklar için yoksulluk riskini belirlemede önemli bir yere sahiptir. Zira çocuk, ebeveynlerin hiçbirinin çalışmadığı ailede en az bir yetişkinin çalıştığı bir aileye göre üç kat fazla yoksulluk riski taşımaktadır.

Özellikle azgelişmiş ülkeler dahil olmakla gelişmiş ekonomilerin de mevcut olduğu bölgelerde tek ebeveynli aile yapılarında aile reisinin kadın olması yoksulluğun önemli ölçeklerde yaşandığı bir aile türü olarak gösterilmektedir. ABD, Avustralya ve İngiltere'nin de içinde olduğu bir araştırmada, gelir dağılımının en alt seviyesindeki en fazla yoğunlaşmanın, çocuğu olan ve yalnız olarak hayatlarını sürdüren kadınlar üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır (Şenses, 2003, s. 139-140; Karabulut, 2022, s. 38).

2.4.6 Mobbing

Mobbing'in en genel tanımı; "işyerinde çalışanların bir başka kişiye yahut kişilere rahatsız edici, ahlak dışı ve sistematik söz ve davranışlarla rahatsızlık vermesi" şeklindedir. İlgili yazında kısaca "psikolojik taciz" şeklinde de tanımlanan bu kavramın Türkçe'deki diğer karşılıkları ise, "iş alanında bıkırtma, duygusal taciz ve zorbalık"tır (Önder, 2013, s. 55-56). Mobbing mağdurun yaş veya cinsiyet durumuna ve kültür farkına bağlı olmaksızın ortaya çıkmaktadır (Dolmacı ve Türeli, 2013, s. 89). Ancak oranlar, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla mobbinge maruz kaldığını göstermektedir. Avrupa Parlamentosu'nun 11 Eylül 2018 tarihli, "işyerlerinde, kamusal alanlarda ve siyasi yaşamda mobbing ve cinsel tacizi önleme ve bunlarla mücadele tedbirleri" hakkındaki kararında kadınların daha çok tacize uğradıkları ortaya konulmaktadır (Dulay, 2010, s. 16).

Mobbing mağduru olan kadınların fiziksel ve ruhsal sağlıklarında sorunlar ortaya çıkmakta, işyerine olan bağlılıkları ve çalışma hevesleri azalmakta ve bu sürecin sonucunda işten ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca bu kadınlar, erkeklere oranla

stres endişe, depresyon ve panik atak gibi sağlık sorunlarıyla daha fazla karşılaşmaktadırlar (Ö. Aşkın ve U. Aşkın, 2018, s. 262). Mobbing eylemleri, aile sorumlulukları ile çalışma hayatındaki sorumluluklarını dengelemeye çalışan kadınlar üzerinde fazladan baskı ve stresin oluşmasına ve kadınların ruhsal ve fiziksel açıdan daha fazla yıpranmasına neden olmaktadır.

Sonuç itibarıyla mobbing, çalışma hayatında yıpratılan bir kadın iş gücü profilini oluşturmaktadır. Bu durum kadınların kariyer planlarının önüne geçerek, çoğu zaman iş yerlerinden ayrılmasına neden olan bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum önceki bölümlerde bahsedilen cam tavan sendromuna da zemin yaratmaktadır. Kadınların başarılarına bakılmaksızın yükselmeleri engellenir, açıkça görülmeven, aynı zamanda aşılması imkansız olan engeller ortaya çıkar (Derin, 2020, s. 140). Söz konusu sendromu yaşayan kadınlar, öz güven, performans ve başarı kriterlerinden giderek uzaklaşırlar ve kariyerlerini sürdürmekte veya ilerletmekte ciddi sıkıntılar yaşarlar. Giderek istihdamdan ve dolayısıyla gelir olanaklarından uzaklaşan kadınlar böylece yoksulluğa daha da yaklaşmış olurlar.

Yukarıda bahsedilen faktörler kadın yoksulluğunun giderek artmasında rolü olan temel nedenlerdendir. Günümüzde bu sorunların halen varlıklarını sürdürmeleri kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmaya dönük olumlu sonuçların alınmamasına neden olmaktadır.

2.5 Yoksulluğun Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Yoksulluğun kadınlar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri olabilmektedir. İlk doğrudan etkisi psikolojik sorunlardır. Yapılan incelemelerde yoksul kadınların, en fazla bir yetersizlik duygusu yaşadıkları görülmektedir. Dolaylı etkiler ise ekonomik zorlukların yarattığı yetersizliklerle, yoksunluklarla ve eksikliklerle tanımlanmaktadır. Örneğin; uygun bir ev ortamında yaşayamamak, çocukların okul vb. eğitim masraflarını karşılayamamak bu tip zorluklar arasında sayılmaktadır. (Yalçın, 2020, s. 69)

Yoksul kadınların psikolojik sağlığının bozulduğu ve bu kadınların psikolojik kökenli hastalıklara yakalandıkları ve bu tip risklere karşı daha açık oldukları görülmektedir. Yeterli tüketim harcamalarını yapamamalarının yarattığı depresyonlar ve düşük benlik saygısı yanında yoksulluk, kişinin ruhsal rahatsızlığa yakalanma olasılıklarını arttırmaktadır. Düşük gelirli kişilerin, sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan kişilere göre

2-5 kat daha fazla ruhsal rahatsızlığa yakalandığı belirtilmektedir (Turner ve Lehnig, 2007, s. 69). Yoksulluk sonucunda ortaya çıkan stres, kişilerin öfke gibi duyguları daha fazla hissetmesine neden olmaktadır. Örneğin Hindistan’da yapılan bir araştırmaya göre, yoksul kadınların yoksul olmayanlara oranla daha fazla öfkeli olduğu ve bu öfkeyi eşlerine ve çocuklarına daha fazla yansıttığı gözlenmiştir. Yoksulluğun olduğu yerlerde ruhsal rahatsızlıkların görülme olasılığı daha fazla olmaktadır. Ayrıca, kadınların toplumdaki düşük statüden kurtulabilmek için veya aile bütçesine katkı sağlamak için çalışma isteklerinin karşısında, çocuk bakımı vb. geleneksel cinsiyete dayalı sosyal rollerini sürdürmeleri yönündeki baskılarla karşılaşmalarına neden olmaktadır (Yalçın, 2020, s. 71).

Ekonomik zorluklar yaşam standardını, tüketim biçimlerini, boş zaman faaliyetlerini etkilemektedir. Düşük gelir, yoksulların topluma uyumlu yaşamalarına engel olmaktadır. Özellikle kadınların aile reisi olduğu hanelerde, kadınlar ona verilen bu rolleri yerine getirirken herhangi bir gelir elde edemezler. Ayrıca işsizlik, hizmet alanında düşük konum ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmek, sosyal güvence olanaklarından mahrum olmak, mal varlığı elde edememek ve ücretsiz aile işçisi olmak gibi sebepler ekonomik olarak kadın yoksulluğunun ortaya çıkmasını tetiklemektedir.

Yoksulluğa ilişkin yardım alanların büyük bir kısmı kadınlardan ibarettir ve bu durum yoksulluğun kadınlaşmasıyla beraber “yardımların kadınlaşması” kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Toplum kalıplarına çoğunlukla erkeğe biçilen role göre bir erkeğin sosyal yardıma başvurması, bu erkeğin “eve ekmek getirememesi” anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu yardımlara başvuranlar, sağlıklı erkeklerden daha çok engelli veya yaşlı erkeklerdir (Güneş ve Gül, 2021, s. 1594).

2.6. Kadın Yoksulluğu İle Mücadele

Cinsiyet eşitsizliklerinin var olduğu çoğu toplumda kadın hak ve özgürlüklerinin kazanılması yönündeki çabaların başarılı olamaması, kadınların çeşitli dezavantajlarla karşılaşmalarına neden olurken aynı zamanda farklı yoksulluk koşullarıyla yüz yüze gelmelerine neden olmaktadır. Kadınlara özel hak mücadeleleri yoksulluk özelinde, insan hakları kapsamında daha önemli bir mücadelenin temel unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda, kalkınma (gelişme) teorilerinde de kadın konusu özel olarak ele alınmaya

başlanmış ve uluslararası yazında yaygın bir karşılık bulmuştur. Aşağıda temel teorilere kısaca değinilmiştir.

2.7 Kalkınma Yaklaşımlarında Kadın

Ester Boserup'un 1970'li yıllarda yayınladığı “Kadınların Rolü” adlı eseri, modernizm ve liberal ekonomik yaklaşımları yansıtmaya niteliğinde bir eser olmasının yanı sıra toplumda ve kalkınmada kadın statüsünü belirlemeye çabalayan önemli bir çalışma olmuştur. Fakat, geleneksel ekonomik kalkınma teorilerinde kadın kavramı ve sorunlarına 1990'lı yıllara kadar yer verilmemiştir. Ancak 1990'lı yıllarda güçlenen sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesinin ardından “insan odaklı kalkınma” tartışılır hale gelmiş ve o zaman kadın kavramı ve sorunlarına yer verilmiştir (Adaçay, 2021, s. 106). Gelişmekte olan ülkelerin gelişmişliğe ulaşmaları için gerekli olan iktisadi unsurlara odaklanan kalkınma teorileri, daha çok makro sorunlara odaklandığı için kişi temelli analizlere yer vermez. Oysa modern büyüme kuramlarında nitelikli insan gücü ve verimlilik ilişkisi sık sık incelenmiştir.

Kadına ilişkin değinilen kalkınma yaklaşımlarını üç sınıfa ayırmak mümkündür. Söz konusu teoriler: *Kalkınmada Kadın Yaklaşımı (Women in Development (WID))*, *Kalkınma ve Kadın Yaklaşımı (Women and Development (WAD))* ve *Cinsiyet ve Kalkınma Yaklaşımı*'dır (*Gender and Development (GAD)*). Tarihsel gelişmeler sonucu doğan *WID* ve *WAD* yaklaşımları ve onları takip eden projelerde yalnızca kadınlara has ileri sürülen çözüm önerileri içeren projelerin toplumda beklenen verimi yaratmaması tartışmaya neden olmuştur. Böylelikle bu bir başka seçenek olarak *GAD* yaklaşımının benimsendiği gözlemlenmiştir (Işıl, 2020, s. 38). Her ne kadar literatürde sık sık *Boserup*'ın kadınlara ilişkin görüşlerini geliştiren *WID* ve *WAD* yaklaşımlarının birbirinin devamı olarak kabul edilen yaklaşımlara rastlansa da bu yaklaşımların daha sonra *GAD* yaklaşımına evrildiği ifade edilmiştir (Mjiwe, 2014, s. 18).

WID yaklaşımında, sadece erkekler ve kadın arasında olan eşitsizliğe yoğunlaşmıştır, ancak toplumda eşitsizliklere neden olan bazı unsurlara örneğin; ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki unsurlara dikkat edilmemiştir. Bu yaklaşım, ülkelerin gelişme sürecinde kalkınma uygulamalarına ve programlarına kadınları da dahil etmeyi amaçlamıştır; Ancak, piyasalarda kadınların verimliliğini izlemesine karşın, kadının aile kurumu içindeki bazı kesimlerce kadının geleneksel rolleri olarak kabul edilen “çocuk-

yaşlı bakımı, ev işleri vs.” biçimlerdeki haneîçi karşılıksız/ücretsiz/ görünmez emeklerini göz önünde bulundurmamıştır (Adaçay, 2021, s. 106-107; Mwije, 2014, s. 18).

WAD yaklaşımı kalkınmayı incelemek ve uygulamak için teorik ve pratik çerçevedir. Bu yaklaşım genellikle kalkınmada kadın yaklaşımıyla karıştırılır. *WAD* yaklaşımı öncelikle kadınların her zaman kalkınma süreçlerinin bir parçası olduğunu ve 1970’li yıllarda *WID* yaklaşımındaki çabalardan sonra kalkınmaya entegre edilmediğini savunur (<http-5:https://www.developmenteducation.ie>, s.6-7). *WID* yaklaşımının sınırlılıklarına bir çözüm olarak ortaya çıkan *WAD*’ın kadının konumuna ilişkin daha eleştirel bir kavramsallaştırma sunacağı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım kadınların önemli ekonomik aktörler olarak kabul edilmesinde önemli bir katkı sağlamakta ve kadınlar arasındaki ilişkilere ve ekonomik aktörler olarak toplumlarında hem kamusal hem de ev içi alanda yaptıkları çalışmalara haklı olarak vurgu yapmaktadır.

Son olarak *GAD* yaklaşımı, toplumdaki kadın ve erkekler arasındaki sosyal veya toplumsal cinsiyet ilişkilerine (yani iş bölümüne) odaklanır. *GAD*, kaynaklar ve güç üzerindeki erişim ve kontrol konularını ele almayı amaçlamıştır. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınlara toplumda “üçlü roller” verdiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü topluma ve kültüre bağlı olarak işler ve aynı zamanda dinamiktir. Bu rollerin analiz edilme ve değer biçilme şekli, kalkınma projelerinin belirli şeylere önem verilip verilmemesini etkiler. Örneğin çocuk bakımının sağlanması, kalkınmayı planlayan erkekler arasında bir öncelik olmayabilir, ancak kadınların kalkınma fırsatlarından kendi yararlarına yararlanabilmelerini sağlamak için önemli bir faktördür (Lucy (tarihsiz, s. 7-8).

Günümüzde kadın ve kalkınma mevzusu; kadının güçlenmesi; üretim aşamasındaki görevi ve iş gücüne sağladığı katılımı ve modern kurumlara ulaşabilme yolları; kendi emeği ve yaşam üzerindeki denetim gücünü arttırabilmesi, erkeklerle aynı kalkınma sürecine katılabilmesi şeklinde anlaşılmakta ve onaylanmaktadır. Böylelikle kalkınmada cinsiyet farklılaşmaları ile ilgili olumsuzlukların ortadan kaldırılmasını amaçlayan tüm plan ve programlarda toplumsal cinsiyet duyarlılığının oluşturulması gereklidir (Adaçay, 2021, s. 108).

Cinsiyetler arasındaki ayrımcılığın yok edilmesi, kadınların güçlendirilmesi, eğitimde ve iş gücü piyasasında ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması ile ekonomik gelişmede

yol katetmek mümkündür. Yaşanan gelişmeler ve alana ilişkin ampirik çalışmalar doğrultusunda, kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesinin ekonomik kalkınmaya katkısının çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomi alanında güçlü olan kadınların ülke ekonomisine sağlayabileceği faydaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ayabakan, 2022, s. 30-31):

- a. Kadınların ekonomi alanında güçlendirilmesi ve iş dünyasında toplumsal cinsiyet farklarını kapatmak, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına konulan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmak için çok önemlidir. Üstelik üretken istihdam ve herkes için iş, yoksulluğun sona erdirilmesi ve eşitsizliğin azaltılması hedeflerine de fayda sağlamaktadır.
- b. Daha fazla kadın istihdamının olması ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Kadınların ekonomide güçlendirilmesi, üretkenliği ve ekonomik çeşitliliği arttırmaktadır.
- c. Kadınların ekonomik eşitliği şirketler için de fayda sağlamaktadır. Şirketler, örgütsel etkinliği ve büyümeyi arttırdığı gösterilen, kadınlar için artan istihdam ve liderlik fırsatlarından büyük oranda yararlanmaktadır. Tüm araştırmalar, üst yönetim fonksiyonlarında daha fazla kadının olduğu şirketlerin, kurumsal performansının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

2.8 Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Eden Uluslararası Kuruluşlar

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve kadın yoksulluğu ile mücadeleye ilişkin gösterilen çabalar sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası kuruluşların da 1990'lı yıllardan bu yana temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Konuya ilişkin olarak başta BM ve WB kuruluşlarca farklı uluslararası nitelikte proje, program ve eylem planları sunulmuştur. Söz konusu çabalar, hükümet düzeyinde yerel yönetimlerin politikalarında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe oluşturulmasına, kadınlara yönelik mikrofinans ve mikrokredi yöntemlerine başvurulmasına ve şartlı nakit transferi programlarına yer verilmesine kaynaklık etmiştir. Mikrokredi uygulaması, kadın yoksulluğu ile mücadelede en yaygın kullanılan uygulama olmuştur. Bu uygulama, yeterli sermayesi veya olanağı olmayan yoksulları, iş gücüne ve üretime dahil edebilmek ve onları üretken hale getirebilmek amacıyla destek sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak bu yolla yoksul kişilere ekonomik-sosyal açıdan gelişmelerine destek verilmektedir. Bu yöntemdeki temel amaç, yoksulluğun azaltılması için yoksullara doğrudan parasal yardım

yapmak yerine, bu kişilere iş yaratmak ve gelir elde etmenin yollarını öğretmektir. (Kutluay ve Taş, 2020, s. 1054). .

Mikrokredi uygulaması, 1973 yılında ekonomi profesörü Muhammed Yunus tarafından Bangladeş'te başlatılmıştır. Yunus, bu uygulamaya, yoksulluğun üst safhalarda yaşandığı Bangladeş'te bambu sepet yaparak geçinen bir kadına 6 \$ kredi vererek başlamıştır (Şiriner, 2015: 56). 1976'da yerel bir banka tarafından deneysel bir köy projesi olarak kullanılan mikrokredi hizmetleri, 1979'da Bangladeş Merkez Bankası tarafından bazı ticari bankalardan sponsorluk desteği alınarak yaygınlaştırılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, 1990'lı yıllarda finansal hizmetleri kapsayan mikrofinans kavramı doğmuştur ve özellikle ulusal ve uluslararası kuruluşlar, yoksullukla mücadeleye daha fazla önem vermişlerdir. Bu doğrultuda 1997 yılında ilk kez "Mikrokredi Zirvesi" toplanmıştır. Mikrofinans hizmetlerinin geliştirilmesinin yanı sıra 1983 yılında Grameen Bank'ın kurulması ile mikrokredi alanında büyük bir gelişme yaşanmış ve geleneksel bankacılık sistemlerinden farklılaşan yapıda kredi verme esasları doğmuştur. 2005 yılında BM "Mikrokredi Zirvesi" gerçekleşmiştir (Ören ve Akman, 2012, s. 321).

Mikrokredi uygulaması her ne kadar ülkelere göre farklılık gösterse de ortak bazı özellikleri taşımaktadır. İlk önce bu program güvenle ilgilidir. Geri ödemede bir sorun yaşandığı zaman hukuki yola başvurulmaz. Ödeme programı baştan düzenlenir. Kredinin geri alınma süresince kişiler mikrofinans kuruluşlarının sunduğu eğitimlere gruplar halinde katılırlar. Mikrokredilerin geri ödeme süresi çoğunlukla bir yıl olmaktadır. Kredi alındığı tarihten bir hafta sonra eşit taksitlerle ödenilmeye başlar. Mikrokredi sadece iş kurmaya değil, günlük ihtiyaçları karşılamaya da yardımcı olabilmektedir. Bu uygulama aynı zamanda ek gelir sağlanmasına da yardımcı olmaktadır. Üstelik kişinin aldığı krediyi ne için kullanacağı da sorgulanmaz.

Mikrokredi, uygulanmaya başladığı andan itibaren ciddi anlamda yol kat edilmiştir. Mikrokredi veren kurumlar geniş iş gücü imkanı sağlamaktadır. Bilhassa küçük çaplı girişimlere katkı sağlamaktadır. Yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etken olan mikrokredi uygulamasının, günümüzde gelir oluşturmak isteyen veya serbest meslek faaliyetlerine başlamak isteyen 25 milyon kişi tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir. Bu kullanıcıların %90'ı kadınlardan oluşmaktadır. (Atilla, 2023, s. 27).

Günümüzde yukarıda açıklanan uygulamaların yanı sıra kadın yoksulluğu ile mücadele etmek adına uluslararası kuruluşlar tarafından uygulanan politikalar da önemli role sahiptir. Bu nedenle bu bölümde kadın yoksulluğuna ilişkin politikaları sürdüren uluslararası kuruluşların yaptığı diğer bazı çalışmalara da yer verilmiştir.

2.8.1 Birleşmiş Milletler

Yoksullukla mücadelede BM 1970’li yıllardan beri ses getiren küresel kadın hareketlerinin de etkisiyle, cinsiyetler arası eşitsizlikler, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve kadın yoksulluğu konularında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu sorunların önemine ilişkin uluslararası arenada farkındalık yaratılması için önemli rol oynamıştır (Alkan, 2022, s. 80). Örneğin: dünya ölçeğinde yoksulluk adına mücadelede BM-Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Gıda Programı (WFP) ve BM-Kalkınma Programı (UNDP) gibi alt kuruluşları ve bunların gerçekleştirdiği projeler ile aktif bir rol oynamıştır.

BM’in yoksulluğa karşı işbirliği yaptığı en etkin program BM-Kalkınma Programı’dır. Bu programda yoksulluk; “kişilerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanmasından daha ötesi, özgüven, sağlık, saygınlık ve özgürlük gibi insani gelişme için gerekli fırsatlardan mahrum olma” şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaztürk, 2016, s. 772). UNDP, iklim değişikliği ile mücadelede cinsiyete dayalı toplumsal bakış açısını çeşitli ülkelerde yürüttüğü bir çok projeye dahil etmeye başlamıştır. UNDP’nin yanısıra Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi kuruluşlar da hazırladıkları kalkınma programlarında toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkların ve eşitsizliklerin giderilmesi için özellikle iklim değişikliği ile mücadelede kadınların karar alma ve hazırlık süreçlerine etkin ve tam katılımlarını sağlamaya yönelik tedbirlere yer vermektedir.

1975 ve 1985 yılları arası, BM tarafından “Uluslararası Kadın On Yılı” olarak duyurulmuş ve farklı projelerle 14 hükümeti dünya çapında kadın haklarını iyileştirmeye teşvik ederek kadınların sosyal ve özel konumunu muhafaza etmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda 18 Aralık 1979 yılında CEDAW imzalanmış ve 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. 1985 yılından itibaren Türkiye’nin de taraf olduğu sözleşmede, mevcut insan

hakları belgelerinin gerçekte kadınların temel sorunlarını tamamen içermediği ve bundan dolayı daha kapsamlı ve özel düzenlemeler gerektiği belirtilmektedir.

BM'in kadın yoksulluğu önlemek için attığı diğer önemli adım, 8 Eylül 2000 tarihinde gerçekleştirilen ve 189 ülkenin katıldığı BM Binyıl Zirvesi'nde kabul edilen ve üye devletlerin 2015 yılına kadar gerçekleştirmesi beklenen hedeflerden oluşan "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri"dir. Bu hedeflerin ilki, dünyada açlık ve yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasıdır. İkinci hedef olarak kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyetler arası ayrımcılığın önlenerek anne sağlığının iyileştirilmesidir. Tüm bunlar, kadınların kalkınmadaki öneminin vurgulanması ve kadınların toplumdaki dezavantajlı durumlarının giderilmesi bakımından önemlidir. Ancak, günümüzde dahi arzulanan bu hedefler doğrultusundaki başarılı sonuçlara ulaşamamıştır. Her ne kadar 2015-2030 döneminde uygulanması planlanan "İkinci Bin Yıl Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda küresel yoksulluğun belli bir oranda azalması beklense de, bu hedeflere de tamamen ulaşılması olası görünmemektedir (Çelik, 2016, s. 336-341). 2015 yılında BM Genel Kurul Kararları olarak dünya liderleri tarafından onaylanan "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" ile sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla cinsiyet eşitliğini sağlamanın ve kadınlar ile kız çocuklarının güçlendirilmelerinin önemi ortaya konulmuştur. 17 adet "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi"nden 5. hedef özel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanırken, 13. hedef devletlere iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil olarak harekete geçmeleri çağrısında bulunmaktadır ve bu hedefe ulaşılmasında kadınların rollerine dikkat çekilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.114).

2010 yılında, BM Genel Kurulu, kaynakların daha iyi tahsisi ve görev tanımlarının belirlenmesi amacıyla BM, Kadınların Güçlendirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi'ni oluşturmuştur. İlgili alanda çalışan dört organını, BM Kadın Birimi'nde (*UN Women*) bir araya getirmiştir. Bunlar: Toplumsal Cinsiyet İşleri ve Kadınların Özel Danışma Ofisi (OSAGI), Kadınların İlerlemesi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW), Kadınların İlerlemesi Birimi (DAW) ve BM Kadın Kalkınma Fonu (UNIFEM)'dir. Söz konusu birimlerin aldığı kararlar, planlanan amaç ve stratejiler, çoğu ulusal ve yerel hükümetin yoksulluk, kadın yoksulluğu ve cinsiyet eşitsizliği ile mücadele projelerine temel oluşturmaktadır (Kart ve Öngör, 2023, s. 272-288). BM Kadın Birimi'nde kadını güçlendirme ilkeleri "Eşitlik, iş demektir" alt başlığı ile ele

alınarak konuya ilişkin toplamda yedi ilke daha kabul edilmiştir. Söz konusu ilkeler şunlardır (http-6: <https://www.un.org>):

- 1) *Cinsiyet eşitliği için üst düzey liderlik oluşturulması,*
- 2) *Kadınlara ve erkeklere adil bir şekilde muamele edilmesi-insan hakları ve ayrımcılık yapılmaması ilkesine saygı gösterilmesi ve desteklenmesi,*
- 3) *Tüm çalışanların kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın sağlık, güvenlik ve refahının sağlanması,*
- 4) *Kadınlar için eğitim, mesleki eğitim ve kariyer gelişiminin teşvik edilmesi,*
- 5) *Kadınları güçlendiren; girişim geliştirme, tedarik zinciri ve pazarlama uygulamalarının benimsenmesi,*
- 6) *Sosyal girişimler ve savunma yoluyla eşitliğin geliştirilmesi,*
- 7) *Cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gelişmelerin ölçülmesi ve kamuoyuna açık olacak şekilde raporlanması”dır.*

Bu ilkeler, şirketlerin kadın-erkek eşitliğine verdiği önemin, başarılarına sağladığı katkıyı vurgulamaktadır. Bu ilkelerin uygulanması, gerçek yaşamdaki iş tecrübeleri ve dünya genelindeki “en iyi uygulama” pratikleri ile desteklenmektedir.

2.8.2 Dünya Bankası

Dünya Bankası kadın yoksulluğu ile mücadele eden bir başka önemli kuruluştur. Banka kurulduğu günden itibaren yoksulluğu azaltma yönünde farklı projeler ve politikalar gerçekleştirmiştir; 1978 yılı Dünya Gelişim Raporu’nda cinsiyet ve gelişim konuları esas alınmıştır ve ülkelerdeki yoksullukların önlenmesinde kadınların gelişim ve istihdamının önemi vurgulanmıştır. 2007-2010 dönemini kapsayan “Cinsiyet Eylem Planı” bağlamında kadınların iş gücü piyasasına katılımı ve iş gücünde cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasına vurgu yapılmıştır. Kadınların özellikle iş gücü, finans, özel sektör ve tarım gibi dört temel pazar alanına katılımını amaçlamıştır. Benzer şekilde, 2008-2013 yıllarını kapsayan plandaki “Kadın ve Yoksulluk” başlığı altında kadın yoksulluğu ile mücadeledeki yeni hedefler ortaya konulmuştur. 2016-2021 Cinsiyet Eylem Planı’nda ise, kadın yoksulluğuna yönelik olarak, sosyal yardımlar ve diğer sosyal güvenlik müdahaleleri üzerinde durulmuş ve bu yollarla kadınların ekonomik alanda güçlenmelerinin sağlanabilirliğine vurgu yapılmıştır (Alkan, 2022, s. 89-90).

Dünya Bankası'nın kayda değer açılımlarından bir tanesi 2015 yılında gerçekleştirdiği, 2016-2023 yıllarını içeren Toplumsal Cinsiyet Kalkınma Stratejisidir. Söz konusu strateji kapsamında, kadınların kendi ayakları üzerinde durması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkması amacıyla ülke temelinde çoğu projeye destek olunmaktadır. Bu kuruluşun gerçekleştirdiği hizmetlerde günümüzde kadınların yükselmesi için daha fazla çalışmanın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin farkındalığının artması için daha fazla çabanın olduğu gözlemlenmektedir (Demiral, 2021, s. 59-64). Kalkınma raporları incelendiğinde kavram olarak bahsedilmediğinde bile kadınların yükseltilmesinin, kişisel olarak onların gelişmesiyle ve önlerindeki engellerin ortadan kaldırılması ile kalkınmanın mümkün olacağı vurgulanmaktadır (Yıldırım ve Gül, 2021, s. 690).

Dünya Bankası son olarak 2024-2030 Cinsiyet Stratejisi İstişare Taslağı'nı yayınlamıştır. 2016-2023 Dünya Bankası Toplumsal Cinsiyet Stratejisinin uygulanmasına dayanan bu yeni stratejide üç stratejik hedef ile beraber altı temel sonuca ulaşılması planlanmıştır. Söz konusu stratejik hedefler:

- *1. Temel Refah: Bu hedefle cinsiyete dayalı her türlü şiddetin son bulması ile insanların fiziksel, zihinsel ve psikolojik refaha ulaşmaları, toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlar ile sağlık, eğitim ve sosyal koruma alanlarında evrensel kapsamın ve dayanıklı hizmet sunum sistemlerinin güçlendirilmesi ile kadınların bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarına katılımının sağlanması hedeflenmektedir.*
- *2. Ekonomik katılım: İkinci temel stratejik hedef, kadınların ekonomik varlıklara ve ekonomik katılımı mümkün kılan hizmetlere erişimdeki kalıcı cinsiyet kısıtlamalarına çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Dünya Bankası, özel sektörün, kadınların üretken işlere erişimini kısıtlayan iş yerindeki engelleri kaldırabileceğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonuçlarını güçlendiren önyargılara karşı çıkabileceğini ve özel sektörün iş yerinde çeşitliliği, eşitliği ve katılımı geliştirmeye yönelik stratejiler ve programlar uygulanabileceğini amaçlamaktadır.*
- *3. Liderlik: Dünya Bankası'nın üçüncü temel stratejik hedefi kadınların liderliğinin ve karar alma sürecinin sürdürülebilir ve kapsayıcı sonuçlara katkısını özellikle vurgulamaktadır. Özellikle kadınların ekonomik, sosyal ve güç*

paylaşımı düzenlemelerinde daha fazla söz hakkına sahip olduğu toplumların, çatışmaya daha az eğilimli olduğu ifade edilmektedir. Üstelik taslakta özel sektörde, şirket yönetim kurullarında ve üst düzey liderlikte cinsiyet çeşitliliğinin şirketin sürdürülebilirlik profilini ve daha çevre dostu politikaların benimsemesini geliştirdiği üzerinde durulmaktadır ... (http-7: https://www.worldbank.org).

2.8.3 Avrupa Konseyi

2000 yılında, Avrupa'daki ekonomik ve sosyal kalkınmada kadın ve erkek eşitliğini temin etmek adına kabul edilen Lizbon Stratejisinde beş temel stratejik hedef belirlenmiştir. Söz konusu hedefler şunlardır (Öztürk, 2008, s. 13-32) :

- *Kadınların bilime, teknolojiye, istihdama ulaşım fırsatını kolaylaştırmak ve bu bağlamda kaynakların adaletli dağılımını sağlamak;*
- *Katılım ve temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamak;*
- *Cinsiyetler arasında boş zamanlardaki sorumluluklarının adil dağılımını sağlamak;*
- *Eğitim, kültür, medya ve bilim gibi araçlarla toplumun fikir ve davranışlarında değişim yaratmak;*
- *Cinsiyet eşitliğini sağlayıcı mekanizmaları güçlü hale getirmek.*

2014-2017 yılları arasında Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (COEGES) programına ilişkin hedefler ve öncelikler düzenlenmiştir. Bu programın temel hedefi normalleştirilmiş cinsiyetçi bakış açısı, cinsiyete bağlı olarak ayrımcılık ve kadına şiddet şeklinde çoğu konuda davranışlarda, düşüncelerde ve bakış açılarında farklılık göstermektedir. Söz konusu stratejide üzerinde durulan cinsiyet bağlamında ilişkilerdeki ayrımcılıkların, kadınlara yetki verilmesinin ve bunun yanı sıra negatif toplumsal baskı ve alışılmış düşünce şeklinin ortadan kaldırılmasının, eşitlikle başarının anahtarı olarak kabullenildiğidir. Yine bu stratejide de beş esas amaç göz önünde bulundurulmaktadır. Söz konusu amaçlar:

- I. Cinsiyet eşitsizliği ve adet halini almış cinsiyete bağlı düşünceler ile mücadele edilmesi;*
- II. Kadınlara yönelik her türlü şiddetin ortadan kaldırılması ve mücadele edilmesi;*
- III. Kadınların adalete eşit bir şekilde ulaşımının güvence altına alınması;*

- IV. *Politik ve toplumsal karar alma süreçlerine erkek ve kadınların kararlı biçimde katılım sağlamalarının elde edilmesi;*
- V. *Tüm politika ve tedbirlerde toplumsal cinsiyet eşitliğini meydana getirmesidir* (http-8: <https://rm.coe.int>, s. 1-9).

Avrupa Konseyi'nin konuya ilişkin uyguladığı bir diğer önemli strateji 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisidir. Bu stratejide ileri sürülen eylemler, diğerlerinin arasında, cinsiyet temelli şiddetin belirli biçimlerini engellemek ve bunlarla mücadele etmek için bir mevzuatı, cinsiyet kalıp yargılarıyla mücadele etmek için bir kampanyayı, iş hayatı ve özel hayat dengesiyle ilgili tedbirlerin uygulanmasını ve eşit ücret tedbirlerini, karar verme süreçlerinde ve politikada cinsiyet eşitliğine ulaşılmasının vurgulanmasını içermektedir (AB komisyonu, http-9: <https://commission.europa>).

2.8.4 Avrupa Birliği

1990'lı yıllarda iş gücü piyasasında ortaya çıkan sorunların oluşturduğu olumsuzlukları engelleyebilmek adına Avrupa Birliği (AB), Avrupa İstihdam Stratejisi'ni (AİS) temel almıştır. Söz konusu strateji, üye ülkelerde ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi ve rekabetin artırılabilmesi adına, cinsiyete bağlı olmaksızın ücretli işe daha eşit katılımı sağlamak için kullanmıştır. AİS'in ana hedeflerinden biri kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarının büyümesidir. Bu bağlamda kadınların tek tek güçlendirilerek iş hayatına katılması ve iş dünyasındaki rekabete ve verimliliğe engel olmayacak şekilde erkeklerle benzer durumda olması amacıyla 2000 yılında "Cinsiyet Eşitliği İçin Çerçeve Stratejisi"ni onaylamıştır (Dirimeşe, 2022, s. 5-6).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, AB için ekonomik ve siyasi hedefler arasındaki önemli mevzulardandır. Ayrıca bu durum sürdürülebilir büyüme ve gelişme için zorunludur. Bu açıdan AB'de cinsiyetler arası eşitliğin sağlanabilmesi için iki önemli boyut mevcuttur: Öncelikle birliğin politikalarının tespit edilmesi ve gerçekleştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliği ana eksene oturmaktadır. Ayrıca, her türlü politika ve kararların cinsiyetler üzerindeki etkisine bakılarak ve cinsiyetlere bağlı olarak değişen ihtiyaçlar dikkate alınarak, tüm alan ve sektörlerde toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve uygulamalar geliştirilmesine yönelik bir çaba harcanmaktadır. Diğer boyuta göre ise AB, şiddet, eşitsizlik, istismar ve ayrımcılık problemlerine ilişkin farklılık yaratan kampanyaların yanında farklı projelere ve parasal hibe şeklindeki destek programlarına

da yer vermektedir. Ayrıca, kadınlar lehine örneğin; “sosyal içermeyi ve korumayı hedefleyen, kadın istihdamını arttıran, çalışma şartlarını kadınlar lehine iyileştiren, cinsiyetler arası ayrımcılığı önleyen ve cinsiyetler arası eşitliği gözetip, güçlendiren” nitelikteki ilerleme programlarına öncelik vermektedir. (Coşkun ve Tireli, 2008)

2.8.5 Sosyal Girişimler

Dünyada çoğu ülkede bulunan yoksulluk olgusu, sosyal girişimlerin giderek daha önemli hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Toplumsal sorunları daha yenilikçi bir görüş ile çözümlmek için uğraşan sosyal girişimciler, yoksulluk benzeri önemli toplumsal sorunlar karşısında daha fazla rol almaktadırlar. Sosyal girişimler, dezavantajlı bireylerin karşılaştığı çoğu probleme cevap bularak, devletin veya özel sektörün ulaşamadığı, toplumsal dışlanmaya uğrayan yoksul kişilere destek sağlamaktadır. Özellikle yoksul kişilerin girişimci olarak onaylanmasını temin eden, yoksulluğa ait etkinlikler yaratan ve mikrofinansman yönüyle ön planda olan sosyal girişimlere örnek olarak Topluluklar Arası Kaynak Oluşturma Örgütü (BRAC), Serbest Çalışan Kadın Derneği (SEWA) ve Accion Interntaional (Uluslararası Eylem kurumu) gösterilmektedir (Karabulut, 2022, s. 59).

2.8.5.1 Topluluklar Arası Kaynak Oluşturma Örgütü (BRAC)

Fazle Hasan Abed 1972 yılında Bangladeş’te dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşlarından biri olan Topluluklar Arası Kaynak Oluşturma Örgütünü (BRAC) kurmuştur. Söz konusu kuruluş, yoksullukla mücadele etme zorunluluğuna sahip kişilerin mali seçeneklerini arttırmak, toplumsal cinsiyet eşitliği oluşturmak, aşırı yoksulluğu engellemek ve başka birçok amaç adına yaratılmıştır. BRAC, mikrofinansman desteğinin yanı sıra değişik finansal hizmetler ve tasarruf hizmetleri sunmaktadır ve müşterilerinin %87’si kadınlardan oluşmaktadır. Kurum toplamda 12 ülkedeki (Bangladeş, Filipinler, Myanmar, Nepal, Afganistan, Pakistan, Güney Sudan, Uganda, Tanzanya, Sierra Leone, Liberya ve Haiti) her 55 kişiden birine destek sağlamaktadır. Kurum, ekonomi, eğitim ve sağlık alanlarındaki hizmetleri ve doğal afet destekleri vs. konularda hizmet etmektedir. BRAC’ın temel hedefleri aşağıdakilerdir (Banu vd., 2001, s. 1-3; Rahman, 1997, s. 1-2):

- *“Toplum öncülüğündeki kalkınma yaklaşımıyla beraber yoksulların yanında yer alan, daha hassas ve hesap verebilen yerel idareye destek sağlamak;*

- *Özellikle hem çocukların hem de kadınların maruz kaldığı her türlü şiddeti engellemek ve yapılan faaliyetler ile farkındalık yaratmak, hayata tutunanlara destek sağlamak, arkasında durmak ve toplumu bu şiddetin önüne geçmek adına bilinçlendirmek;*
- *Sosyal bütünleşme oluşturmak adına kadınları güçlendirmek;*
- *Şiddet gören bireyler için psikolojik yardım hizmeti vermek;*
- *Kadınlara kamu alanında etkin rol almaları ve yaşamlarını dengede ve düzen içerisinde devam ettirebilmeleri için destek sağlamak;*
- *Kadına karşı şiddete engel olunmasında erkeklerin katılım düzeylerini artırabilmek”dir. (“BRAC Gender Policy”, 2020, s. 4-19).*

2.8.5.2 Uluslararası Eylem Kuruluşu (Accion International)

İspanyolca eylem anlamına gelen Accion, Latin Amerika’da bulunan, kâr amacı gütmeyen kalkınma ajansı şeklinde 1961 yılında Venezuela’daki bir yardım kurumu olarak faaliyetine başlamıştır. Daha sonra kuruluş, Brezilya, Peru ve Kolombiya’da şubeler açmış ve bir sivil toplum kuruluşu niteliğiyle genellikle yoksul kişilerin ihtiyaçlarını giderecek faaliyetler sürdürmüştür. Ancak zamanla temel sorunun işsizlik olduğu ve küçük işletmelerin kredi desteği almakta zorluk çektiklerinin anlaşılmasıyla, 1973 yılında Brezilya’da ilk mikrokredi desteği programına başlanmıştır. Sonraki on yılda mikrokredi desteği programları diğer Latin Amerika ülkelerinde de hayata geçirilerek, destekleyici yeni kredi güvence fonu yaratılmış ve böylece yerel bankacılık kesimi sisteme dahil edilerek çok daha fazla girişimcinin destek alması sağlanmıştır.

Accion, kendi işini kurmak isteyen yoksul erkek ve kadınlara mikrokrediler, iş eğitimi ve diğer finansal hizmetler sağlamaktadır. Dünya Bankası’na göre, dünya genelinde kadınların resmi finansal sistemden dışlanma olasılığı daha fazladır. Erkeklerden daha az kazanıyorlar ve bu durum finansal durumlarını kontrol etmelerini, kredi başvurusunda bulunmalarını, bir işletme açmalarını ve iş bulmalarını oldukça zorlaştırmaktadır. Accion finansal hizmetleri özellikle kadınlar ve kadın liderliğindeki işletmeler için tasarlayarak, erişim ve kullanımdaki boşlukları kapatmaya ve ailelere, topluluklara ve ekonomiye fayda sağlamaya yardımcı olmaktadır. Kurum tarafından yayınlanan son rapora göre, 2023 yılı boyunca 8.6 milyon kredi desteği sağlanan kişiden 4.5 milyonu kadın girişimciler olmuştur ... (“Accion 2023 Anual Report, 2023)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AZERBAYCAN'DA KADIN YOKSULLUĞU

Bugün yalnızca gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler de değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde bile kadın yoksulluğu varlığını sürdürmektedir. Dünya'da yaşanan son gelişmeler örneğin yaşanan küresel finans krizleri gibi ekonomik sorunlar, küresel kuraklık gibi çevresel sorunlar, savaşların artması gibi siyasi sorunlar, tüm bunların tetiklediği göç tehditlerinde veya gelir dağılımı adaletsizliklerindeki artışlar, muhafazakar partilerin iktidarlara gelmeleri daha pek çok unsur kadınlar için yoksulluk tehdidinin de artabileceğini ortaya koymaktadır. Kadın yoksulluğu dünya genelinde olduğu kadar Azerbaycan'da da önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Yoksulluğun bu türünü ortadan kaldırmak adına uluslararası kuruluşlar tarafından değişik politikalar uygulanmış fakat istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Azerbaycan örneğinde kadının genel konumu ve kadın yoksulluğuna ilişkin incelemelere ve bu doğrultudaki analizlere aşağıda yer verilmiştir.

3.1 Azerbaycan Toplumunda Kadının Konumu

Post-Sovyet zamanında Azerbaycan kadınlarının hayatına birçok sorun yüklenmiştir. Bir yandan totalitarizmin yıkılıp demokratik değişikliklerin ve yeniliklerin yaşanması sonucunda milli ve dini değerler sistemine yeniden dönüş, diğer yandan geçiş döneminin getirdiği zorluluklar ve Ermenistan'ın ülke topraklarını işgal etmesi, eğitim ve iş alanındaki faaliyetlere önemli ölçüde olumsuz etki yaratmıştır. Geçiş döneminin zor şartları, ülkedeki ekonomik durum ve savaşın neden olduğu ağır şartlar altında yaşayan bir takım hassas gruplar olmuştur. Bunlar arasında en zor durumda olanlar göçmen konumundaki kadınlar, kimsesizler ve işsizler olmuştur. Buradaki mecburi göçmen kadınların % 40,7'si 18-19 yaşlarındaki genç kızlar olmuştur (Oğan, 2003, s. 3).

Azerbaycan'da kadınlar resmi olarak erkeklerle eşit haklara sahip olsalar da kadınlara karşı sosyal ayrımcılık hâlen bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Ülkenin özellikle kırsal bölgelerindeki geleneksel sosyal normlar ve zayıf ekonomik gelişme, kadının ekonomideki rolünün sınırlı olmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerle kadınlar cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili olaylarla karşı karşıya kaldıklarında da yasal haklarını kullanmakta

zorlanmaktadırlar ([http-10: www.counterpart.org](http://10: www.counterpart.org)). Örneğin ekonomik bağımsızlıkları olmayan kadınlar, onları ekonomik olarak bağımlı oldukları erkeklerden ayrılarak/boşanarak yeni bir hayat yaşama noktasında sınırlamaktadır ya da eğitim ve kültür düzeyi sınırlı olan kadınlar yasal haklarını arama noktasında çekimser kalmaktadır.

Ülkede kadınların statüsü Sovyetler döneminde ve sonrasında önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu dönemi daha iyi anlamak adına yazının devamında konuya ilişkin kısa tarihçeye yer verilmiştir.

3.1.1 Kısa Tarihçe

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde bilindiği gibi, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) bölgenin tek Türk kökenli halkını oluşturmaktaydı. 1826-1828 yılları arasında gerçekleşen İran-Rus Savaşı sonunda yenilgiye uğrayan İran'ın karşı tarafla yaptığı Türkmençay Antlaşması neticesinde, Azerbaycan ikiye bölünmüştür. Antlaşma sonrası kuzey bölgesi Rus İmparatorluğu'na bırakılmış olmasına rağmen 1917 Ekim Devrimiyle Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirmesiyle yaşanan iç savaş bölgedeki etkinliklerini yitirmelerine neden olmuştur. 28 Mayıs 1918 tarihinde Kafkas İslam Ordusu'nun da desteğiyle Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Buna karşın, Bolşevik yönetiminin kesin zaferiyle Rusya iç savaşının sonlanması sonrasında tekrar birliğin bir üyesi olmuştur.

Sovyetler döneminde bölgede ve sistem içinde genel anlamda kadın haklarının iyileştirilmesi yönünde adımlar atılmış olmasına rağmen bu yönde elde edilen tüm kazanımlar Stalin'in iktidara gelişiyle yok edilmiştir¹. 1920'lerin sonuna doğru devlet kapitalizminin sınırlarını belirleyen Stalin'in ardından, Kruşçev ve Brejnev iktidara gelmiş ve ülkede kadın konusunda yüzeysel değişiklikler yapılmasına karşın sistemin kendisinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Sovyetler'de 1980 yılı sonlarında işçi sınıfının %51'i kadınlardan oluşmuş ve bu dönemde yaklaşık her birey ortalama tam gün olmakla birlikte haftada 41 saat çalışmıştır. Ayrıca kadın ve erkek arasındaki iş bölümü neredeyse Batı'dakine yakın olmuştur (Karakuş, 2019, s.1584-1585). Bu dönemde yiyecek üretiminin %93'ünü kadınlar yaratmış, dadıların ve hemşirelerin % 98'ini ve

¹17-Ekim-1918 tarihli yasayla ile kadın-erkek eşitliğini sağlamak amaçlanmıştır. 1920'de kürtaj yasallaştırılmıştır. Fakat, Stalin kadının ilk işinin annelik olduğunu onyedinci kongrede açıklayarak; 27-Haziran-1936 tarihinde kürtaj uygulamaları yasaklanmıştır.

tekstil işçilerinin ise % 85'ini kadınlar oluşturmuştur. Doktorların %75'nin kadın olması ise, bölgeyi Batı'dan ayıran özellik olmuştur. Bu meslek grubunda resmi olarak maaşlar her ne kadar eşit gibi görünse de, kadınların kazançları erkeklerin ortalama %75'i oranında verilmiştir. Bunun temel nedeni ise, kadınların eğitim düzeyinin çok düşük olması değildir; kadınların görece daha az beceri gerektiren daha niteliksiz işlerde çalıştırılması olmuştur. Bu yaklaşım, genel olarak istihdamda var olan cinsiyetçi bakış açısını ve cinsiyetler arası ayrımın ispatı niteliğindedir (Karakuş, 2019, s.1580-1598).

SSCB döneminde kadınlar sağlıksız ve çok zor şartlarda çalışmak zorunda olan işçiler olarak varolabilmişlerdir. Pek çok ülkede de varolduğu üzere, SSCB'de de kadınlar yüksek makamlara ulaşamamıştır. Örneğin; ülkede öğretmenlerin %70'i kadın olmuş ancak sadece %25'i müdür olabiliyordu. Ayrıca gazetecilikte yüksek beceri talep eden rekabet sınavlarına katılma hakkı da kadınların elinden alınmıştır (Karakuş, 2019, s.1588). Çarlık Rusya'sında, beyin gücü gerektiren başka bir deyişle fiziksel değil zihinsel emeğe dayalı mesleklerin hemen hemen hepsi kadınlara kapalı olmuştur. Söz konusu grup içinde kadınların yapabildikleri tek meslek öğretmenlik olmuştur, üstelik evlendikten sonra bu kadınların çoğunun çalışmalarına izin verilmeyerek eşleri tarafından bu hakları da ellerinden alınmıştır (Karakuş, 2019, s.1591).

SSCB'deki diğer tüm kadınlar gibi, Azerbaycan kadınları da eğitimden mahrum kalmışlardır. Eğitimin Rusça olması nedeniyle kadınlar doktor, mühendis, öğretmen gibi önemli mesleklerde yer almamışlardır.

1921 yılında Azerbaycan'da ilk kadın kongresi yapılmıştır. Sovyet döneminde oluşturulan bu kongreler 1957, 1967 ve 1972'de tekrarlanmıştır. Belirtilen kongreler, Azerbaycan kadınlarının sosyal, kültürel, sosyo-politik ve ekonomik hayata daha etkin olarak katılmalarında önemli rol oynamıştır (Abbasova, 2023, s. 201). Bu dönemde Azerbaycanlı kadınları aydınlatmak ve topluma kazandırmak adına ciddi işlere imza atılmış ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 1921 yılında okul öncesi bir eğitim kurumu Yüksek Kadın Pedagoji Enstitüsü'ne dönüştürülmüş ve böylelikle kadınların eğitim alması için çalışmalarının önü açılmıştır (Elizade, 2009, s. 17-18). 1923 yılında Doğuda ilk kadın yönetiminde “Doğu Kadını” adlı bir dergi yayınlanmaya başlamıştır. Azerbaycanlı kadınlar tarafından yönetilen bu dergi, 85 yılı aşkın süre faaliyet göstermiştir. Bu tür dergilerin olması Azerbaycan kadınının, aile, iş ve siyaset alanındaki aktifliğini olumlu yönde etkilemiştir (Yusifova, 2010, s. 260-261).

Azerbaycan’da bağımsızlığın ardından 1995 yılında kabul edilen yeni Anayasa, kadınlarla erkeklerin hak eşitliğini vurgulayarak demokratik bir devlet kurulması sürecinde kadınların da aktif rol almalarına hukuksal bir zemin hazırlamıştır. Anayasa’nın kabul edilmesinin ardından toplumda cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması yönünde ciddi yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (İsmail, 2016, s. 167). Azerbaycan Ulusal Kadın Komitesi, 1995 yılında Pekin’de düzenlenen IV. Dünya Kadınlar Konferansı için ulusal bir rapor sunmuş ve daha sonra “Ulusal Eylem Platformu” konulu konferanslar düzenlemiştir. 30 Haziran 1995’te BM’in kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin hazırladığı sözleşmeye uygun taahhütler vererek katılım sağlamıştır (Seyidzade, 2004, s. 256-257).

14 Ocak 1998 yılında “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kadın Problemleri Devlet Komitesi’nin Kurulması” hakkında kararname imzalanmıştır ([http-11: https://e-qanun.az](http://e-qanun.az)). Bu kurumun yaratılmasının temel amacı kadın haklarının korunması, kadınların ülkenin sosyal ve politik hayatına katkıda bulunmasını yaygın hale getirmek olmuştur. Ülkede kadın eşitliğini yaratmak adına imzalanan bir diğer önemli belge, 2000 yılında imzalanan “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Devlet Kadın Politikasının Gerçekleştirilmesi Hakkında” kararname olmuştur. Bu kararname kadınların erkeklerle hak eşitliğini, özellikle de onların devlet yönetiminde yeterli derecede temsil edilmesini sağlamaya yönelik imzalanmıştır.

Kadın ve erkek eşitliğini sağlamak ve kadınların toplumdaki yerini daha önemli bir hale getirmek adına, 2000 yılında beş yıllık süreci kapsayan Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kadın sorunlarını ele alan Ulusal Faaliyet Planı (2000-2005) kabul edilmiştir. Söz konusu planda, devletin kadınların sorunlarına sık sık özen ve dikkat göstermesi, kadınların karşılaştıkları sorunlara ilişkin acil ve somut önlemlerin alınması ve devlet programlarının hazırlanması gibi konular ön planda tutulmuştur.

2006 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Teminatları Hakkında” kanun ([http-12: https://family.gov.az](http://family.gov.az), s. 47) kabul edilmiştir. 2010 yılında “Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Hakkında” kanunun kabul edilmesi ile şiddete maruz kalan kadınların haklarının yasal düzenlemelerle koruma altına alınması mekanizması düzenlenmiştir. Söz konusu yaptırımların yanı sıra 2011 yılında Aile Kanunu’na değişim yapılmış ve kız çocuklarının evlenme yaşı 17’den 18’e çıkarılmıştır.

Tüm bu yasal düzenlemelerin temel amacı Azerbaycan'da kadınların karşılaştığı sorunların çözümüne ilişkin önemli hukusal zemin yaratmakla, onların erkeklerle beraber şekilde ülkenin politik, ekonomik ve sosyal faaliyet alanlarında aktif olarak yer almasına yardımcı olmaktır.

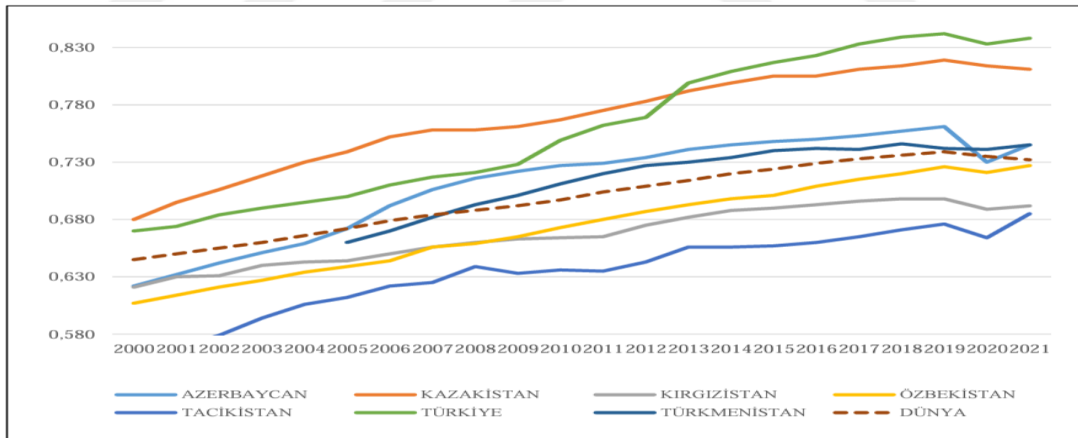
Yukarıda açıklanan olumlu yöndeki hukuki düzenlemelere rağmen Azerbaycan'daki kadınların toplumun farklı kesimlerindeki konumları incelendiğinde, cinsiyetler arası eşitliğin sağlandığını söylemek mümkün değildir. Güncel resmi veriler incelendiğinde kadınlar aleyhine koşulların devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.1.2 Genel Bilgiler

İlk bölümde yer verilen bazı göstergeler açısından Azerbaycan hakkında genel değerlendirmeler kapsamı açısından önem arz etmektedir. Bu göstergelerin başında Azerbaycan'da toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin göstergeler yer almaktadır.

Görsel 3.1

Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi, 2000-2021

Kaynak: http-13 : <https://dergipark.org>, s.348.

Görselden anlaşılabacağı gibi 2000-2021 döneminde insani gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye ve Kazakistan dünya ortalamasının üzerinde yer alırken, Özbekistan ve Kirgizistan bu ortalamanın altında kalmıştır. Tacikistan ve Azerbaycan ise bu süreç içinde bazı yıllarda ortalamanın üstünde değerler alsa bile genel olarak ortalamanın altında bir insani gelişmişlik seviyesinde kalmışlardır.

TCGE, daha öncede ifade edildiği gibi kadınların İGE değerlerinin, erkekler için hesaplanan İGE'e oranını vermektedir ve aynı göstergeler açısından kadınların erkeklere oranla toplumsal yaşamdaki farklılıklarını ortaya koymaktadır. Endeks değerinin 1 olması, kadın ve erkek arasında tam eşitliğin sağlandığını göstermekte iken endeks değerinin 1'in altında olması halinde, toplumda kadınların aleyhine cinsiyet eşitsizliğinin varlığının olduğu anlaşılmaktadır. TCGE'nin temel alındığı ülke gruplanması 5 temel niteliğine göre ayrılmıştır. Söz konusu ülkeler gruplandırılırken İGE değerlerinin cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmaları baz alınmaktadır. Söz konusu gruplarla ilgili temel ölçütler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.

Ülke gruplarına göre Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi

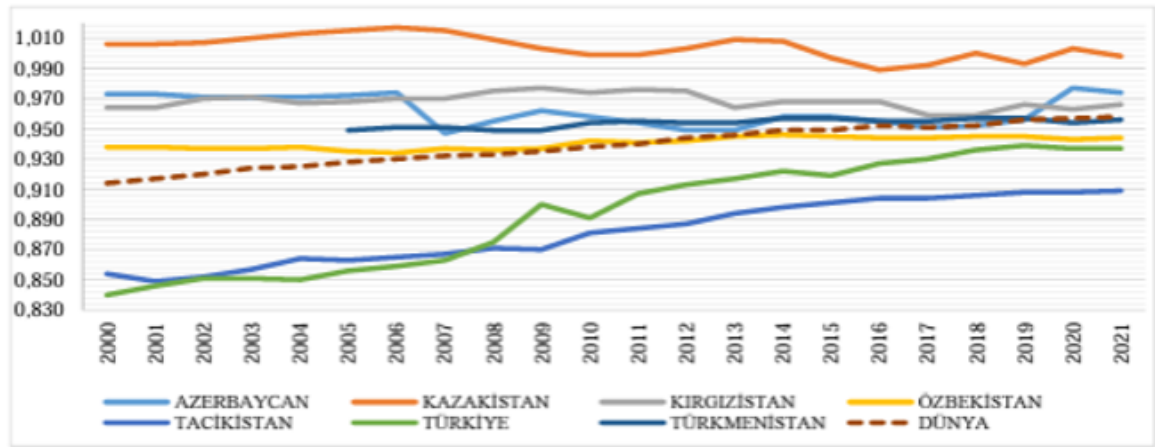
Ülke bazında gruplar		<i>Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi /TCGE</i>
I. Grup	% 2,5'den az	Yüksek Eşitliğe Sahip Ülkeler
II. Grup	% 2,5 - % 5	Orta ve Yüksek Eşitlik Arasındaki Ülkeler
III. Grup	% 5 - % 7,5	Orta Derecede Eşitliğe Sahip Ülkeleri
IV. Grup	% 7,5 - % 10	Orta ve Düşük Eşitliğe Sahip Ülkeleri
V. Grup	% 10'dan fazla	Düşük Eşitliğe Sahip Ülkeler

Kaynak: http-13, s. 350.

2000-2021 yılları arasında Dünyanın ortalaması ve bahsi geçen 7 ülkenin TCGE değerleri Görsel 3.2'de gösterilmiştir

Görsel 3.2.

Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, Seçilmiş Ülkeler ve Dünya, 2000-2021

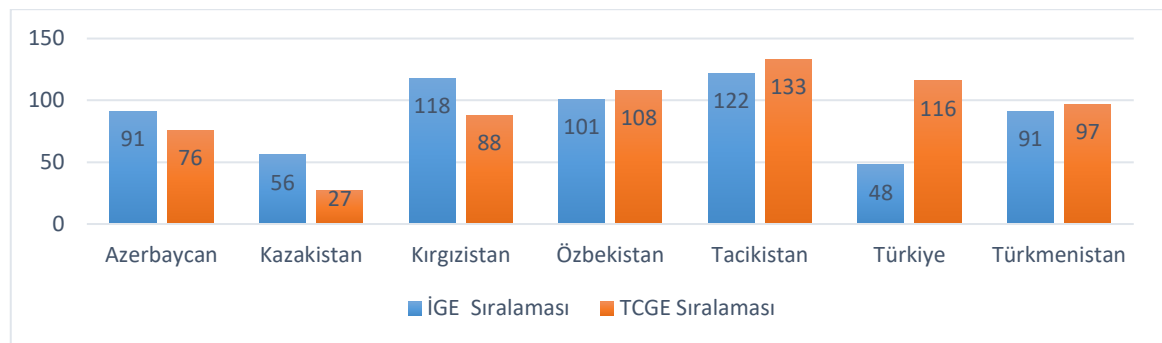
Kaynak: http- 13, s. 350.

Görselden anlaşılacağı gibi 20 yılı aşkın bir sürede Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın TCGE değerleri, dünya ortalaması TCGE değerinin üzerinde iken, Türkiye ve Tacikistan verileri, dünya ortalamasının altında seyretmiştir. Türkmenistan ve Özbekistan belirtilen tüm dönem boyunca olmasa bile, bazı yıllarda dünya ortalamasının üzerinde bir endeks değerine ulaşmıştır. Ülkelerarası karşılaştırmalar yapılırken kadına yönelik politikalar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında hem İGE hem de TCGE verilerinin birlikte ele alınması faydalı olmaktadır. Bu nedenle, Şekil 3.2'de 2021 yılı verileriyle 191 ülkenin İGE değerleri ile 172 ülkenin TCGE değerlerini kapsayan ülkeler sıralamasında Türk Cumhuriyetleri ülkelerinin değerleri ve sıralamaları gösterilmiştir.

Şekilde yer alan verilerde 191 ülke içerisinde Kazakistan İGE'de 56. sırada yer alarak oldukça yüksek insani gelişmişlik oranına sahip olmuştur. Bu ülke ayrıca 172 ülke içerisinde TCGE'de 27. sıra ile toplumsal cinsiyet eşitliğinde yüksek bir konumda yer almıştır. Hatta belirtilen ülkeler arasında toplumsal cinsiyet eşitliğinde yüksek eşitliğe sahip olan tek ülke olmuştur. İGE'de yüksek insani gelişmişliğe sahip olan Azerbaycan ve Türkmenistan ise, TCGE değerleriyle “orta ve yüksek eşitlik” arasında yer alan II. Grup içerisindeki ülkelerden olmuşlardır. Yine bu grupta yer alan ülkelerden biri olan Kırgızistan, İGE açısından orta insani gelişmeye sahip olmuştur.

Şekil 3.2

Seçilmiş ülkelerin İGE ve TCGE dünya sıralaması (2021)

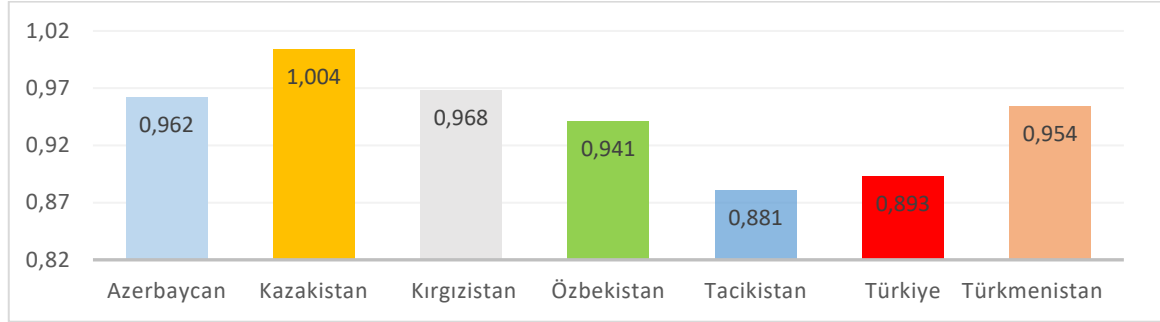
Kaynak: <http-13>, s. 351.

Türkiye İGE sıralamasında çok yüksek insani gelişmişliğe sahip iken, Özbekistan ise yüksek insani gelişmişliğe sahip olmuştur. Buna rağmen TCGE sıralaması açısından bu ülkeler “orta derece” eşitliğe sahip olarak III. grup ülkeler arasındadırlar. Tacikistan hem İGE hem de TCGE sıralamada diğerlerinin tümüne göre son sırada yer almıştır; Orta

insani gelişim düzeyinde ve TCGE’de “orta ve düşük” eşitliğe sahip IV. grup ülkeler arasında yer almıştır. Şekil 3.3’de TCGE değerlerinin 2000-2021 yıllarına ilişkin yıllık ortalama TCGE değerleri gösterilmiştir.

Şekil 3.3

Seçilmiş Ülkelerin 2000-2021 Dönemine İlişkin TCGE Yıllık Ortalama Değerleri, %

Kaynak: https-13, s. 351.

Belirtilen yedi ülkeden kadın İGE’nin erkek İGE’den büyük olduğu tek ülke Kazakistandır. Bu nedenle TCGE sıralamasında bu ülke, sahip olduğu İGE sıralamasından daha yüksek bir sırada yer almıştır. Şekle göre 2000-2021 yılları arasında yıllık ortalamalara göre Kazakistan hariç bahsi geçen Türk Cumhuriyeti’nin hiçbirinin toplumsal cinsiyet endeks değeri 1 üzerinde değildir. Başka bir ifadeyle, bu ülkelerinin hiçbirinde kadın İGE değerleri, erkek İGE değerinden büyük değildir. Yine söz konusu ülkeler içinde TCGE değeri sıralamasında büyükten küçüğe sırasıyla- Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Türkiye ve en son sırada Tacikistan yer almıştır.

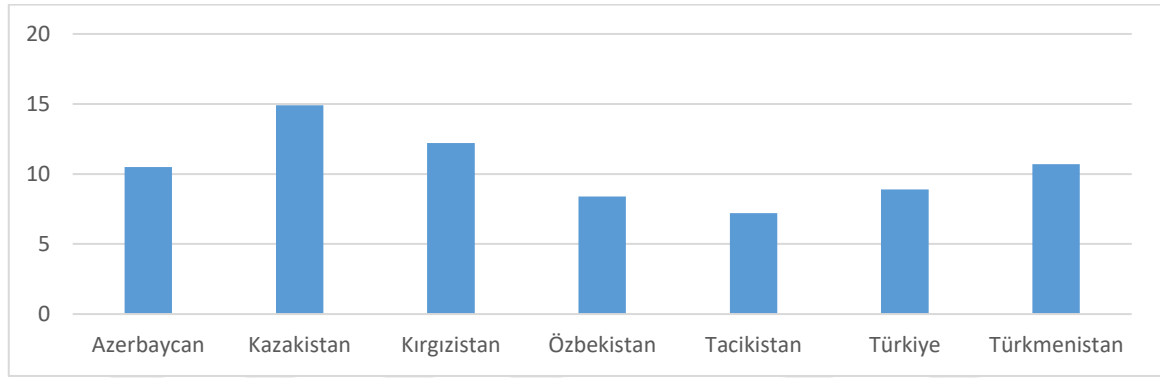
İGE’nin alt bileşenlerinden “uzun ve sağlıklı bir hayat, bilgi sahibi olma ve uygun yaşam standardına sahip olma durumu” tek tek incelendiğinde ülkeler arası TCGE değerlerindeki farklılaşmaların nedenleri de anlaşılabilir. Örneğin: sağlık boyutu kadın ve anne sağlığını doğrudan etkileyen önemli etmenlerden biridir, üstelik bu gösterge birçok psiko-sosyal ve ekonomik faktörleri de barındıran toplumdaki kadının statüsünü ortaya koymaktadır (Soysal vd., 2022, s. 3). Kadının ve annenin sağlığının korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için yeterli sağlık imkanlarının mevcut olması gereklidir. Ayrıca, kadının statüsünün tespitinde diğer önemli unsur, eğitimidir; bu açıdan toplumda kadına ve erkeğe biçilen rol ve sorumlulukları ortaya koyan toplumsal cinsiyetin anlaşılabilirliği eğitimle yaratılan bilinçlendirme ile mümkündür. Uygun yaşam standardına sahip olma durumu ise, kadınlar için toplumda ne kadar kaynak

ayrıldığı ve hizmetlere erişim noktasında yaşanan ayrımcılıklarla ilgilidir. Dolayısıyla bu göstergeler aslında toplumlarda kadına verilen değerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 3.4’de ilgili ülkelerin uzun ve sağlıklı yaşam göstergesi olarak kadınların erkeklere göre doğumdan itibaren beklenen yaşam süresi oranları (2000-2021 dönem ortalamaları) verilmiştir.

Şekil 3.4

Seçilmiş Ülkelerde Kadınların Erkeklere Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Farklılığı, (2000-2021) %

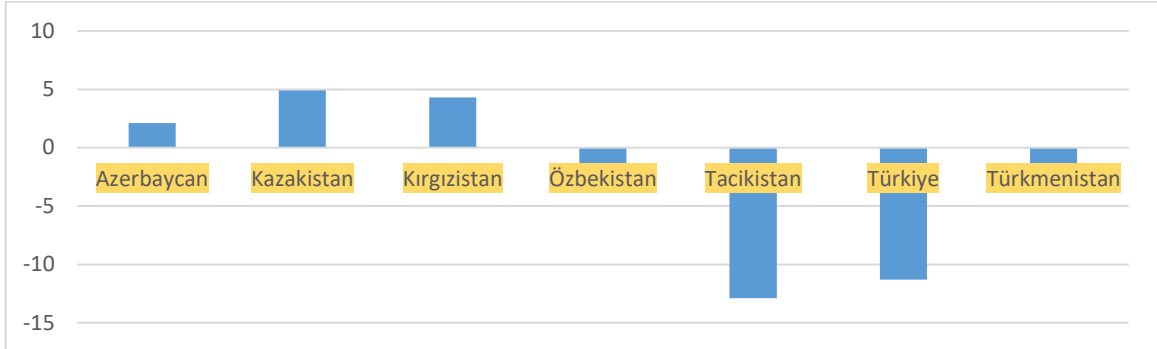
Kaynak: <http-12>, s. 353.

Şekilden anlaşılabacağı üzere 2000-2021 döneminde doğumda beklenen yaşam süresi açısından kadın ve erkek farklılığının en yüksek olduğu ülke Kazakistan olmuştur. Bu ülkeyi sırasıyla Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan ve Tacikistan izlemiştir.

İGE alt boyutlarından bir diğeri “bilgili olma” için iki gösterge söz konusudur. Bunlardan ilki “beklenen eğitim yılı”; ikincisi, “ortalama eğitim süresi”dir. Eğitim bireylerin becerilerini ve yeteneklerini arttırarak kişisel kazanımlar elde etmelerini sağlar. Bu durum aynı zamanda hem toplumun kalkınmasına ve hem de genel refahın artmasına katkı sağlar. Böylesi olumlu etkilerin yaratılmasında kadınların eğitimi, insani gelişimi belirleyen temel göstergelerden biridir (Esen, 2015). Bu husus dikkate alındığında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçümünde eğitim seviyesi önemli bir gösterge olarak yer almaktadır. Şekil 3,5, İGE’nin alt bileşenlerinden biri olan “beklenen eğitim yılında kadın ve erkek oranları”nı yıllık ortalama değerleri ile göstermektedir.

Şekil 3.5

Seçilmiş Ülkelerin Beklenen Eğitim Süresi 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalamaları, %

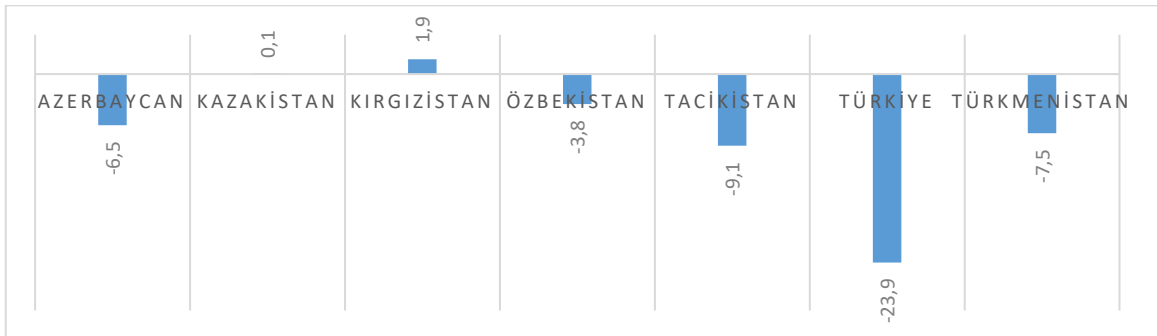
Kaynak: [http- 13](http-13), s. 353.

Şekilden anlaşılacağı üzere beklenen eğitim yılı açısından kadın ve erkek farklılaşmasında kadınlar aleyhine en yüksek değere sahip ülke Tacikistan'dır. Sıralamada ikinci sırada Türkiye yer almıştır, sonra sırasıyla Özbekistan, Türkmenistan negatif yönlü veriler ile takip etmektedir. Şekile göre bu ülkelerde kadınlar için beklenen eğitim süresi erkeklere oranla daha azdır. Kadınlar için beklenen eğitim süresinin erkeklerden daha fazla olduğu ülkeler sırasıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan olmuştur.

İGE “bilgili olma” boyutunun bir diğer göstergesi “ortalama eğitim süresinde kadın ve erkek oranları”na ilişkin veriler yine 2020-2021 dönemi ortalamalarıyla şekil 3,6’da gösterilmiştir.

Şekil 3.6

Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Süresi 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalamaları, %

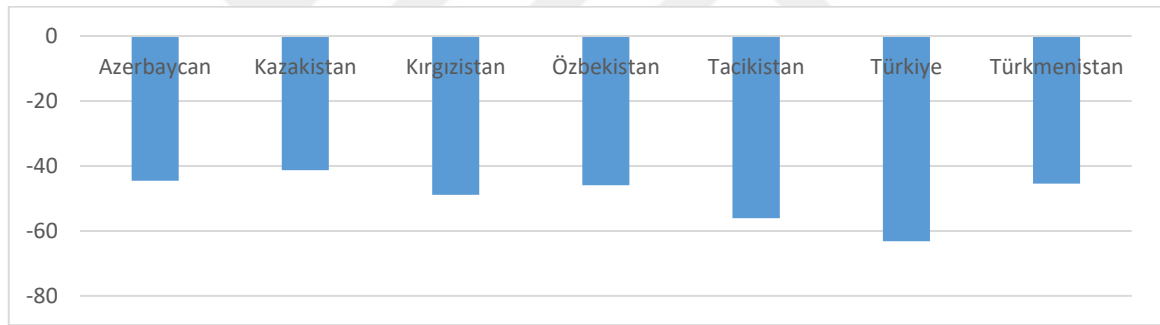
Kaynak: [http- 13](http-13), s. 353.

Belirtilen döneme ilişkin veriler incelendiğinde eğitim süresinde kadın ve erkek farklılaşmasında Türkiye %23,9'luk kadın aleyhine fark ile en yüksek değere sahip olan ülke olmuştur. Türkiye'yi sırasıyla Tacikistan (%9,1), Türkmenistan (%7,5), Azerbaycan (%6,5), Özbekistan (%3,8) takip etmiştir. Ancak, Kazakistan ve Kırgızistan'da bu veriler açısından kadın lehine gelişmeler yaşanmıştır; %0,1 değeriyle Kazakistan, %1,9 oranıyla Kırgızistan'da erkeklerin eğitim süresine göre kadınların eğitim süresi daha yüksek şekilde gerçekleşmiştir.

İGE'de 3. alt boyut "kabul edilebilir bir hayat standardına sahip olma durumu"na ilişkin temel gösterge kişi başına milli gelir (KBG) değeridir. Şekil 3.7'de 2000-2021 dönemi kapsamında ilgili ülkelerin yıllık ortalama cinsinden kişi başına kadın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değerlerinin erkek GSYH'ye oranları gösterilmiştir.

Şekil 3.7

Seçilmiş Ülkelerin GSYH'nin Kadın ve Erkek Oranı, 2000-2021 Dönemi Yıllık Ortalaması, %

Kaynak: http-13, s. 354.

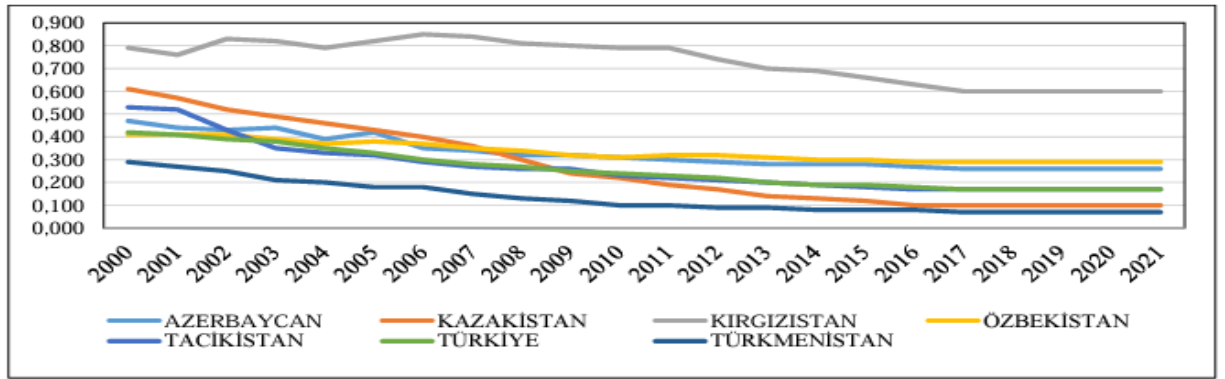
İncelemesi yapılan 2020-2021 döneminde ve tüm Türk Cumhuriyetlerinde kişi başına GSYH değerleri kadın ve erkek farklılıklarında, dönem ortalamasında erkeğe oranla kadının payı daha düşük gerçekleşmiştir. Yani kadınların kişi başına milli gelir değeri erkeklere oranla daha düşük görülmektedir. İlgili dönemde erkeklere oranla kadınların milli gelirden aldıkları payın en az olduğu ülke Türkiye olmuştur. Başka bir ifadeyle, bu dönemde erkeklere oranla kadınların milli gelirden aldıkları payın en fazla olduğu ülkeler sırasıyla en başta Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve en son sırada Türkiye'dir.

Bir ülkede insani gelişme potansiyelinin ölçümünde İGE kadar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle özellikle kadınların ne ölçüde kısıtlandığını gösteren ve analizlerde ya da politika önerileri için TCEE de önemli bir veri ve dayanak olmaktadır.

TCEE'nin alt boyutlarında *üreme sağlığı*, anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranı ile; ayrıca, *güçlenme*, erkek ve kadınların parlamentoda sahip oldukları sandalye sayısı ve en azından belli süre zarfında ortaöğretim eğitimi almış nüfus oranları ile, *iş gücü piyasasına katılım* ise hem kadınların hem de erkeklerin iş gücüne katılım oranları ile ölçüldüğü önceki bölümde belirtilmiştir. Hatırlanacağı gibi, TCEE değerinin sıfır olması cinsiyetlerin eşit seviyede olduğunu; endeksin 1 değerini alması ise eşitsizlik durumunu ortaya koymaktaydı (http-14: <https://www.who.int/>). TCEE'nin sağlıkla ilgili ilk alt bileşeni “100.000 canlı doğum başına anne ölüm oranları”nı seçilmiş ülkeler için 2000-2021 dönemine ait verilerle Görsel 3.3’de gösterilmiştir.

Görsel 3.3

Seçilmiş Ülkelerde 100.000 Canlı Doğum Başına düşen Anne Ölüm Oranları, (2000-2021)

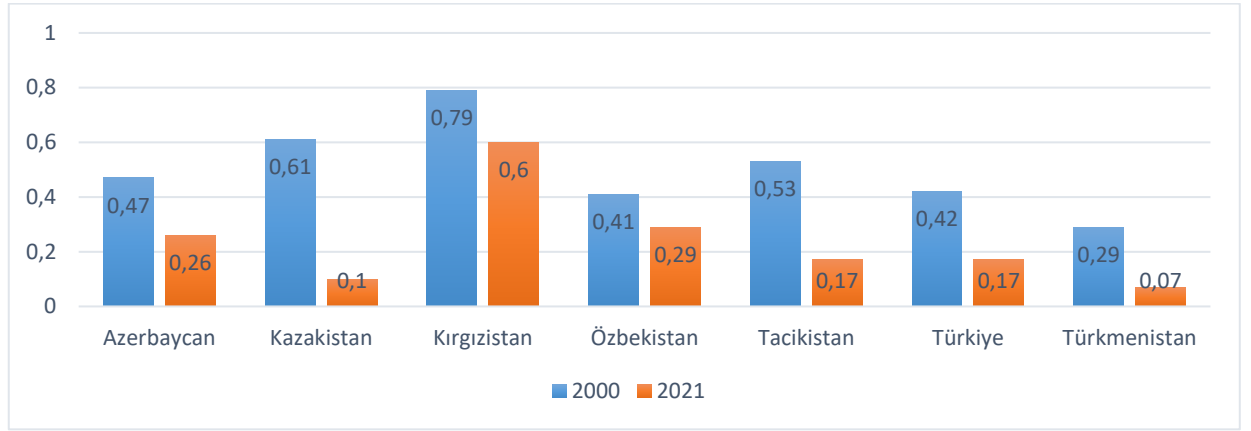

Kaynak: http-13, s. 356

2021 yılın itibariyle dönem boyunca 100.000 canlı doğum başına ölüm oranının en yüksek olduğu ülke 0,60 oranı ile Kirgizistan olmuştur. Bunu sırasıyla 0,29 oranla Özbekistan, 0,26 oranla Azerbaycan, 0,17 benzer oranla Tacikistan ve Türkiye, 0,10 oranıyla Kazakistan, 0,07 oranıyla Türkmenistan izlemiştir. Şekil 3.8’de, 100.000 canlı doğum başına anne ölüm oranları bu ülkeler özelinde 2000-2021 dönemi verileriyle karşılaştırılmalı olarak gösterilmiştir.

Şekil 3.8

Seçilmiş Ülkelerde 100.000 canlı doğum başına Anne Ölüm Oranları Karşılaştırması, (2000-2021),%

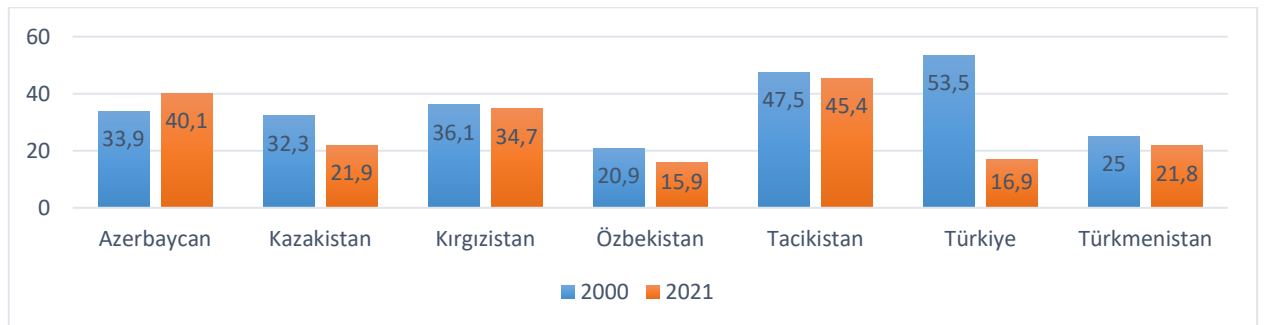
Kaynak: hhtp-11, s. 357.

2000-2021 yılları arasındaki dönemde anne ölüm oranlarında Kazakistan'da %83,6 oranında bir azalma yaşanmıştır; ülkede 2000'de 0,61 olan anne ölüm oranı, büyük bir ilerleme ile 2021'de 0,10'a düşürülebilmektedir. Dönem sonu itibarıyla Kırgızistan dışındaki diğer tüm ülkelerde söz konusu dönemde ciddi oranda anne ölüm oranları azaltılmıştır.

Sağlık boyutunda ikinci gösterge olan "ergen grubundaki her 1000 kadın başına doğuma ilişkin veriler" ise ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tüm ülkelerde ilgili dönem boyunca anne ölüm oranında azalma sağlanmasına rağmen Azerbaycan hariç, diğer tüm ülkelerde ergen doğum sayısında yıllar itibarıyla azalış yönünde gelişmeler yaşanmıştır. 15-19 yaş grubunda doğum yapan ergen sayısına ilişkin veriler Şekil 3.9'da verilmektedir.

Şekil 3.9

Seçilmiş Ülkelerde 2021 Ergen Doğum Sayısı (1000 kadın başına), 2000, 2021

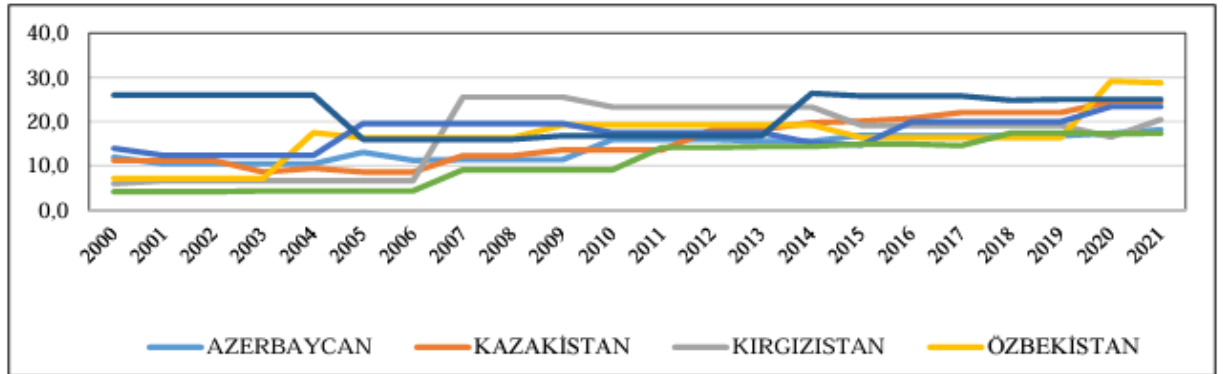
Kaynak: hhtp-13, s. 357.

Şekilden anlaşılacağı üzere ergen doğum sayısındaki azalma açısından bakıldığında en başarılı ülke Türkiye’dir. İncelen dönemin başında 2000 yılında Türkiye’de 1000 ergen başına doğum sayısı 53,5 iken; bu değer 2021’de 16,9’a indirilmiştir. Azerbaycan’da resmi olarak erken dönem evliliklerinin varlığı artan bir trend göstermektedir ve ayrıca halk arasında “kabin” olarak tanımlanan resmi olmayan/ kayıtdışı dini nikah uygulamaları da endişe verici niteliktedir. (http-15: <https://digitallibrary.un.org>). BM Raporlarında benzer yapıların Kazakistan’da da var olduğu ve bu ülkedeki 18 yaşın altındakilerin kayıt dışı ve dini evliliklerinin, kadın hakları açısından ihlallere kaynaklık edeceği kaygılarını ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır (http-16: <https://www.refworld.org/>). Çocuk yaşta evliliklerin ve çok eşliliğin artması, toplumda kadınların dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil statülerini arttıran olumsuzluklardır.

TCEE ölçümünde alt boyutlardan bir diğeri “güçlendirme” göstergesi için kadınların meclisteki temsil oranları ve orta ve yüksek öğrenime erişim düzeyleri dikkate alınmaktadır. Bu oranlar, seçili ülke verileriyle 2000-2021 dönemi için aşağıdaki Görsel 3.4’de verilmiştir.

Görsel 3.4

Seçilmiş Ülkelerde Kadınların Meclisteki Temsil Oranları, 2000-2021

Kaynak: http-13, s.359.

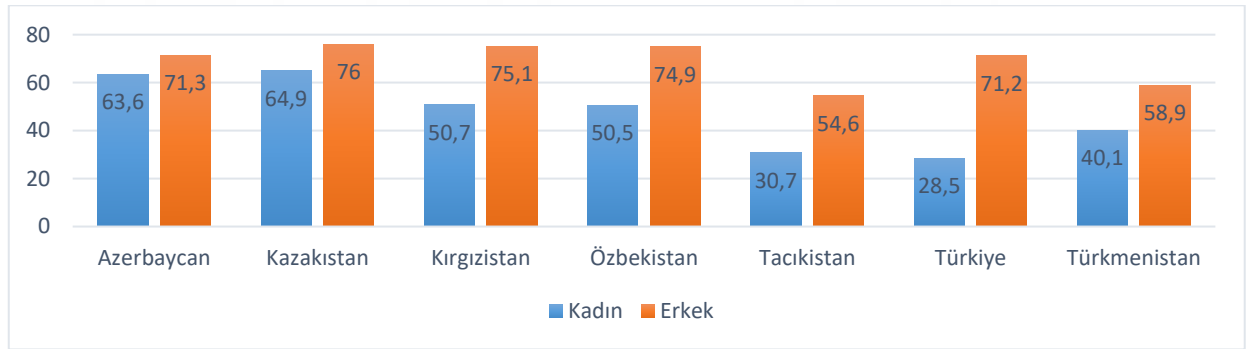
2021 yılında kadın meclisteki temsil oranı %28,7 oranıyla en yüksek olan ülke, Özbekistan’dır. Onu sırasıyla (oranlarıyla); Türkmenistan (%25), Kazakistan (%24,5), Tacikistan (%23,4), Kırgızistan (%20,5), Azerbaycan (%20,5) ve Türkiye (%17,3) izlemiştir. BM (2022) raporuna göre, belirtilen ülkelerde kadınların kamusal ve politik yaşama katılımlarının önünde var olan yapısal engellerin halen sürdüğü ifade edilmiştir. Yine bu raporda, BM’in önerisi niteliğinde olan siyasi partilerdeki ve kanunlarındaki

asgari %30 seviyesindeki cinsiyet temsil kotasını oluşturacak değişikliklerin henüz gerçekleşmediği ve kadınların meclisteki temsil oranlarının bu ülkelerde bu seviyeden daha az olduğu belirtilmektedir.

Kadınların ve erkeklerin iş gücüne katılımıyla ölçülen iş gücü, TCEE'nin üçüncü alt boyutu olmaktadır. Toplumun ve kültürün kadınlara biçtiği rol gereği, ev-işleri ve çocuk bakımı sorumluluğu kadının asli görevi olarak kabul edilmiştir. Bu durum kadını iş dünyasından kopararak, kadınların çalışma oranlarını düşürmektedir. Kadınların iş gücü piyasasında görece düşük ücretli işlerde çalışması, kayıt dışı istihdamda bulunmaları ve iş yaşam dengesini kurmakta zorlanmaları tüm bu unsurlar kadınların aile-iş çatışması yaşamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda iş gücü piyasasında kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine uğradığı dikkate alındığında kadınların iş gücü piyasasındaki yerinin erkeklerle karşılaştırılmasının toplumsal cinsiyet endekslerinde önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Şekil 3.10'da TCEE için 2000-2021 döneminde yıllık ortalama kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranları gösterilmiştir.

Şekil 3.10

Seçilmiş Ülkelerde Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları, 2000-2021 dönemi ortalamaları, %

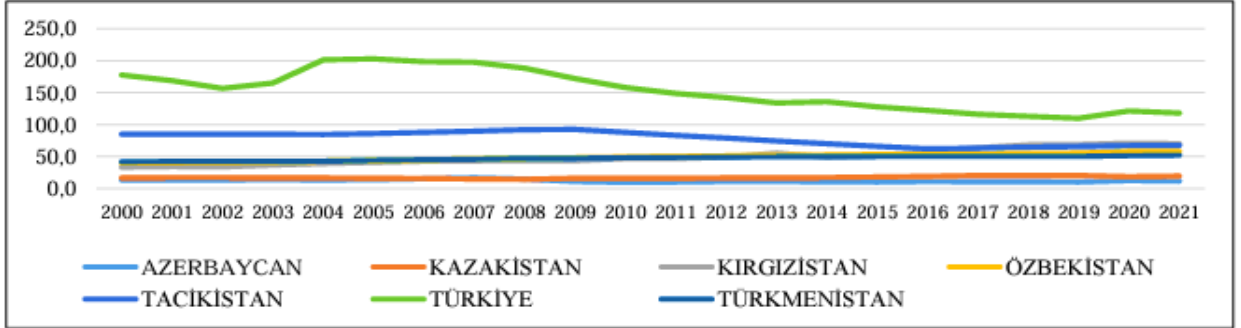

Kaynak: http-13, s. 360.

Ülkeler karşılaştırıldığında, iş gücüne katılım oranları açısından gerek erkek gerekse kadınlar bakımından en yüksek orana sahip olan ülke Kazakistan olmuştur. Cinsiyetler arası iş gücüne katılım oranları farklılaşmasının en fazla olduğu ülke Türkiye olmuştur; 2000-2021 döneminde ülkede erkeklerde iş gücüne katılımı ortalama %71,2 iken, bu oran kadınlarda sadece % 28,5 olmuştur. Azerbaycan'da ise kadınların iş gücüne katılımı ortalama %63,6 oranı ile dikkate alınan ülkeler arasında Kazakistan'ın ardından en yüksek değere sahiptir; erkeklerin katılımı ise %71,3 oran ile dördüncü sırada yer almıştır. Erkek iş gücünün kadın iş gücüne oranı görsel 3.5'de verilmiştir.

Görsel 3.5

Seçilmiş Ülkelerde Cinsiyetlere Göre İşgücüne Katılım Oranları Farkı, (2000-21), %

Kaynak: <http-13>, s. 360.

Tüm Türk Cumhuriyetlerinde, özellikle de Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranları erkeklere göre daha düşüktür. Görselden de anlaşılacağı üzere, cinsiyetlerine göre iş gücü katılımının en fazla farklılaştığı ikinci ülke ise Tacikistan’dır. Azerbaycan ve Kazakistan’da bu farkın en düşük olmasına rağmen tüm ülkelerde iş gücü piyasasında kadınların aleyhine durumların varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu (Global Gender Gap Report)’na göre Türkiye ve Azerbaycan dünyada toplumsal cinsiyet uçurumunun önemli ölçüde yüksek olduğu ülkelerdendir. Raporda incelenen ülkeler, kadınların ve erkeklerin kıyasla “ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitime erişim, siyasal güçlenme, sağlık ve hayatta kalabilme” gibi dört temel kriter esas alınarak; kısaca, toplumsal cinsiyet göstergelerindeki cinsiyet farklılıklarına göre sıralanmaktadır. “1” değerine yakınlaşmak eşitliği, “0” değerine yakınlaşmak ise eşitsizliği işaret etmektedir. WEF 2024 küresel cinsiyet uçurumu endeksinde Türkiye, 0.645 TCEE değeri ile 146 ülke arasında 127. sırada iken, Azerbaycan 0.685 TCEE değeri ile 103. sırada yer almıştır. Azerbaycan’ın aldığı bu değer, 2023’deki 97. ve 2022’deki 101. sıralamasından bir düşüştür. (<http-17>: <https://www3.weforum.org/>).

3.2 Azerbaycan’da Kadın Yoksulluğuna Etki Eden Faktörler

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Azerbaycan’da da yoksulluğu daha ağır şekilde yaşayan kesim kadınlardır. Özellikle Azerbaycan’da geçmişte yaşanan savaşlar ve benzeri siyasi olayların da etkisiyle, ülkede yoksullukta ve işsizlik oranlarında artış, temel

hizmetlere erişim olanaklarının azalması, sosyal, ekonomik ve politik özgürlüklerin sınırlandırılması halleri yaşanmıştır.

Sovyetler Birliği'ne dahil pek çok ülkede olduğu gibi Azerbaycan'da da geçiş döneminde kadınlar için çeşitli olumsuzluklar yaşanmıştır; Bunlardan başlıcaları: kadınların iş kaybı veya sürekli işsizlik yaşamaları, kamu ve özel kesimlerinde kayıtlı emek sektörlerinde artan marjinalleşme, üst düzey karar alma yetkisinin olduğu pozisyonlara kadınlardan daha çok erkeklerin atandığı iş gücü piyasasındaki dikey ayrışmalar, iş gücü piyasasında kadınlar aleyhine eşit olmayan ücret uygulamalarıdır. Ayrıca, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ)'in geliştirilmesine yönelik sınırlı kredi ve teknik yardımlar, bu dönemde kadınların kendi işletmelerini kurma ve yönetme konusundaki güçlü potansiyellerini gerçekleştirmelerine de engel olmuştur.

3.2.1 Kadın ve Eğitim

Sovyetler döneminde eğitimin sağlanması ve yönetimi devlet politikasında önemli bir yer tutmuştur. O dönemde tüm bölgelerde özel eğitim salonları ve kütüphaneler açılmıştı. Eğitim gereçlerinin temin edilmesinin en kötü seviyede olmasına rağmen, kadınlara eğitim vermek için ev ortamında kurslar açılmış ve 1940'lara kadar okuma yazma bilmeyenler büyük ölçüde azaltılmıştır (Kabaoğlu, 2018, s. 1526; Valiyeva, 2021, s. 45).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan'da eğitimin arttırılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarla beraber, bilhassa kadınların da eğitim almalarını destekleyen çalışmalar çok fazla etki sağlayamamıştır. O dönemde Bakü'de 245 okulda toplam 4915 öğrenci eğitime katılmış, fakat bu öğrencilerden yalnızca 64'ü kız öğrenci olmuştur. Yelizavetpol'daki 268 okulda olan 4384 öğrencinin ise yalnızca 145'i kız öğrenciden oluşmuştur. Kız çocuklarının eğitime düşük oranda katılım sağlamaları ülkenin önde gelen ve sayılan zenginlerinin dikkatini çekmiş ve kadınların eğitim alabilmeleri için okullar açılması için harekete geçilmiştir (Muradova, 2007, s. 82-85).

XX. yüzyılın başından itibaren kadınların eğitim hayatına katılmalarına yönelik harcanan emekler sonuç vermiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması ile Azerbaycan kadınının hayatında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Muhafazakar aileler için sadece kız çocuklarının gidebileceği okullar açılmış ve ülkedeki kütüphanelerin sayısı arttırılmıştır. Azerbaycan kadını bir anda toplumun tüm alanlarında bulunmaya, eğitim almaya ve meslek sahibi olmaya başlamıştır (Aliyeva, 2019, s. 9-10).

Bağımsızlığın ardından Azerbaycan'da eğitim alanında değişikliklere gidilmiş ve yeni politikalar geliştirilmiştir. Özellikle 2006 yılından sonra yapılan yeniliklerle Azerbaycan'da kullanılan özel programlardan yararlanılmış ve ülkede öğretim sistemi yeni uygulamalarla yapılandırılmış, öğretim merkezleri kullanılması gerekli bilinen teknolojik araçlarla donatılmıştır. İmkani olmayanların da eğitim alabilmesi için fonlar oluşturulmuş, üniversitelerin sayısı arttırılmış ve devlet bütçesinden eğitim ve öğretim için ciddi oranda pay ayrılmıştır.

İstihdam oluşturma'nın temel bileşenlerinden biri eğitimidir. Azerbaycan'da eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığı halen devam etse de bu alanda sunulan imkanlar ve gerçekleştirilen politikalar doğrultusunda günümüzde kadınların eğitime katılımları ciddi oranda artmıştır. Her ne kadar 2011-2012 öğretim yılı başında, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunlarının sayısı ulusal göstergeler bölgesel rakamların altında olsa da, son paylaşılan verilere göre hem kız öğrencilerin hem de erkek öğrencilerin sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. Öyleki 2011/2012 öğretim yılı başında yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören toplam öğrencilerin 58.800'ü yani %47,6'sı kız öğrenci, 64.730'u yani %52,4'ü erkek öğrenci iken, 2023-2024 eğitim yılı başında kız öğrencilerin sayısı 123.026'a, erkek öğrencilerin sayısı ise 119.930'a yükselmiştir. Ayrıca Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi'nin 2020-2021 eğitim öğretim yılı için yayınladığı verilere göre genel öğretim kurumlarındaki toplam öğrencilerin 733.279'u (%46,6) kız, 840.927'si (%53,4) erkek öğrenci iken (Şeydayeva, 2021, s. 60-61), 2023/2024 eğitim yılı başında yayınlanan son verilerde bu sayı kız öğrencilerde 794.712'e (%80.1), erkek öğrencilerde ise 910.127'e (%81.2) ulaşmıştır (<http-18:https://www.stat.gov.az/>).

Azerbaycan Devlet İstatistik komitesi, 2023/2024 akademik yılı başında eğitim kurumlarına göre öğrenci sayılarını gösteren cinsiyet dağılımı tablosunu yayınlamıştır.

Tablo 3.2*2023-2024 akademik yılı başında eğitim kurumu türlerine göre öğrenci sayıları cinsiyet dağılımı*

Eğitim Kurumu Türleri	Cinsiyet Dağılımı	
	Kadın	Erkek
Genel eğitim kurumları	46.6	53.4
Mesleki Eğitim	33.5	66.5
Orta Eğitim Kurumları	62.4	37.6
Yüksek Eğitim ve Doktora	50.7	49.3
Toplam %	47.0	53.0
Sayı	X	X

Tablodan anlaşılabacağı üzere ülkede kadınların sayısının en yüksek olduğu eğitim kurumu orta eğitimidir. Bunu sırasıyla yüksek eğitim ve doktora, genel eğitim kurumları ve mesleki eğitim takip etmektedir. Tabloda erkeklerin sayısının en çok olduğu eğitim kurumu mesleki eğitim iken, kadınların sayısının en az olduğu eğitim kurumu yine mesleki eğitim olmuştur.

Eğitim, iş gücünün verimliliğine olan doğrudan katkı açısından kalkınma ekonomisi ve ülkeler arası gelişmişlik farklılıkların açıklanması bakımından çok önemli bir faktördür. Bir ülkede eğitim ile ilgili alanlarda birçok farklı gösterge olabilmektedir. Ortalama eğitim süresi de bu göstergelerdendir. Aşağıdaki tabloda Azerbaycan ve seçilmiş ülkelere ait ortalama eğitim süresine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 3.3*2021 Yılı Seçilmiş Ülkelerde Ortalama Eğitim Süreleri*

Ülkeler	2021	
	Kadın (Yıl)	Erkek (Yıl)
Azerbaycan	10,2	10,9
Kazakistan	12,4	12,3
Kırgızistan	11,6	11,1
Özbekistan	11,7	12,1
Tacikistan	10,9	11,8
Türkiye	7,9	9,4
Türkmenistan	10,9	11,6

Kaynak: - http-13, s.16

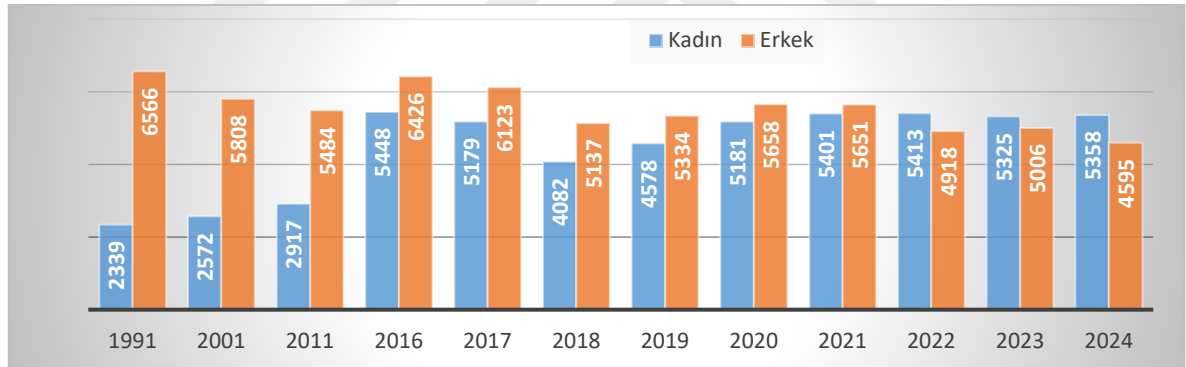
Tabloya göre 7,9 yıl ile Türkiye, kadınların ortalama eğitim süresinde en alt sırada yer alırken, Kazakistan en yüksek kadın ortalama eğitim süresine sahip olmuştur. Erkekler için de benzer durum hakim olmuştur. Erkeklerin ortalama eğitim süresinin ortalama 9,4

yıl olduğu Türkiye listede en alt sırada yer alırken, Kazakistan en yüksek erkeklerin ortalama 12,3 yıl ile en yüksek eğitim süresine sahip olduğu ülkedir. Azerbaycan’da kadın ortalama eğitim süresi 10,2 yıl, erkeklerin ortalama eğitim süresi ise 10,9 olmuştur.

Nüfusun artmasına ve devletin eğitim alanında gelişmesine rağmen genel eğitim kurumlarında kadınların erkeklere oranlarında farklılık halen devam etmektedir. Fakat yukarıda görüldüğü üzere genel eğitim kurumlarında kadın sayısı az olmasına rağmen yükseköğretim kurumlarında bu durum değişmektedir. Öyleki günümüzde eğitim seviyesi arttıkça özellikle doktora eğitimi alan öğrenciler arasında kadın ve erkek sayısında dengesizlik ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2024’ün başlarında ülkede doktora öğrencilerinin genel dağılımını gösteren grafik yayınlamıştır. Bu grafiğe göre 1990 yılından 2024 yılına kadar kız öğrencilerin sayısı artarak devam etmiştir (2018 yılı hariç).

Şekil 3.11

Azerbaycan’da doktora öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımı

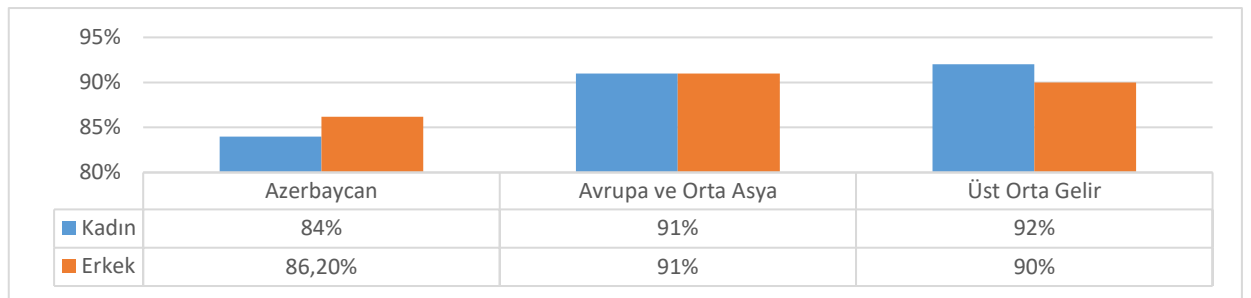
Kaynak: http-18.

Grafikten anlaşılacağı üzere 1990’lı yılların başlarında ülkede toplam 8.905 öğrenci doktora alanında eğitim almıştır. Bunlardan sadece 2.339’u (%26.3) kız öğrenci olmuştur. 2000 yılında ülkede doktora derecesine sahip 8380 kişiden 2572’si (% 30.8) kız öğrenci iken, 2006 yılında 8644 kişinin 3062’si (% 59.2) kız öğrenci olmuştur. Söz konusu dönemde ülkede erkeklerin sayısı 5.808’den 5.582’ye düşerken (yani % 4 azalmış), kız öğrencilerin sayısı ise 2.572’den 3.062’ye (yani %19 artmış) yükselmiştir. 2022 yılından itibaren ise kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısını geçmiş ve 10.331 öğrenciden 5.413’ü kız iken, 4.918’ü erkek öğrenci olmuştur. 2024 yılında her ne kadar kız öğrencilerin sayısı azalsa da toplamda 9.953 öğrenciden 5.358’i kız öğrenci, 4.595’i erkek olmuş ve kız öğrencilerin sayısının üstünlüğü devam etmiştir.

Ülke verilerinin yanı sıra 2023 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan raporuna göre erkek ve kadının eğitim oranları birbirine çok yakın görünmektedir. Bu rapora göre, 2022 verileri itibariyle Azerbaycan’da kızların %84’ü, erkeklerin ise %86.2’si ortaokulu tamamlamıştır. Yine bu rapora göre Azerbaycan’da kadınların belli bir eğitim seviyesine katılım oranı Avrupa ve Orta Asya ülkeleriyle kıyasla daha düşük olmuştur.

Şekil 3.12

Azerbaycan’da, Avrupa ve Orta Asya’da ve Üst orta gelir ülkelerinde cinsiyete göre ortaöğretimi tamamlama oranı

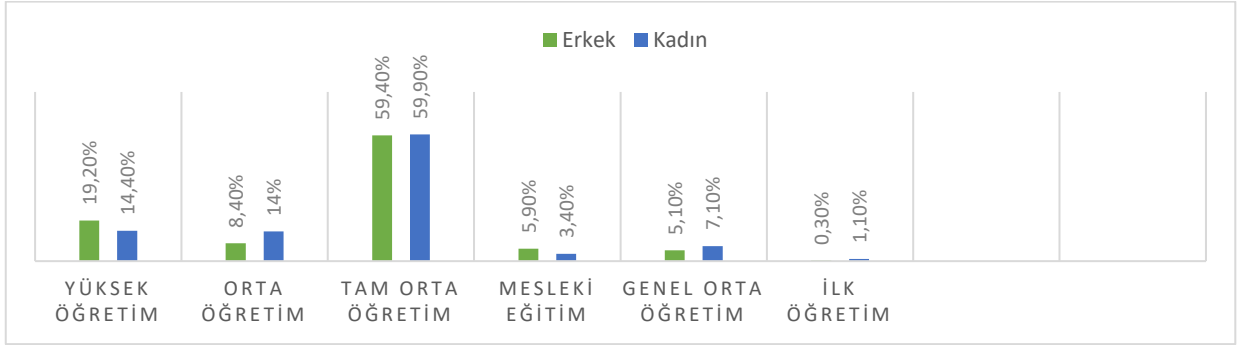
Kaynak: [http-19: https://genderdata.worldbank.org](https://genderdata.worldbank.org)

Azerbaycan İstatistik Komitesi’nin 2024 yılında yayınladığı analize göre, Azerbaycan’da çalışan kadınların çok az bir yüzdesi belli eğitim seviyesine sahip olmuştur. Bu veriler 2024 yılında erkeklerde %18,6 iken, kadınlarda bu oran %15 olmuştur. Yaşam koşullarını iyileştirmenin ve işsizliği azaltmanın temel bileşenlerinden biri mesleki eğitimidir. Eğitim, özellikle gençlerin istihdamını güvence altına almak, rekabetçi bir ekonomi oluşturmak ve gelişmiş bir toplum yaratmak söz konusu olduğunda, üzerinde ciddi şekilde düşünülmesi gereken bir konudur (Aliyeva, 2023, s. 59-65). Kadınlara yönelik verilecek mesleki eğitimler kadınların sürdürülebilir gelir sahibi olarak yoksulluktan korunmalarına yardımcı niteliktedir.

Devlet İstatistik Komitesi’nin 2024 yılında yayınladığı son verilere göre ekonomik işlerde çalışan kadınların %3,4’ü, erkeklerin ise %5,9’u mesleki eğitim almıştır. Çalışan kadınların %59,9’u, erkeklerin 59,4’ü ortaöğretimi tamamlamıştır. Yüksek eğitim ve belirli bir mesleki yeterliliğe sahip olmak, kadın istihdamının artırılmasında, yüksek gelir elde edilmesinde ve ekonominin geliştirilmesinde istisnai bir role sahiptir (Şeren ve Aliyeva, 2024, s. 41-42).

Şekil 3.13

Azerbaycan'da Çalışan Nüfusun Eğitim Düzeyinin Cinsiyete Göre Dağılımı

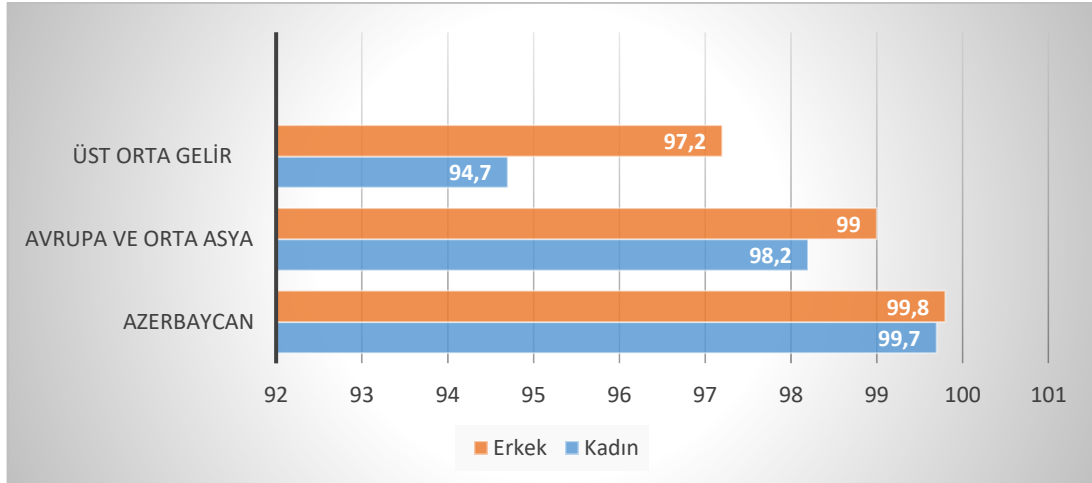

Kaynak: <http-18>.

2023 yılında Dünya Bankası Cinsiyet Veri Portalı, yayınladığı raporda Azerbaycan'da yetişkin okuryazarların oranlarını paylaşmıştır. Bu rapora göre Azerbaycan'da yetişkin okuryazarlığı kadın ve erkekler arasında hemen hemen aynı olmaktadır. Yine aynı raporda Azerbaycan'daki okuryazarlığın, Avrupa ve Orta Asya ve üst orta gelirli ülkelerden daha fazla olduğu grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 3.14

Azerbaycan, Avrupa ve Orta Asya ve Üst Orta Gelir ülkelerinde Yetişkin okuryazarlık oranı, cinsiyete göre (15 ve üzeri yaş grubu, % ile)

Kaynak: <http-19>.

Eğitimsizlik yoksulluğu kalıcı hale getiren en önemli etkenlerdendir. Özellikle geleneksel yapıya sahip yoksul ailelerde eğitim önceliği genel olarak erkek çocuklarına verilmektedir. Kadın yoksulluğu ile mücadelede kız çocuklarının engelsiz bir şekilde eğitime ulaşmalarına destek olunmasının sağlanması kadar kadınların gerek istihdam gerekse sosyal güvenlik alanlarında erkeklerle eşitliklerini sağlayacak olan sosyal

politikalara öncelik verilmesi de oldukça önemlidir. Yukarıdaki verilere dayanarak, Azerbaycan'da Sovyetler döneminden bu yana kız çocuklarının eğitime katılımında ciddi ilerleme kaydedildiğini belirtmek mümkündür. Fakat günümüzde Azerbaycan'da halen kız çocuklarının okumasının gerekli olmadığı bilincinde olan ailelerin varlığı inkar edilemez. Çoğu bölgelerde kız çocukları sadece ortaöğretimi bitirebiliyor. Eğitimine devam etmeyen kız çocukları için bu durum erken nikahla sonuçlanabiliyor. Bu nedenle kız çocuklarının okula devam etmeleri için aileleri teşvik edecek politikaların geliştirilmesi çok önemlidir. Bu hususta kadınların aldığı eğitimin miktarı ve süresi kadar niteliği de büyük önem taşımaktadır. Şöyleki kadınlara meslek kazandıracak bir eğitimin verilmesi veya eğitim alan kadınların kariyer yapmasına destek olacak politikaların üretilmesi veya toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak nitelikte eğitimlerin verilmesi bu durumda atılabilecek önemli bir adım olacaktır.

3.2.2 Kadın İstihdamı ve Gelir Dağılımı

Sovyetler döneminde Azerbaycan kadınlarının çalışma ve meslek seçme özgürlükleri artarken çalışma özgürlükleri daralmıştır. Sosyalist rejimin hakim olduğu o dönemde ideal kadın tipi “anne-işçi” olarak tanımlanmış, birçok kadın tam gün çalışarak aynı anda annelik sorumluluğunu yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemdeki mevcut iktisadi koşullar kadınların da çalışmasını gerekli kılmıştır. Oysa iktisadi açıdan gelişmiş batı toplumlarında bazı evli kadınların hiç çalışmamasına rağmen ailenin geçimi sağlanabildiğinde çalışmanın özgürlüğü fiilen gerçekleşmiştir. Üstelik bu ülkelerde part time çalışan kadınların oranı da oldukça yüksek olmuştur. Sovyetler döneminde kadınların iş gücüne tam katılım sağlamaları, komünist sistemdeki “fiziki olarak çalışma gücüne sahip herkesin çalışması” mecburiyetinden kaynaklanmıştır (Zengin vd., 2011, s. 44).

Günümüzde Azerbaycan'da çalışan kadınlar genel olarak iş hayatında iki çeşit mağduriyet yaşamaktadır. Bunlardan biri iş yerinde erkeklere kıyasla kadınların daha alt meslek statüsünde yer alması, diğeri ise düşük ücret grupları içinde olmalarıdır. Dünyanın çoğu ülkesinde olduğu gibi Azerbaycan'da da kadınlar erkeklerle aynı işi yapsalar da erkeklerden daha az ücretler alabilmektedirler. Bu durumu bildiği halde ihtiyaçtan dolayı bu durumu kabul eden kadınlar, ister istemez bir rol çatışmasına maruz bırakılmaktadırlar. Yaşanan ekonomik krizlerin çok yönlü etkisi kadınlar üzerinde erkeklerden daha fazla olmuş ve kadınlara daha fazla sorumluluk yüklenmiştir. Bu

eşitsizlikler, hükümetin ve uluslararası kuruluşların, küresel cinsiyet politikalarını ve hedeflerini daha etkili ve verimli bir şekilde uygulamak için kadınların durumunu iyileştirmeye yönelik ulusal mekanizmaları güçlendirmenin önemini anlamalarına neden olmuştur.

Günümüzde Azerbaycan’da kadın ve erkeklerin hem kamusal hem de sosyal hayatta eşit katılımını sağlamak adına önlemler alınmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin devlet programlarına ve hizmetlerine entegrasyonu için özel bütçe ödenekleri sağlanmıştır. Özellikle de bilim, mühendislik, matematik ve teknoloji alanlarında daha fazla kız çocuğunun yer alması için çalışmalar yürütülmektedir. Zira Azerbaycan toplumunda kadın ve erkek arasında oturmuş iş ayrımı kalıpları vardır. Kadınlar çoğunlukla tıp, eğitim gibi alanlarda daha çok istihdama sahip olmaktadır. Buna karşın diğer alanlarda da kadınların yer alması için böylesine politikalara gerek duyulmuştur (Şeren ve Aliyeva, 2024, s. 38).

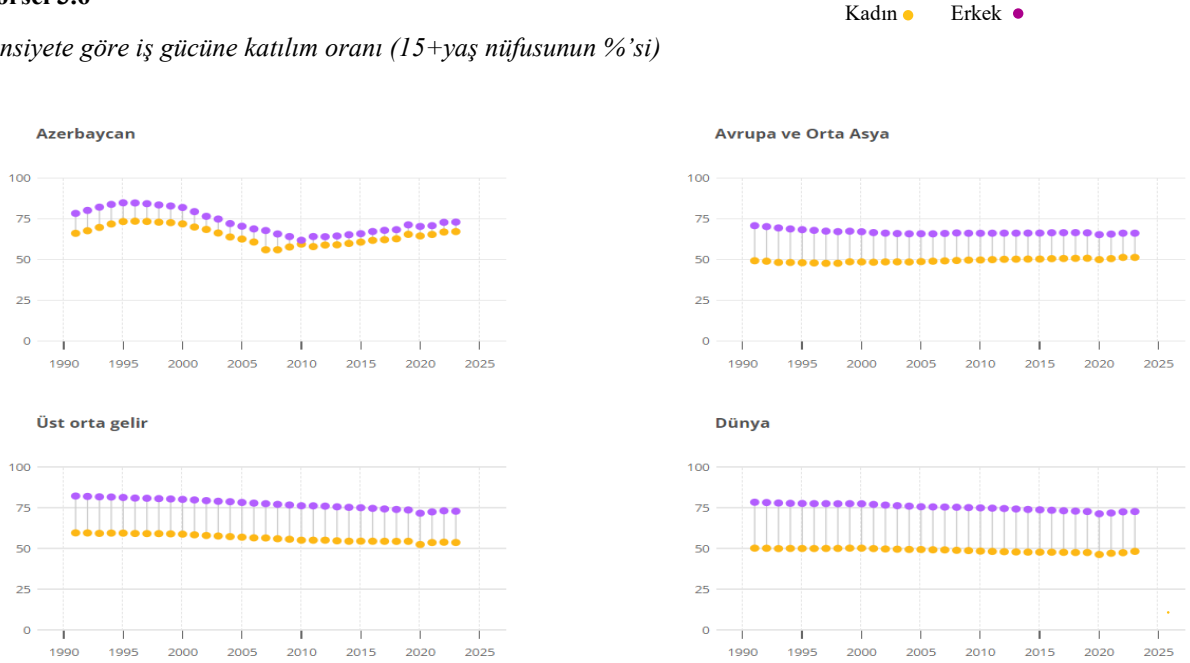
2024 yılında Azerbaycan İstatistik Komitesi’nin yayınladığı verilere göre Azerbaycan nüfusunun %50,2’i kadınlardan oluşmaktadır. Ücretsiz sağlanan kamu eğitimi, ülke nüfusunun orta okul tamamlama oranını arttırırken bir yandan da üniversite öğrencilerinin %30 oranıyla artmasına neden olmuştur. Fakat ekonomik olarak aktif kadınların sayısının artmasına ve daha fazla kadın istihdam edilmesine rağmen, kadınların aldıkları ücretler halen erkeklere kıyasla düşük kalmaya devam etmektedir (Azerbaycan İstatistik Komitesi, 2020).

Dünya Bankası 2023 yılında Azerbaycan’da 15 yaş ve üzeri cinsiyete göre iş gücüne katılım oranını gösteren bir grafiğin olduğu rapor yayınlamıştır. Bu rapora göre Azerbaycan’da 1990 yılından bu yana kadınların iş gücüne katılım oranının en yüksek olduğu yıl, %73,8 oranla 1996 yılı iken, en düşük katılım oranının olduğu yıl %58’lik oranla 2009 yılı olmuştur. Bu süre zarfında iş gücüne katılım oranı sadece kadınlarda değil erkeklerde de düşme eğiliminde olmuştur. Nitekim 1996 yılında erkeklerin iş gücüne katılım oranı %85,1 olsa da 2009 yılında bu katılım %64,4’e kadar düşüş göstermiştir. 2023 yılında ise kadınların iş gücüne katılım oranı %67,4 iken, erkeklerde bu oran %73,2 olarak değişmiştir. Yine bu raporda üst-orta gelir düzeyine sahip ülkelerdeki ve Avrupa ve Orta Asya ülkelerindeki iş gücü katılımı ile karşılaştırıldığında Azerbaycan’da erkek ve kadınlar arasındaki farkın daha düşük olduğu da belirtilmiştir. Nitekim Avrupa ve Asya’da 2023 yılında erkeklerin iş gücüne katılım oranı %66,4 iken,

kadınların katılımı %51,6 olarak gösterilmiştir. Raporda üst orta gelirli ülkelerde, 2023 yılında kadınların iş gücüne katılımı %54,1, erkeklerin katılımı %73,3 iken, dünya genelinde bu katılım kadınlar için % 48,7, erkekler için ise % 73,1 olarak gösterilmiştir.

Görsel 3.6

Cinsiyete göre iş gücüne katılım oranı (15+yaş nüfusunun %'si)

Kaynak: <http-19>.

Azerbaycan'da iş hukukuna göre kadın ve erkek hakları resmi olarak eşittir. Ülkede iş hukuku, "İş Kanunu" ile düzenlenmiştir. Kadınlara, iş kanunu kapsamında imtiyazlar, haklar ve ek güvenceler tanınmaktadır. Bu avantajlar arasında, bakımında bebek olan kadınlar için ek tatil hakkı, hamilelik ve bebek bakımı ile bağlantılı olarak azaltılmış çalışma süresi ve diğerleri yer almaktadır. Söz konusu iş kanununa göre, kadınlar işe alınırken erkeklerle aynı fırsatlara sahip olmalı ve işe alınırken onlara aynı kriter uygulanmalıdır.

Son yıllarda Azerbaycan'ın uyguladığı sosyoekonomik politika kapsamında iş gücü kaynakları için daha fazla istihdam seçeneği sunulması sonucunda kadınların iş gücü piyasasına katılımı genişlemiştir. İstatiksel veri analizine göre, ülkenin ekonomik olarak aktif nüfusu içinde kadınların iş gücüne katılım oranı 2015-2021 yılları arasında 185,7 bin artarak 204,2 bine yükselmiştir. Bu oran çalışan nüfus içindeki kadın sayısı 2263,4'den 2408,1'e yükselerek 144,7 binlik bir değişim göstermiştir. 2021 yılında çalışan 4988,2 kişinin %48,8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Fakat günümüzde halen işsizler arasında kadınların payı yüksektir. Azerbaycan İstatistik Komitesi'nin yayınladığı

verilere göre, 2023 yılında işsizler içinde kadınların payı % 55,7 iken, %44,3'ünü erkekler oluşturmuştur (Hacıyeva vd., 2023, s. 17-25).

Tablo 3. 4

Azerbaycan'da Ekonomik Olarak Aktif Nüfus(Bin kişi)

	2015	2018	2019	2020	2021
Ekonomik olarak aktif nüfus sayısı-Toplam	4915,3	5133,1	5190,1	5252,5	5303,9
Kadınlar	2404,5	2495,7	2567,0	2567,5	2590,2
Aktif nüfus sayısı-Toplam	4671,6	4879,3	4938,5	4876,6	4988,2
Kadınlar	2263,4	2349,9	2381,7	2351,5	2408,1
İşsiz nüfus sayısı	243,7	253,8	251,6	375,9	315,7
Kadınlar	141,1	145,8	144,3	216,0	182,1

Kaynak: http-17.

Ekonomik faaliyet türlerinde ücret karşılığı çalışan kadınların sayısının yüksek olduğu alanlar sağlık ve sosyal hizmetler, eğitim, eğlence ve sanattır. 2021 yılında sağlık ve sosyal hizmet alanında ücretli çalışanların %78,3'ünü; eğitim alanında %72,7'sini; eğlence ve sanat alanında ise %61,2'sini kadınlar oluşturmuştur. İstihdam açısından erkek emeğinin baskın olduğu sektörler ise inşaat (%93), elektrik, gaz ve buhar üretimi (%88,8), madencilik sektörü (%87,4), ulaştırma ve depolamadır (%83,4) (Şeren ve Aliyeva, 2024, s. 38-39). Kadınların pembe yakalı işlerde yoğunlaşması toplumsal cinsiyet önyargılarını ortaya koymaktadır.

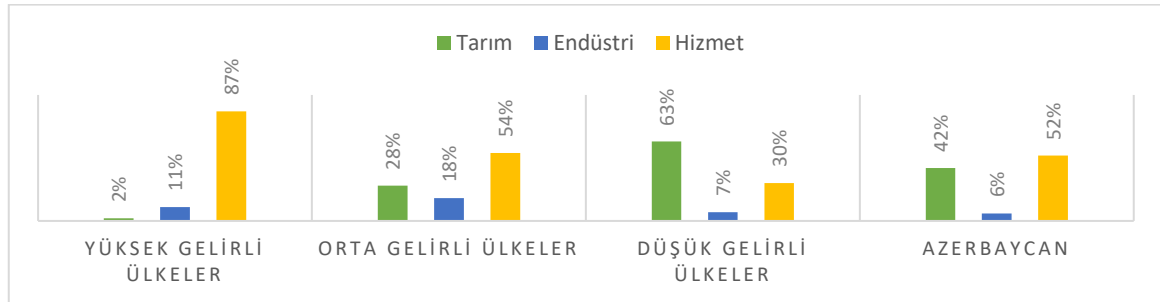
Aile, Kadın ve Çocuk Devlet Komitesi'nin raporu aracılığıyla hazırlanan ön verilere göre, 2023'te Azerbaycan'da kadınların orta aylık maaşı 737,7 manat (432,76 \$), erkeklerin ise 1,069 manat (628,82 \$) olmuştur. Bu durumda her iki cinsiyet grubu arasındaki maaş farkı %31 olmuştur. Azerbaycan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın merkezi elektronik bilgi "İş Sözleşmesi Tebliği" alt sisteminden elde edilen verilere göre, 1 Mart 2023 tarihinden itibaren istihdam edilen işçiler arasında kadınların oranı %44,2 olmuştur ... ("Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi İclaslarının Protokolleri ve Stenogramları", 2024, s. 34).

Azerbaycanda çalışabilen tüm kadınların %42,2'si tarımda çalışmaktadır. Erkeklerin bu alandaki payı ise %30,7'dir. Yüksek gelirli ülkelerde (Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) tarımda çalışan kadınların oranı %2'yi geçmemektedir. Düşük gelirli ülkelerde (Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri) ise bu alanda çalışan kadınların oranı %63'tür. Buna

karşın, hizmet alanlarında kadın istihdamı, yüksek gelire sahip ülkelerde daha yüksek; düşük gelire sahip ülkelerde ise daha düşüktür. Azerbaycan'da hizmet alanında çalışan kadınların sayısı orta gelirli ülkelere (Avrupa ve Orta Asya ülkeleri) yakın seviyededir.

Şekil 3.15

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde kadın istihdamı (2019 %)

Kaynak: <http-20: https://data.worldbank.org/indicator>.

BM'ye göre, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektör, kadınlar için birincil istihdam kaynağıdır. Kayıt dışı istihdam alanları sokak satıcıları, küçük mal ve hizmet tüccarları, sadece aile için tarımla uğraşanlar ve hizmet sözleşmeleri kapsamında sanayide çalışanlar olmaktadır. Azerbaycan'da bebek bakıcılığı, hasta bakımı, evde temizlik hizmeti ve okul haricinde öğretmenlik gibi işler yapan kadınlar büyük ölçüde resmi olarak istihdam edilmemektedir. Dünya Bankası'na göre, dünya genelinde kadınların yalnızca %54,5'i ücretli işlerde çalışmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde ücretli işlerde çalışan kadınların oranı orta ve düşük gelirli ülkelere kıyasla daha yüksektir (<http-21: https://www.worldbank.org>).

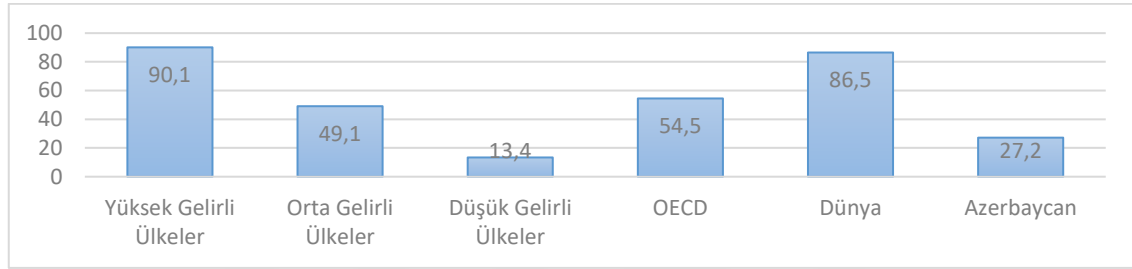
Azerbaycan'da kadın istihdamına ilişkin temel sorunlardan biri olan kayıt dışı istihdam oranının yüksek olmasıdır. Ülkede kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin resmi bir istatistik bulunmamaktadır. Fakat bazı istatistiksel göstergelere göre tahmin etmek mümkündür. Örneğin, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi'nin resmi olarak yayınladığı verilere göre, istihdam edilen nüfus sayısına ilişkin rakamlar 2023 yılında 5 milyon kişi olmuş ve bunlardan sadece 1.743 milyonu ve yaklaşık olarak üçte biri resmi iş sözleşmesiyle çalışmıştır. Yine aynı dönemde Vergi Bakanlığı'nın yayınladığı verilere göre, resmi olarak kayıtlı ve aktif şekilde faaliyet gösteren işletme sayısı 725.000 olmuştur. Bu bölümde yer almayan tek veri, tarımı kişisel tüketimlerine hizmet etmeyen toprak sahiplerinin sayısı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, gayri resmi istihdam,

ekonomik faaliyetin tarım dışı sektörüne göre hesaplandığında, %45-%50 civarında olması muhtemeldir (Agayev, 2024).

2021 yılında istihdam edilen kadınların %39,5'i maaşlı işlerde çalışmıştır. İstatiksel göstergelere göre Azerbaycan'da kamu dışı sektörde çalışan kadın oranının yüksek olduğu söylenebilir. Erkeklerle kıyasla kadınların kayıt dışı istihdamda temsil edilme olasılığı daha fazladır. Kayıt dışı çalışan kadınlar emeklilik, ücretli doğum izni ve işsizlik sigortası gibi sosyal haklardan mahrum bırakılmaktadır.

Şekil 3.16

Ücretli işlerde çalışan kadınlar

Kaynak: Dünya Bankası 2023

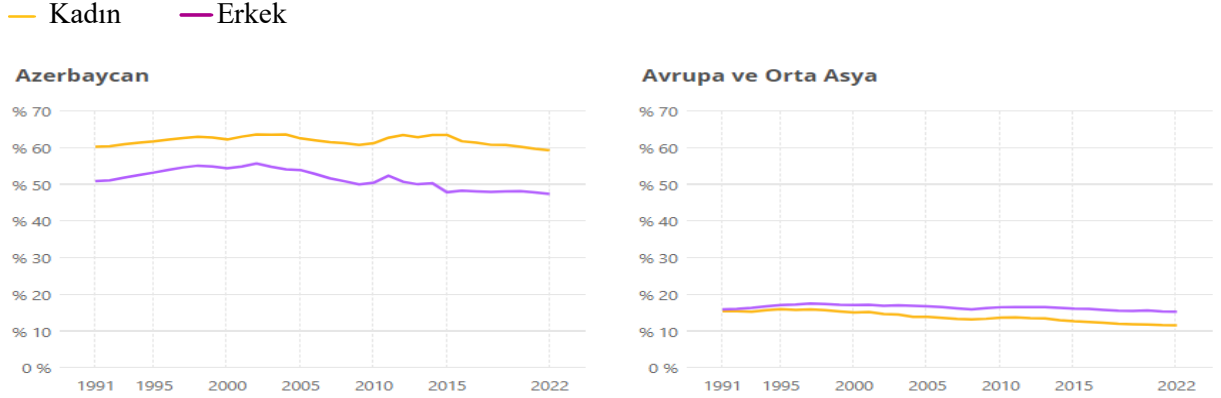
Kayıt dışı istihdamın artması sonucunda yoksulluk artarken, bu durumun neden olduğu vergi kaçırmaları da gelir eşitsizliğini artırır. Dolayısıyla toplumsal yapıda daha büyük sorunlar ortaya çıkar. Kayıt dışı istihdamın sosyal güvenlik sistemine zarar vermesi toplumsal değerlere zarar vererek suç oranlarını arttırabilmektedir. Belirtilen tüm olaylar sosyal adaletsizliği de tetikleyebilmektedir (Yurt ve Şişman, 2024, s. 72).

Ülkede kayıt dışı istihdamın yanı sıra güvencesiz istihdamın da büyük oranı yine kadınların payına düşmektedir. Güvencesiz istihdamdaki işçilerin, ekonomik şoklara karşı korunmak için resmi iş düzenlemelerine, sosyal korunmaya ve güvenlik ağlarına sahip olma olasılıkları en düşük olandır. Bu nedenle de güvencesiz istihdamdaki kişilerin yoksulluğa düşme olasılıkları daha fazladır. Azerbaycan'da kadınlar arasında güvencesiz istihdam 1991 yılından itibaren neredeyse aynı kalmıştır. 1991 yılında güvencesiz istihdamda kadın oranı % 60.3 iken erkeklerde bu oran %51 olmuştur. 2022 yılında ise bu verilerde çok fazla değişiklik olmamıştır. Kadınlar %59.4'e, erkekler ise %47.5'e düşmüştür. Azerbaycan'da erkekler ve kadınlar için güvencesiz istihdam oranı, Avrupa ve Orta Asya'daki ortalama orana kıyasla daha fazla olmuştur. Şekilde görüldüğü üzere

2022 yılı Avrupa ve orta Asya için güvencesiz istihdam oranı, kadınlar için %11.6 iken erkekler için bu rakam % 15.3 olmuştur.

Görsel 3.7

Cinsiyete göre güvencesiz istihdam oranları

Kaynak: ILO 2023

Kadınların iş gücüne katılım oranlarının görece daha az olmasının, katılım sağlandığında ise erkeklere oranla düşük ücretli işlerde istihdam edilmelerinin nedenleri önceki açıklamalarda da yer verildiği gibi; kadınların çoğunlukla kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu (örneğin hizmetler) alanlarda çalışmaları, özellikle tarımda olduğu gibi ücretsiz aile işçisi olmaları, elde ettikleri gelir üzerinde özellikle de kırsal alanlarda söz sahibi olamamaları vs. faktörlerdir. Kadınların iş gücüne katılımının düşük olması kadını ömrü boyunca erkeğe bağımlı hale getirmektedir. İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasına paralel olarak istihdamın sunduğu emeklilik gibi olanaklardan yararlanamamak, sağlık hakkına eş üzerinden ulaşmak söz konusu bağımlılığın esas sonuçlarından.

Yukarıda yer verilen verilerden anlaşılacağı üzere Azerbaycan'da kadınların iş gücüne katılım oranı erkeklere kıyasla daha azdır. Üstelik iş gücüne katılım sağlayan kadınların geliri de erkeklerden daha azdır. Kadınların güvencesiz istihdam oranlarının da erkeklerden daha fazla olması, kadın yoksulluğunu tetikleyen faktörlerdendir.

3.2.3 Kadın ve Siyaset

Uzun yıllar boyunca Çarlık ve Soyvet otoritesinde olan Azerbaycan'ın, 1918 yılında bağımsız olmasının ardından aldığı en önemli kararlardan bir tanesi, çoğu gelişmiş ülkeden önce, kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermiş olmasıdır. Ancak 1920 yılında

yeniden bağımsızlığını kaybetmesiyle kadınların siyasal hayata katılımı sadece sözde olmuştur. Nitekim 1989 yılında kadınların yasama organının %40'nı oluşturmalarına rağmen, karar alma aşamalarında ve yönetimin önemli pozisyonlarında kadınlar yer almamıştır (Buckley, 1987, s. 229-231).

Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını elde etmesinin ardından demokratik bir ortamın başlaması ile siyasi yönetimin de, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen, toplumun neredeyse yarısını oluşturan kadınları görmezden gelmemiştir. Günümüzde Azerbaycan'da kadın haklarının korunması devlet politikasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte ve ulusal mevzuat bu kapsamda geliştirilmektedir. Bu kapsamda kadınlara yönelik düzenlemeler birçok kanun ve kararnamede yapılan katılım uluslararası kuruluşlar ile sözleşmeler ve protokoller kapsamında imzalanmıştır. Bu yönde adım atmak adına imzalanan belgeler şu şekilde sıralanabilir (Seyidzade, 2004, s. 46-47):

- 1995 yılında BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'ne taraf olmak;
- 1995 yılında Pekin Deklarasyonu Eylem Platformunun kabul edilmesi;
- 1998 yılında Azerbaycan'da Kadınların Rolünün Artırılmasına İlişkin Kararnamenin imzalanması;
- Devlet Kadın Sorunları Komitesinin kurulması;
- 1998 yılından itibaren her beş yılda bir kadın kongrelerinin düzenlenmesi.

Son yıllarda Azerbaycan'da kadınların siyasette temsiliyeti önemli ölçüde olmasa da artış göstermektedir. Bağımsızlığın ardından Azerbaycan'da 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2020, 2021, 2022, 2023 ve 2024'de 10 adet parlamento seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde parlamentodaki kadınların sayısı erkeklere kıyasla önemli ölçüde farklılık gösterse de, ilk seçimden bu yana 2000 ve 2024 yılları hariç bu oranlarda olumlu yönde artış gözlemlenmiştir.

Tablo 3.5*Azerbaycan Meclisinde cinsiyet dağılımı*

Azerbaycan Meclisinde Milletvekili Seçimleri				
Yıllar	Kadın		Erkek	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
1995	15	12.1	109	87.9
2000	13	10.5	111	89.5
2005	14	11.2	111	88.8
2010	20	16.0	105	84.0
2015	20	16.8	104	83.2
2020	22	18.2	99	83.2
2021	22	18.3	98	81.7
2022	22	18.5	97	81.5
2023	22	18.6	96	81.4
2024	21	17.9	96	82.1

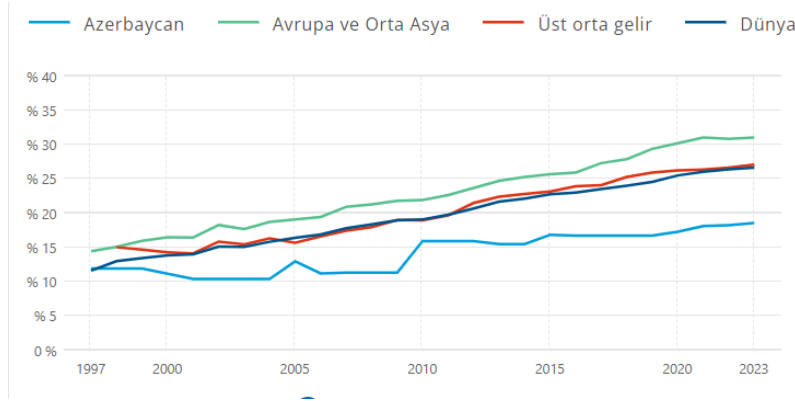
Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi 2024.

Yukarıdaki tablo 3.5'e göre, göre ülke parlamentosundaki kadın sayısının en az 2000 yılında olduğu belirtilmiştir. Sonraki seçimde sadece %0.7 artsa da, 2010 yılında yapılan seçimlerinde %16'sını, 2015 yılındaki seçimin ardından %16.8'ni, 2020 seçimlerinden sonra ise %18.2'ni kadınlar oluşturmuştur ... ("Azerbaycan'da Kadınlar ve Kişiler", 2023, s. 216) 2023 yılında Dünya Bankası cinsiyet veri portalının paylaştığı rapora göre; meclisteki sandalyelerin sadece %18.6'unda kadınlara yer verilmiştir. Avrupa ve Orta Asya'da bu oran %31.1, Üst orta gelirli ülkelerde %27.2 ve Dünya genelinde % 26.7 olmuştur (Dünya Bankası Cinsiyet Veri Portalı, 2023).

Azerbaycan Bakanlar Kurulu'nun yapısına bakıldığında ise, burada kadın sayısının yok denecek kadar az olduğu gözlemlenmektedir. Öyleki on yedi bakanlık içerisinde hiç kadın bakan yokken, yedi Komite içerisinde sadece iki kadın başkan bulunmaktadır. Üstelik bakanlık teşkilatı içerisinde bulunan yedi adet hizmet ve devlet kurumu yapılanmalarının da hiçbirinin başında kadın yönetici bulunmamaktadır.

Görsel 3.8

Kadınların ulusal parlamentolarda sahip olduğu koltuklar (%).

Kaynak: http-18,

2020 yılının Şubat ayında gerçekleşen seçimin ardından Milli Meclis başkanlığına bir kadın getirilmekle beraber üç başkan yardımcısı ve Milli Meclis bünyesinde bulunan iki Komisyonun başkanı da erkektir. Ayrıca cumhurbaşkanı 2006 yılında her ilçede ve şehre atanan başkan yardımcılarında en az birinin kadın olması yönünde bir talepte bulunmuştur. Bu çağrının sonrası bugün ülkenin 80 bölgesinde valiliklerdeki başkan yardımcılarının 178'i erkek 68'i kadın olmaktadır. Ancak ülkede yalnız bir kadın Vali görev yapmıştır. Valilikler merkezi yönetimin taşra teşkilatları konumundadırlar ve belediyelerden farklı şekilde ciddi sorumluluklar ve görevlerle donatılmıştır. Ülkede belediyelere kıyasla bu yapılanmalar daha fazla halka yakındırlar ve burada kadın temsili daha da önemlidir. Fakat cumhurbaşkanı tarafından verilen taleplere rağmen yine de bu görevlerde kadın yönetimi oldukça azdır (Sipahi ve Özsoy, 2020, s. 164). Valiliklerle kıyasla belediyelerde kadınların katılım oranları daha fazladır. İlk defa 1999 yılında yapılan belediye seçimlerinde sadece %1,71'lik bir oranla kadın katılımı sağlanırken, 2019 yılında yapılan seçimlerde bu oran %38,81'e kadar yükselmiştir. İdare etmede hemşeri anlayışının devam edildiği yerleşim birimlerinin yönetim merkezi olarak bilinen belediyeler, kadınlara en yakın yönetim mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır (Hüseynova vd., 2018, s. 16-17).

Tüm bunlara istinaden Azerbaycan İstatistik Komitesi tarafından yayımlanan yönetici pozisyonundaki kadın sayısı başlıklı tablodan anlaşılabacağı üzere, günümüzde bu pozisyonlarda çalışan kadın sayısı neredeyse yok derecesindedir.

Tablo 3.6*Azerbaycan'da Yönetici Pozisyonundaki Kadın Sayısı (2023)*

Görevler	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Cumhurbaşkanı yardımcısı	1	1	1	1	1	1	1
Kadın Bakan	-	-	-	-	-	-	-
Kadın Bakan Yardımcısı	3	6	8	8	9	8	6
Eyalet Komitesi Kadın Başkanı	2	2	2	2	2	2	2
Devlet Komitesi Başkanının Kadın Yardımcısı	3	3	3	3	3	3	3
Vali	1	1	1	1	2	1	-
Ombudsman	1	-	1	1	1	1	1

Kaynak: <http://17>.

Azerbaycan'da ilk defa 1918 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Günümüzde yaşanan mevcut durumu Azerbaycan'ın uzun süre Sovyet döneminin etkisi altında kalması ile ilişkilendirmek mümkündür. Ancak, ülkede gelecekte siyasi katılımı ve üst düzey yönetim kadrolarında kadınların sayıca oranlarının artacağı beklenilebilir. Çünkü Sovyet dönemindeki gelenekler ve sosyal normlar kadınların özel ve kamusal sektörlerdeki varlıklarına olumsuz yönde etki etmiştir. Dolayısıyla kadınların istihdam edilseler bile üst düzey pozisyonda yer almaları da kolay olmamıştır. Fakat günümüzde kadın sorunlarına daha duyarlı yaklaşılması, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve Milli Meclis başkanının kadın olması geleceğe dair umut vadeden gelişmeler olarak nitelendirilebilir (Buckley, 1987, s. 165-166).

3.2.4 Kadın ve Sağlık

Yoksulluk, kişilerin yaşam süresini ve yaşam kalitesini azaltarak kişilere yaşam boyunca zarar vermektedir. Yoksul kişiler daha çok hastalanmakta ve ortalamaya göre daha erken yaşta yaşamlarını yitirmektedirler. Yoksul kişilerde, ortalamanın üzerinde çocuk ve anne ölümü ve hastalanma; sosyal korunmadan yetersiz yararlanma şeklinde görülmektedir. Ayrıca, yoksul kadın ve kız çocukları cinsiyet eşitsizliğinin etkisinden daha çok zarar görmektedir. Her ne kadar yoksulluk ve sağlık statüsü ölçümünde farklı metodlar kullanılsa da elde edilen sonuç, yoksulluğun sağlıksızlığa neden olduğudur. Yoksul kişiler, sağlık hizmetini gerekli biçimde kullanamamakta ve sağlığa zararlı yaşam sürmektedirler. Sağlığın kaybedilmesi nedeniyle çalışamayan ve sağlık harcamalarını

karşılamak zorunda kalan yoksulların gelirleri azalmakta ve bu da yoksulluğu derinleştirmektedir. Yoksulluk, kişilerin sağlık durumunu bozmakta ve yoksullarda, ortalamanın üzerinde çocuk-anne ölümü ve hastalık görülmektedir. Bugün dünyanın birçok ülkesinde kadın sağlığının korunması sorunu istikrarlı kalkınmanın öncelikli yönüdür.

Yukarıda da açıklandığı gibi yoksul kişiler ortalamaya göre daha erken yaşta yaşamlarını yitirmektedirler. Ülkede kadınlar obeziteye erkeklerden daha fazla maruz kalırken, erkeklerin sağlığı tütün kullanımıyla ilişkili hastalıklara karşı daha fazla risk altındadır. Önceki sosyal ve cinsiyet çalışmaları, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini sınırlayan çeşitli kısıtlamalar belirlemiştir. Bunlar arasında sağlık hizmetlerinin karşılanabilirliği ve kalitesi, mevcut tıbbi personel eksikliği, sağlığa erişimle ilgili mesafeler ve ailevi durumlar yer almaktadır. Örneğin: Kırsal alanlarda sağlık hizmeti tesislerinin (klinikler gibi) yetersiz olması veya olmaması sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kısıtlayan temel faktörlerdendir.

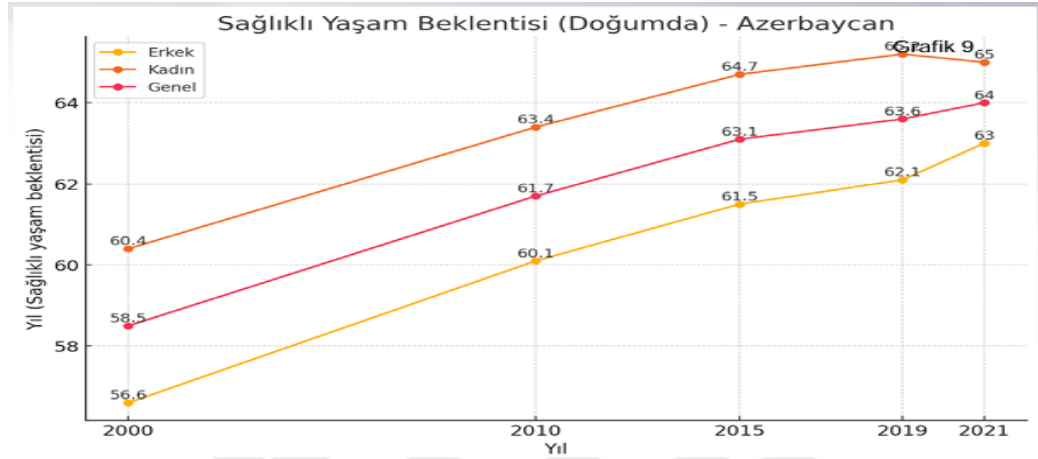
Azerbaycan’da anne ölüm oranları bölgesel ortalamanın üzerinde olmuştur. 2023 yılı verilerine göre, toplamda 100 bin canlı doğum başına ölüm oranı %29,3 olmuştur. Ülkede gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımı uzun süredir düşük seviyelerde seyretmektedir. Sonuç olarak, indüklenmiş kürtajlar erişilebilir bir doğum kontrol yöntemi olarak sıklıkla uygulanmaktadır. Kürtaj sayısı 2000 yılında 1.000 kadın başına 7,8 iken 2019 yılında 14,2 olmuştur. Toplam doğurganlık oranı - kadın başına düşen ortalama doğum sayısı 1975’te 3,7 iken 2019’da 1,8’e düşmüştür (“Country Gender Profile”, 2021, s. 33-34). 2024 yılında Devlet İstatistik Komitesi’nin paylaştığı rapora göre; 2023 yılında ülkede toplamda 73816 kürtaj kaydedilmiş, onların 2203’ü veya %3’ü ilk defa hamile kalan kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu rapora göre 2023 yılında doğurganlık çağındaki olan 15-49 yaşta her 1000 kadına düşen kürtaj oranı 27,9’dur. (http-17) Halen birçok ailede kadınların üreme sağlığı hakları korunmamakta ve gebeliği yapay olarak sonlandırmak zorunda bırakılmaktadır.

BM verilerine göre; Dünya genelinde ortalama doğurganlık hızı 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 2.4 değerindedir. Avrupa’da çoğu ülkenin doğurganlık hızı 1.5 ile 1.8 arasında değişmektedir. Azerbaycan’ın doğurganlık hızı, dünya ortalamasının altında ve birçok Avrupa ülkesine yakın değerdedir (http-21-<https://www.cia.gov/>). Bugün dünyanın birçok ülkesinde kadın sağlığının korunması sorunu istikrarlı kalkınmanın öncelikli

yönüdür. Azerbaycan’da 26 Temmuz 1997’de kabul edilen “Nüfus Sağlığının Korunması Hakkında Kanun” bu yönde atılan önemli bir adım olmuştur. Söz konusu kanunda hamile kadınların ve annelerin hakları, kanun çerçevesinde korunmaktadır.

Görsel 3.9

Azerbaycan Demografik Yapı ve Sağlık Düzeyi Göstergeleri (2021)

Kaynak: <https://knoema.com/...>

2024 yılında BM’in yayınladığı son istatistiklere göre: Azerbaycan için “Doğumda Beklenen Yaşam Süresi”; toplamda 76 yıl iken bu değer erkeklerde 73.5 yıl, kadınlarda 78.4 yıl şeklindedir. Bir kişinin doğduğu andan itibaren ne kadar süre daha yaşayabileceğini tahmin eden bu oran, sağlık sisteminin kalitesini, beslenme durumunu ve genel yaşam koşullarını yansıtmaktadır. 2021 verilerine göre: Doğumda beklenen sağlıklı yaşam süreleri ise, toplam: 64 yıl; erkeklerde 63 yıl; kadınlarda 65 yıl olmuştur (Görsel 3.9). Bu değer, “bir kişinin sağlıklı koşullarda, hastalık veya engellilik hali olmadan ne kadar süre yaşayabileceğini tahmin eden bir göstergedir”. Ancak, kadınların sağlık koşullarını gösteren ve etkileyen bu değerler toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının gölgesinde tam açıklığa kavuşamamaktadır. Örneğin: WHO verilerine göre, Azerbaycan’da “tütün kullanım prevalansı %20’dir ve bu oran dünya ortalamasına kıyasla daha düşük görülebilir iken ülkede kadınların tütün kullandıklarını gizlemeleri nedeniyle, kadınlarda sigara içme oranları olduğundan daha düşük çıkmaktadır. (http-22, WHO)

3.3 Azerbaycan’da Kadınlara Yönelik Kurum ve Kuruluşlar

Güçlü aileler toplumun özünü oluştururken, kadınlar da bu güçlü ailelerin temelini oluşturur. Aile içerisinde kadına karşı şiddet bu temeli paramparça eder. Son otuz yıla

bakıldığında pek çok ülkede olduğu gibi Azerbaycan'da da kadına karşı şiddetin halen uygulandığı ailelerin olması ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Fakat şiddet gören kadınların çoğunun bu durumu saklaması, konuya ilişkin ülkenin istatistiksel sonuçlarının tam açık olmamasına neden olmaktadır. Tüm bu verilere rağmen Azerbaycan'da cinsiyet eşitliğini sağlamak adına son otuz yılda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Ülkede insan hakları ve özgürlüklerinin geliştirilmesi adına kadınlara karşı ayrımcılığın yok edilmesine ilişkin birçok uluslararası anlaşma imzalanmıştır. Cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddete karşı mücadele etmek amacıyla yasalar onaylanmış, kadın haklarının ve cinsiyet eşitliğinin korunmasına dair merkezi yürütme organı kurulmuştur. Ülkede yardıma muhtaç kadın ve çocukları korumak adına Aile, Kadın, ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Komitesi (AKÇSDK) kurulmuştur.

3.3.1. Aile, Kadın ve Çocuk Sorunlarından Sorumlu Devlet Komitesi (AKÇSDK)

1998 yılında Azerbaycan hükümeti tarafından Kadın Sorunları Üzere Devlet Komitesi'ni kurmuştur. Bu komitenin temel görevi cinsiyet konularına ilişkin sorunları mevzuata, devlet politikalarına, devlet projelerine ve programlarına dahil etmek olmuştur. 2006 yılında bu komitenin yerini Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Komitesi (AKÇSDK) almıştır. Bu kuruma aile, kadın ve çocuk sorunlarına ilişkin devlet politikasının uygulanmasını ve düzenlenmesini sağlayan daha kapsamlı bir yetki verilmiştir. Komitenin devlet tarafından ayrılmış kendine özgü bütçesi vardır ve aşağıdakileri uygulama yetkisine sahiptir (Kabrerera ve Mustafayev, 2022, s. 37):

- Yasal düzenlemeler önermek;
- Devlet politikalarını ve programlarını gözden geçirmek ve tavsiyelerde bulunmak;
- Toplumsal cinsiyet konuları ile ilgili izlemeye yönelik bilgi sistemlerini geliştirmek;
- Toplumsal cinsiyet konusunda yabancı ülkelerin ilgili organları ve uluslararası kuruluşlarıyla anlaşma sağlamak.

AKÇSDK, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında temel kurumdur. Ülkede toplumsal cinsiyet eşitliği konularında yargı yetkisine sahip bir diğer organ İnsan Haklarından Sorumlu Müvekkil veya Ombudsmandır. Hakları ihlal edilen kadınlar, ombudsmana şikayette bulunabilirler (<http-22: https://family.gov.az/> , s. 104).

3.3.2. AKÇSDK'nın Aile İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Politikaları

Aralık 2011 yılında kadın haklarını korumaya yönelik, AKÇSDK'nın katılımıyla "Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Ulusal Eylem Planı", kabul edilmiştir. Söz konusu planda kadın haklarını aşağıdaki yollarla korumaktadır:

- Kadın haklarının diğer insan haklarıyla eşit seviyede olması;
- Kadın haklarını korumaya yönelik tedbirlerin belirlenmesi;
- İnsan hakları ve temel özgürlüklere dair uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin talep edilmesi;
- Aile içi şiddet de dahil olmakla kadına yönelik her türlü şiddete karşı mücadeleyi teşvik etmek;
- Büyük ölçekli eğitim programlarının düzenlenmesini tavsiye etmek.

Tüm bunlara ek olarak 2018 Ekim ayından itibaren kuruma bağlı aile içi şiddete yönelik bir web sitesi de kurulmuştur. AKÇSDK tarafından yayınlanan bilgiler doğrultusunda, 11 bölgesel çocuk ve aile destek merkezi desteği ile sekiz kadın kaynak merkezi de faaliyet göstermektedir.

Ancak belirtmek gerekiyor ki AKÇSDK her ne kadar ülkede cinsiyet eşitliğinin sağlanması için temel kurum görevini oynasa da tüm bu çalışmalara rağmen 2019 yılında Asya Kalkınma Bankası tarafından yürütülen Azerbaycan Cinsiyet Değerlendirmesi raporuna göre bu kurum, kadına yönelik şiddet boyutu ve karmaşıklığıyla başa çıkmak için yeterli kaynağa sahip görülmemiştir. Kurumun bütçesi barınakları finanse etmek için yetersiz ve faaliyetleri şiddet mağdurlarına yönelik fiili hizmetlerden ziyade büyük ölçüde eğitimle sınırlıdır. Bu durumda kadınlar genellikle sivil toplum kuruluşlarına yönlendiriliyor, fakat sivil toplum kuruluşları bu hizmetleri sağlamak için devletten özel bir fon almıyor.

Yayınlanan bu raporun ardından Komite faaliyetlerini yoğunlaştırarak kadınlara ve çocuklara yönelik yeni projeler gerçekleştirmiştir. "Genç Kızların Eğitimine Destek" başlıklı proje de bu projelerden biridir. 2021 yılından itibaren AKÇSDK, Eğitim Bakanlığı ve Eğitimi Geliştirme Fonu'nun işbirliği ile gerçekleştirilen proje, eğitim imkanı olmayan kız çocuklarına burs sağlayarak okumalarına yardımcı olmaktadır. Bu projenin amacı, toplumun dikkatini kız çocuklarının eğitimine çekmek, gençlerin özellikle de kız çocuklarının, devletin kalkınmasında artan rolünü teşvik etmek ve modern

eğitim olanaklarından yararlanmalarına destek olmaktır. Bugüne kadar proje kapsamında toplam 93 kız öğrenciye burs desteği sağlanmıştır.

Kurumun kadınlara yönelik gerçekleştirdiği bir diğer proje “Yalnız Değilsiniz” başlığı altında gerçekleştirilmiştir. Yine 2021 yılından itibaren uygulanmaya başlayan proje AKÇSDK ve Azerbaycan Bankalar Birliği ile Azerbaycan Beynelxalq Bankası’nın ortaklığı ile hayata geçirilmiştir. Proje kapsamında Azerbaycan’ın şehid askerlerinin eşleri ile görüşmeler gerçekleştirilerek onlara hediyeler verilmiştir. Bu güne kadar proje kapsamında görüşmeler gerçekleştirilen ve yardım sağlanan asker eşlerinin sayısı 16 kişiyi kapsamaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerin yanı sıra Komite tarafından bir takım politikalar da yürütülmüştür. Bu politikalar ... (“European Committee of Social Rights Conclusion 2019”, 2020, s. 19-26):

- Azerbaycan Kamu Yönetiminde ilgili devlet kurumlarının, belediyelerin ve kamu kuruluşlarının temsilcilerine, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Çocuğa Yönelik Şiddet İzleme Gruplarına yönelik eğitim kurslarının düzenlenmesi;
- Zararlı ideolojik inançların ortadan kaldırılması, toplumsal cinsiyet stereotipleriyle mücadele edilmesi ve ailelere yönelik psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin teşvik edilmesi konusunda devlet kurumlarının ve sivil toplumun rolünün güçlendirilmesi;
- Aile içi şiddete ilişkin haberciliğin sıklığını ve kalitesini arttırmak amacıyla yayıncılara ve yazılı basın personellerine düzenli eğitimler verilmesidir.

Konuya ilişkin ulaşılan sonuçlardan anlaşılaçağı üzere, Sovyetler döneminden beri Azerbaycan’da cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir çok çalışma yürütülmüş ve olumlu yönde sonuçlar elde edilmiştir. Fakat tüm bu ilerlemelere rağmen ülkede hâlen cinsiyet eşitsizliğı devam etmektedir. Ülkede kadınlara yönelik iyileşmenin gerçekleşmesi yönünde farklı politikaların yürütülmesi, bu eşitsizliğı ortadan kaldırma adına önemli ilerlemelerle sonuçlanabilir. Konuya ilişkin alınması gereken politik tedbirler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Toplumsal cinsiyet istatistiklerindeki veri eksiklikleri sorununa yönelik metodolojiler ve sınıflandırmalar geliştirilmesi ve bunların istikrarlı hale getirilmesi;

- Ekonomik olarak aktif kadınların iş gücü piyasasına entegrasyonunun stratejik bir hedef olarak proje ve eylem planlarına dahil edilmesi;
- Kadın girişimciliğinin önündeki engelleri kaldırarak fon yaratılması;
- Kırsal ve kentsel alanlarda mikrokredilerin varlığının artırılması; (bu alanda destekleyici bir fon);
- Kadınların madencilik sektörüne katılımının desteklenmesi;
- Kadınların kamusal karar alma süreçlerinde daha fazla yer alması;
- Toplumsal cinsiyet algısının iyileştirilmesi gerekmektedir.

3.3.3 Çocuklara ve Ailelere Destek Merkezleri

Çocuklara ve Ailelere Destek Merkezleri Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Devlet Komitesi bünyesinde yer alan kurumlardır. Merkezler aşağıdaki bireylere ve ailelere hizmet vermektedir (Hüseynova vd., 2018, s. 112-116):

- Sosyal açıdan tehlikeli durumdaki çocuklar ve aileleri;
- Ebeveyn bakımından yoksun yetim ve ihmal edilmiş çocuklar;
- Fiziksel ve zihinsel engelli çocuklar;
- Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yanı sıra şehit aileleri ve aile üyelerinin çocukları;
- Şiddet mağdurları;
- Aile içi şiddete maruz kalan kadınlar ve çocuklar.

Merkezlerin temel görevi, başta kadın ve çocuk hakları olmakla insan ve sivil hak ve özgürlüklerin uygulanmasını sağlamak ve ihlalleri önlemek, yetkileri dahilinde ilgili alandaki devlet politikasının uygulanmasına katılmak, kadınlar ve çocuklar için psikolojik destek sağlamak, devlet programlarından ve kalkınma kavramlarından kaynaklanan önlemleri ulusal düzeyde uygulamaktır.

Merkezler, bedensel ve zihinsel engelli çocuklara ebeveynlerinin ve diğer yasal temsilcilerinin izniyle hizmet vermektedir. Eğer merkezlerin yöneticileri ve çalışanları görevlerini gereği gibi yerine getirmezlerse, iş ve idari disiplini ihlal ederlerse, haklarını kötüye kullanırlarsa veya iş sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmezlerse Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına göre sorumlu tutulurlar.

3.4 Kadın Yoksulluğu ile İlgili Yapılan Ampirik Çalışmalar

Kadın yoksulluğu artık tüm dünya genelinde yaygın şekilde görünen ve bu nedenle dikkat çeken gerek bilim insanlarının gerekse politika yapımcıların ilgilendiği temel bir sorun haline gelmiştir. Kadın yoksulluğu, özünde cinsiyet ayrımcılığının bir neticesi şeklinde değerlendirilmektedir. Kadın yoksulluğunu ölçmek için birçok çalışmalar yapılmıştır. Hem cinsiyet ayrımcılığının hem de kadın yoksulluğunun seyrini açık olarak görülmesi adına bu çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Kadın yoksulluğuna ilişkin yapılan ampirik araştırmalardan biri 2010 yılında Fidel Harison tarafından gerçekleştirilmiştir. Harrison yoksulluğun kadınlaşmasını sadece cinsiyet ayrımını değil aynı zamanda ırk ayrımını da dikkate alarak incelemiştir. Yazar bu çalışmasında ABD’de son dönemlerde yoksulluğun kadınlaşmasında nispi olarak görülen azalmanın siyahi kadınlara bir etki yaratmadığını göstermek amacıyla, 2001 yılının Mart ayında Mevcut Nüfus Anketi verilerini kullanarak yapmış olduğu incelemeyi sınıflandırdığı dört bölge üzerinde gerçekleştirdiğini ifade etmiştir (Fidel, 2010, s. 149-166). Söz konusu bölgeler Kuzeydoğu, Güney, Batı ve Orta Batıdır. Yapılan analizin sonucuna göre beyaz tenli kadın ve siyah tenli kadınlar için de önemi olan beşeri sermayenin siyah kadınlar üzerinde etkisi olmuştur. Fakat daha da önemlisi siyah tenli kadınlarda yoksulluğun temel dayanağını ortaya çıkaran değişkenin sosyo-ekonomik değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Siyah tenli kadınlarda doğurganlık ve çocuk sayısının daha çok olması yoksulluğu azaltıcı etkisini oluştururken bu durumun beyaz tenli kadınlarda yoksulluğu arttırıcı etkisini ortaya çıkarmıştır. Kadınların medeni durumunun beyaz tenli kadınlardaki etkisinin siyah tenli kadınlardaki etkisine oranla daha az olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma, beyaz tenli kadınların diğerlerine oranla daha fazla ekonomik bağımsızlığa sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Kadın yoksulluğunu cinsiyet farkının yanı sıra ırk ayrımını da dikkate alarak inceleyen bir diğer yazar Emily Hoffman’dır. Söz konusu incelemede, ABD Ticaret Bakanlığı Nüfus Sayım Bürosu Yıllık Mevcut Nüfus Anketi’nde yer alan 1966-1988 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Araştırmada basit regresyon ve Granger nedensellik testi uygulanarak, ekonometrik bir analiz yapılmıştır. Araştırma bulguları, işsizliğin beyaz-tenli kadınların aile reisi olduğu ailelerdeki yoksullukla değil, siyah-tenli kadınların aile reisi olduğu ailelerdeki yoksullukla pozitif şekilde bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca beyaz tenli kadınların yoksulluğu ile reel gayri safi milli hasıla arasında bağlantı

var iken siyah tenli kadınların yoksulluğu ile reel gayri safi milli hasılanın bağlantısı olmadığı belirtilmiştir. Basit regresyon test sonuçlarına göre, reel GSMH veya büyüme hızı hem yoksul aile bireyleri hem de beyaz-tenli kadınlar için, kadın hane halkı yoksulluk oranı ile negatif ilişkilidir; siyah-tenli kadınlar için ise böyle bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın diğer sonuçlara göre, kadın yoksulluğuna ilişkin yapılan mücadelede başarılı olabilmek için uygulanması gereken politikalar, işsizlik oranını düşürüp, ekonomik büyümeyi arttırma yönünde olmalıdır (Hoffman, 1992, s. 19-31).

Kadın yoksulluğuna ilişkin bir diğer araştırma 2000 yılında Antonio Morales ve Julia Garcia tarafından yapılmıştır. İspanya'daki kadın yoksulluğunun incelendiği bu çalışmada 1981 ve 1991 yıllarını kapsayan temel aile bütçeleri anketinden alınan veriler kullanılmıştır. Hem kadın hem de erkek nüfusu için yoksulluk oranlarının tek tek ele alındığı bu çalışmada yer verilen kesim sadece yetişkinler olmuştur. 1991'de İspanya için kişi sayısı oranı, gelir açığı oranı ve kişi başına gelir farkı oranı olmak üzere üç yoksulluk oranı ve ortalama eşdeğer gelirinin %50'si, %40'ı ve %25'i olmakla üç yoksulluk sınırı analizi yapılmıştır. Bu çalışmada araştırmayı kapsayan yoksul kesim arasında kadınların önemli bir oranda olmadığı ve 1981-1991 yılları arasında yetişkin yoksulluğunda azalma yaşandığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre 1981 yılında kadınlar arasında yoksulluk önemli bir problem iken, bu durum 1991 yılında tersine dönmüştür. İspanya'da 1981-1991 yılları arasında kadın yoksulluğu oranında düşüş yaşandığı hatta 1991 yılında cinsiyetler arası yoksulluğun eşitlendiği gözlemlenmiştir (Morales ve Garcia, 2000, s. 25-36).

Literatürde kadın yoksulluğuna ilişkin yapılan önemli bir başka çalışma Juho Harkönen'in kaleme aldığı çalışmadır. Bu çalışmada Harkönen bekar anne yoksulluğu ve bekar annelikte eğitim farklılıklarının önemini ele almıştır. 2010-2014 yıllarına ait Lüksemburg gelir çalışması verileri kullanılarak yapılan analizde 15 ülke seçilmiş ve bu yolla ülkeleri karşılaştırmıştır. Söz konusu ülkeler: Finlandiya, Fransa, Danimarka, Norveç, Almanya, Hollanda, Avustralya, İrlanda, ABD, Kanada, Yunanistan, İspanya, İtalya, Luksemburg ve İngiltere'dir. Bekar annelerin eğitim seviyesinin düşük olması, aile yapıları ve çocuklar arasındaki sosyal eşitsizliğin nedenlerinden biri olması nedeniyle, konuya ilişkin önemli araştırmalar gerçekleştirilmiş ve araştırmaların sonuçlarında bekar annelikte eğitim farklılıklarının en çok olduğu ülkenin ABD olduğu gözlemlenmiştir.

Harkönen diğer ülkelerde de araştırma konusuna ilişkin araştırma yapmak için başvurmuş olduğu analiz ile bekar annelikte eğitim farklılıkları sorununun yalnızca ABD'ye ait olmadığını gözlemlemiştir. Söz konusu ülkeler arasında İspanya, Yunanistan ve İtalya dışında diğer ülkelerde, düşük eğitilmiş anneler arasında en çok payın bekar annelere ait olduğu sonucuna varılmıştır (Harkönnen, 2017, s. 31-50).

Bu analizde ele alınan ülkelerden olan İrlanda'a düşük eğitilmiş anneler arasında bekar annelerin oranı %40 iken diğer ülkelerde %20 ile %30 arasındadır. Düşük eğitim ile bekar anneliğin bileşeni, Kanada ve ABD'de %70'in üzerinde, İskandinav ülkeleri gibi toplumlarda ise %40, %50 arasında olduğu için yoksulluk riski oluşturduğu gösterilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre düşük eğitimin anneler arasında daha yaygın olması yoksulluk riskini artırıcı etki yaratırken durumun etki düzeyi ülkelerin aile demografik yapısına göre değişmektedir.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da hem yoksulluğa hem de kadın yoksulluğuna ilişkin ampirik çalışmalar yapılmıştır. Genellikle kadınların iş hayatına katılımına yönelik yapılan çalışmalarda ülke genelinde kadın yoksulluğunun genel durumu ele alınmıştır. Fakat genel olarak ülke genelinde çok fazla veri olmaması ve kadınları yoksulluğa iten nedenlerin çoğunlukla dile getirilmemesinden dolayı kesin olan istatistiksel veriler çok azdır.

Azerbaycanlı yazarlar Seferov Elgün ve Seferova Nigar tarafından ülkedeki erkek ve kadın eşitliğini gösteren "Gender Beraberliği" (Seferov ve Seferova, 2023, s. 3-179). adlı kitap, konuya ilişkin yapılan en güncel çalışmalardandır. 2023 yılında kaleme alınan çalışmada dünyada ve Azerbaycan'da olan cinsiyet eşitliği, karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Kitapta uluslararası hukukta ve milli hukukta erkek kadın eşitliğine yönelik hukuki belgeler gösterilmiştir. Aynı zamanda kadınların iş hayatında karşılaştıkları zorluklar ve bunlarla mücadele yöntemleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Ülkede kadınlara ilişkin yapılan çalışmalardan biri de 2018 yılında Aysel Vezirov'un "Azerbaycan'da Özel Sektörde Kadınlar: İmkanlar ve Çetinlikler (zorluklar)" (Vezirov, 2018, s. 1-64) başlığı altında ele alınan kitaptır. Kitapta diğer çalışmalardan farklı olarak sadece kadınların değil erkeklerin de iş hayatında karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Özellikle özel sektörde ortaya çıkan cinsiyete dayalı problemlere değinilmiş ve çözüm yolları detaylı şekilde ele alınmıştır. Kitapta aynı zamanda kadınların iş hayatındaki

konumuna ilişkin anket çalışması yapılmıştır. Bu ankette, hem kamuda hem de özel sektörde çalışanlar arasında kadınların düşük ücretli işlerde çalışma eğiliminde olduğu, ekonominin tüm sektörlerinde ve kamu sektörünün her alanında karar verici liderlik pozisyonlarındaki erkek sayısının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anket çalışması erkek ve kadın katılımcıların karşılaştığı cinsiyet temelli engellerin, farklı ortamlarda bile aynı kaldığını ortaya çıkarmıştır. Başkent ve bölgeler dahil, tüm bölgelerdeki ve tüm kategorideki katılımcıların cinsiyete bağlı engellere ilişkin görüşleri örtüşmüştür. Bu durum kadınların ikamet yeri, çalışma durumu, iş sahibi olma, ücretli çalışma durumu ne olursa olsun bir takım zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Anket çalışmasında kadınların iş bulma, özel sektörde başarılı bir kariyer oluşturma veya dinamik bir ticari girişimi yönetme becerilerini sınırlayan cinsiyet temelli zorluklar belirlenmiştir. Ev içi sorumlulukların asıl yükünün kadınların omuzlarında olması çoğu kadın için büyük miktarda zaman ve enerji tüketmektedir. Kadınların para kazandıran işlerle uğraştığı durumlarda bile bu yükün aynı kaldığı sonucuna varılmıştır. Söz konusu anket çalışmasında çalışan kadınların çoğu: *“Bir kadın olarak birçok işi aynı anda yapmak zorundayım. İyi bir gelin, iyi bir eş, iyi bir anne ve işyerim için iyi bir çalışan olmak zorundayım. Belli bir gelişim sağlamak için bu önemlidir”* ifadelerine yer verilmiştir. Yine aynı çalışmaya göre ülkede iş gelişimini destekleyen programlara ilişkin bilgi, finansal kaynak ve bilgi edinmede cinsiyete dayalı önemli zorlukların olduğu tespit edilmiştir. “Ulusal mevzuat kadınlara ve erkeklere mülk sahibi olma, kredi alma ve iş kurma konusunda eşit haklar vermektedir. Fakat bazen erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar özel iş kurma konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Tüm bölgelerdeki kadın katılımcılara göre kadınlar ücretsiz ev işlerinde çalışıyor ve genellikle düşük ücretli işlerde çalışıyorlar” sonuçlarına varılmıştır. Sonuç olarak, emekli maaşları daha düşük oluyor ve daha az tasarruf ediyorlar. Bu durum yatırım için daha az teminat veya banka kredisi almalarına yol açıyor. İş kurmak veya işini büyütmek için bankalardan kredi alma sorunuyla karşılaşmaları kadın girişimcilerin karşılaştığı temel sorunlardan olduğu anket sonuçlarında açıkça ifade edilmiştir.

Kadın istihdamına yönelik bir diğer çalışma, 2023 yılında Ramil İskenderli tarafından “Kadınların Qeyri Formal Meşğullüğü” (İskenderli, 2023, s. 1-44), (Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı) başlığı altında kaleme alınan çalışmadır. Bu çalışmada öncelikle Azerbaycan’da genel olarak kayıt dışı istihdama yer verilmiş daha sonra Azerbaycan’da

kadınların kayıt dışı istihdamı hakkında bilgi verilmiş, konuya ilişkin istatistik bilgiler gösterilmiştir. Daha sonra kayıt dışı istihdamın ortadan kaldırılması için uygulanması gereken politikalara yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere Azerbaycan'da cinsiyet eşitsizliğine yönelik araştırmalara güncel tarihlerde yeni yeni yer verilmektedir. Ancak günümüzde ülkede kadınların halen karşılaştığı zorlukları saklama eğiliminde olmaları güncel ve kesin verilere ulaşmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Ülke içerisinde yapılan araştırmalardan ve tez çalışmasında yer verilen bilgilerden anlaşılabacağı üzere, her ne kadar ülkede kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmaya yönelik politikalar yürütülse de ister iş alanında isterse de hane içerisinde kadınların erkeklerden her zaman bir adım geride durduğunu söylemek mümkündür. Ancak günümüzde uygulanan politikaların olumlu yönden etkileri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Zira bu politikalar doğrultusunda kız çocuklarının gerek eğitime gerekse de daha sonra iş hayatına katılmaları, gelecekte kadınların her alanda gelişimlerinde önemli rol oynamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AZERBAYCAN'DA KADIN YOKSULLUĞUNA YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu araştırmada, Azerbaycan'daki kadınların yoksullukla ilgili düşüncelerini, deneyimlerini ve bu soruna dair çözüm önerilerini anlamak hedeflenmiştir. Araştırmada, kadın yoksulluğu konusundaki bireysel deneyimleri derinlemesine incelemek için nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguları katılımcıların bakış açısıyla ele alan ve karmaşık sorunları açıklamaya yönelik zengin veriler sunan bir yöntemdir (Creswell, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu kapsamda, veri toplama sürecinde iki temel yöntem bir arada kullanılmıştır: Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler: Katılımcıların yoksulluğa dair algılarını ve önerilerini anlamak için esnek bir yapıya sahip olan bu görüşme tekniği tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya belirli bir çerçevede çalışırken, aynı zamanda katılımcıların özgün deneyimlerini paylaşımlarına olanak tanımaktadır (Patton, 2002). Doküman Analizi: Azerbaycan'daki kadın yoksulluğuna ilişkin ulusal ve uluslararası raporlar, istatistikler ve akademik çalışmalar incelenerek bağlamsal bilgiler elde edilmiştir. Bu yöntem, mevcut verilerin tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilmesine olanak sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın yoksulluğu üzerine odaklanılmış ve ulaşılan veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu analiz süreci, kadınların sosyoekonomik durumlarının yanı sıra, yoksulluğu etkileyen temel dinamikleri ve çözüm yollarını sistematik bir şekilde anlamayı amaçlamıştır.

4.1. Çalışma Grubu ve Örneklem

Bu araştırmada, katılımcıların belirlenmesi sürecinde amaçlı örnekleme yönteminin alt tekniklerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu teknik, araştırma konusuyla doğrudan ilgili olan kişilerin seçilmesiyle, elde edilen verilerin araştırma sorularını yanıtlamadaki etkinliğini artırmayı amaçlar (Patton, 2002). Araştırma kapsamında, katılımcıların seçiminde şu ölçütler belirlenmiştir:

1. Katılımcıların çoğunluğunun kadınlardan oluşması,
2. Katılımcıların devamlı olarak Azerbaycan'da yaşamaları.

Bu ölçütler doğrultusunda, toplamda 200 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan grubun 190'ı kadın, 10'u erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcılar Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden (Bakü, Ağcabedi, Gax, Yevlax ve Berde) seçilmiştir ve bu durum, araştırmanın kapsayıcılığını artırmıştır. Örneklemin temel amacı seçilmiş örneklemin kitleyi temsil edebilecek özellikte olmasıdır. Çalışmanın önceki bölümünde yer alan tablo 3.2'de 2023-2024 akademik yılı başında eğitim kurumu türlerine göre öğrenci sayıları cinsiyet dağılımı gösterilmiştir. Tabloya istinaden ülkede kadınların sayısının en yüksek olduğu eğitim kurumu orta eğitim olmuştur. Bunu sırasıyla yüksek eğitim ve doktora, genel eğitim kurumları ve mesleki eğitim takip etmiştir. Araştırmada yer alan kadın katılımcılardan %26,8'i ilkokul, %30'u ortaokul, %22,1'i lisans, %5,2'i yüksek lisans, %1,6'sı doktor, %7,4'ü lise, %6,8'i ise kolej mezunudur. Belirtilen tabloda olduğu gibi araştırmada da %30'luk bir oranla kadınların çoğunluğu orta okul mezunu olmuştur. Yüksek öğretime dahil olan lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi toplamda %28,9'luk bir oranla tabloda olduğu gibi ikinci en yüksek oranda olmuştur. Dolayısıyla araştırmamızda yer alan kadın katılımcıların eğitim oranları ülke genelindeki verilen oranlarla örtüşdüğü görülmektedir. Toplam katılımcıların %26'sı ilkokul, %29'u ortaokul, %7'si lise, %6,5'i kolej (mesleki eğitim), %24'ü lisans, %6'sı yüksek lisans, %1,5'i ise doktora mezunudur. Kadın katılımcıların ise %26,8 ilk okul, %30 orta okul, %7,4 lise, % 6,8 kolej, %22,1 lisans, %5,3 yüksek lisans, %1,6 doktora mezunu olmuştur. Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tablolarla sunulmaktadır.

Tablo 4.1

Katılımcıların Yaş Grubu Dağılımı

Yaş Grubu	Kişi Sayısı
18-24	38
25-34	64
35-44	45
45-54	33
55+	20

Tablo 4.2

Katılımcıların Eğitim Dereceleri

Eğitim	Sayı
İlkokul	52
Ortaokul	58
Lise Mezunu	14
Kolej Mezunu	13
Lisans	48
Yüksek Lisans	12
Doktora	3

Tablo 4. 3 Katılımcıların Medeni Durumu

Medeni Durumu	Sayı
Bekar	51
Evli	111
Boşanmış	18
Dul	20

Nitel araştırmalarda, veri toplama sürecinin temel hedeflerinden biri, veri doygunluğuna ulaşmaktır. Veri doygunluğu, elde edilen verilerin tekrarlayıcı hale gelmesi ve yeni bilgi sağlamaması durumunda araştırmacının veri toplamayı sonlandırması gerektiği bir kriterdir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu çalışmada, 200 kişilik katılımcı grubuyla yapılan görüşmelerde, araştırma sorularına yanıt verecek yeterli düzeyde veri elde edilmiştir. Creswell, (2013), nitel araştırmalarda veri doygunluğunun, katılımcı sayısına değil, toplanan verilerin çeşitliliği ve tekrarlanabilirliğine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden katılımcılarla görüşülmesi, araştırmanın güvenilirliğini artırmıştır. Veri doygunluğu ile elde edilen bu sonuçlar, 200 katılımcının araştırma için yeterli bir grup olduğunu göstermektedir.

4.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, katılımcılarla gerçekleştirilen yüz yüze ve çevrimiçi yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Katılımcıların konuya ilişkin görüşlerini ve bireysel tecrübelerini ifade etmelerine olanak tanıyan bir yöntem olan yarı yapılandırılmış görüşmeler aynı zamanda araştırmacılara esneklik sağlayan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bununla birlikte, araştırmada veri çeşitliliğini artırmak ve bulguların doğruluğunu desteklemek amacıyla veri çeşitlendirme (*data triangulation*) yaklaşımı benimsenmiştir. Patton (2002), birden fazla veri toplama yöntemi kullanmanın, elde edilen bilgilerin güvenilirliğini artırdığını ve araştırmacının birden fazla kaynaktan bilgi edinmesine olanak tanıdığını vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda, veri toplama sürecinde iki temel yöntem bir arada kullanılmıştır:

- a) Yarı yapılandırılmış görüşmeler: Kadın yoksulluğuna dair bireysel deneyimler ve çözüm önerileri doğrudan katılımcılardan elde edilmiştir,
- b) Doküman analizi: Azerbaycan'daki kadın yoksulluğuna ilişkin ulusal ve uluslararası raporlar, istatistikler ve akademik çalışmalar incelenerek bağlamsal bilgiler sağlanmıştır.

Bu iki veri kaynağının birleştirilmesi, araştırmanın hem geçerliliğini hem de güvenilirliğini artırmıştır.

Görüşme formunda, katılımcıların demografik bilgileri (yaşları, eğitim durumları, medeni durumları, sahip oldukları çocuk sayıları vb.) ve iş hayatlarına ilişkin kapalı uçlu soruların yanı sıra, yoksullukla ilgili düşüncelerini ve çözüm önerilerini derinlemesine ortaya koyabilmeleri için açık uçlu sorular yer almıştır. Bu yöntem, katılımcıların bakış açılarının derinlemesine anlaşılmasını sağlamış ve kadın yoksulluğunun farklı boyutlarını ele alabilmiştir.

4.2.1 Veri Toplanma Süreci

Araştırma başlamadan önce bir ön hazırlık aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve yoksulluk ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği temalarına odaklanan sorular geliştirilmiştir. Daha sonra:

1. Sorular, araştırma hedefleri doğrultusunda özelleştirilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu haline getirilmiştir.
2. Görüşmelerin yapılacağı bölgeler (Bakü, Ağcabedi, Gax, Yevlax ve Berde) ve katılımcılar belirlenmiştir.

Veri toplama süreci, 06 Eylül 2024 ile 10 Aralık 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların talebine göre yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş; her görüşme 15 ila 30 dakika sürmüştür. Katılımcıların ses kaydı ve görüntü alınmasını istememesi üzerine yanıtlar, araştırmacı tarafından not edilmiştir. Veriler anonim olarak işlenmiş ve her katılımcıya “K” kodları verilerek gizlilik sağlanmıştır. Bu süreçte, 190’ı kadın, 10’u erkek olmak üzere toplam 200 katılımcı ile görüşme yapılmıştır.

4.2.2 Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan veri çeşitlendirme (*data triangulation*) yaklaşımı, elde edilen bulguların doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmayı hedeflemiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen bilgiler, doküman analizi ile desteklenmiş ve bu iki yöntemden elde edilen veriler birbiriyle karşılaştırılmıştır. Lincoln ve Guba (1985), veri çeşitliliğinin

araştırmanın bulgularını desteklemek ve daha sağlam temellere dayandırmak için önemli bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, elektronik ortama/ bilgisayara aktarılmıştır, böylece nitel veri analizine uygun şekilde kodlanmıştır. Kodlama süreci, araştırma sorularını yanıtlamaya yönelik temaların oluşturulmasını sağlamış ve veriler “istihdam sorunları”, “eğitime erişim sorunları” ve “cinsiyet eşitsizliği” gibi ana temalar altında gruplandırılmıştır.

Bu çalışma, betimsel analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalar altında organize edilerek, doğrudan alıntılarla sunulmasını sağlar (Creswell, 2013). Katılımcıların çözüm önerileri ve deneyimleri, özgünlüğünü koruyacak şekilde metne entegre edilmiştir. Araştırma temaları ve alt temalar, Tablo 4.4’te detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4.4

Araştırmanın tema ve alt teması

Temalar	Alt Temalar
İstihdam Sorunları	Düşük Ücretler Cinsiyet Eşitsizliği Eğitim Yetersizliği İş İmkanlarının Yetersiz Olması
Eğitime Erişim Sorunları	Maddi İmkanların Yetersizliği Aile Baskısı Erken Nikah
Sosyal Hayattaki Sorunlar	Maddi İmkanların Yetersizliği Ailevi Sorumluluklar (Ev İşleri, Çocuk, Yaşlı Bakımı) Yoğun İş Hayatı
Çözüm Önerileri	Devlet Yardımlarının Arttırılması İstihdamın Arttırılması Cinsiyet Eşitsizliğinin Ortadan Kaldırılması

4.3 Bulgular

Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Bu veriler analiz edildiğinde “istihdam sorunları”, “eğitime erişim sorunları”, “sosyal hayattaki sorunlar” ve “çözüm önerileri” olmak üzere dört ana tema oluşturulmuştur.

İstihdam sorunları başlıklı ana temada, kadınların karşılaştıkları istihdam sorunları ele alınmıştır. Bu başlık altında düşük ücretler, cinsiyet eşitsizliği, eğitim yetersizliği ve iş imkanlarının yetersiz olması olmak üzere dört alt tema oluşturulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmının iş hayatında karşılaştığı en önemli problemlerden birinin düşük ücretler olduğu gözlemlenmiştir.

“Eğitimim olmadığı için daha ağır işte çalışıyorum ama buna rağmen düşük ücret alıyorum”. “Her ne kadar aldığım ücret yetmese de başka iş imkanı olmadığı için bu işte kalmak zorundayım. Eməğimin karşılığını alamıyorum”. “İşimden ve maaşımdan razı değilim fakat yeterli iş imkanı olmadığı için bu işte kalmak zorundayım”. (K4, K9, K17, K36, K85, K87-89, K97-99, K101, K118-K121, K123, K125-126, K131, K134-135, K137, K139-140, K142-144, K167, K171, K173-175, K178, K180, K191-194, K196, K199).

“Evli olmasam kazancım bana yetmiyor. Şahsi gelirlerimi çok zorlukla karşılıyorum. Eşimden/ ailemden mali destek alıyorum”(K7, K10, K17, K31, K36, K39, K65, K89, K99, K118, K123, K125, K134-135, K139, K142-143, K188, K192, K194, K196, K199).

Çalışan 145 kadından 46’sı (%31,7) işinden ve maaşından memnun olduğunu dile getirirken 3 kişi (K136, K164-165) işinden memnun olduğunu maaşından memnun olmadığını bildirmiştir. 10 erkek katılımcıdan ise 6’sı işinden ve maaşından memnun olduğunu belirtmiştir. Fakat işinden ve maaşından memnun olan kadınlar genellikle bekar ve bakmakla yükümlü bir ailesi olmayan kadınlar olmuştur. Üstelik buna rağmen gerektiğinde ailelerinden destek alabildiklerini de bildirmişlerdir (K8, K18, K25-28, K32-33, K35, K38, K45, K47, K49, K52, K55-57, K60, K67-68, K115, K133, K181, K186-187, K195, K197). Maaşından memnun olan erkekler ise yeterli bir maaş aldıkları için memnun olduklarını ileri sürmüşlerdir. Üstelik evli kadınlar büyük ölçüde gelirlerini çocuk bakımı ve mutfak masraflarına harcarken, erkeklerin neredeyse tamamının gelirinin çoğunu giyim ve eğlence için harcadıkları gözlemlenmiştir.

“Maaşım bana yetiyor, çünkü bakmam gereken bir ailem ve sorumluluğum yok. Kendi eğitimime uygun bir alanda çalışmak beni mutlu ediyor”(K18, K26, K28, K133, K186-187).

Eğitime erişimde zorluk yaşama konuya ilişkin oluşturulan ana temalardan biridir. Bu başlığın alt başlıkları olarak maddi imkanlarının yetersiz olması, aile baskısı ve erken nikahın gerçekleşmesi alt başlıkları oluşturulmuştur.

Görüşmelerde ulaşılan veriler doğrultusunda kız çocuklarının okula devam edememesinin esas nedenlerinden biri maddi imkanların yetersiz olması ve ailevi baskılardır. Araştırmaya katılan kadın katılımcılardan 71'i (%35,5) maddi imkanların yetersiz olmasından ve ailevi baskılardan dolayı eğitimine devam edemediklerini ifade etmişlerdir. Erkeklerden ise 10 kişiden sadece 2'si maddi yetersizlikten dolayı eğitimine devam edemediğini açıklamıştır (K75, K80). Tezin önceki bölümünde mutlak yoksulluğun kişinin en temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelire bile sahip olmaması olduğu belirtilmişti. Çalışmaya katılan katılımcıların da %36,5'i maddi yetersizliklerden dolayı eğitim alamadıklarını aynı zamanda temel ihtiyaçlarını karşılamakta da zorlandıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda katılımcıların yaklaşık %36,5'ni mutlak yoksul olarak değerlendirmek mümkündür.

“Ailem, özellikle de babam kız çocuklarının okumasına karşıydı. Ona göre kız çocuklarının eğitim alması gereksiz bir masraftır. Orta okulu okumam bile çok zor olmuştu”(K46, K53, K100, K102, K112-114, K138, K145-147, K150, K152, K154, K156-158, K163, K168, K181,).

“Yaşadığım muhit ve maddi problemler eğitimime devam etmeme hep engel oldu. Babam hep maddi problemlerimiz olduğunu ve çevreden kötü bakılacağını söylerdi. Bu nedenle eğitimime devam etmeme izin vermedi” (K23).

Maddi sorunların yanı sıra halen kızların okumasının değil evlenmesinin daha doğru olduğunu savunan aileler de mevcuttur. Kadın katılımcılardan 11'i erken nikah nedeniyle eğitimine devam edemediklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan ikisi (K2 ve K7) kendi isteğiyle erken evlilik gerçekleştirirken, dokuz kişi (K3, K5, K7, K14, K21, K24-25, K29, K39, K45) ise ailelerin isteğiyle eğitimden koparılmış ve evlendirilmiştir. Erkek katılımcıların ise tamamı erken nikaha karşı olduklarını ve eğitimin önemini vurgulamışlardır.

“Ailem evlenmemin daha uygun olduğunu belirtti ben de bunun daha doğru olduğuna karar verdim ve evliliği seçtim”(K2).

“Ailem ya evlilik ya da eğitim diye seçim sundu bana, ben de sevdiğim adamla evlenmeyi seçtim” (K7).

Kadın katılımcılardan 26'sı (%13,6) ailesi destek olsa bile kendi becerilerinin ve eğitimlerinin yetersiz olduğunu ve okula devam edemediklerini, (K11, K22, K31, K41,

K42, K44, K50, K63, K82, K91, K93-94, K96, K103-104, K200), 10 katılımcı (%5,27) kendi isteğiyle eğitime devam etmek istemediğini (K93, K112-114, K119, K123, K136, K160, K188) ve 2 katılımcı (%1,05) (K86, K198) sağlık sorunlarından dolayı eğitimine devam edemediğini belirtmiştir. Buna karşın 190 kadın katılımcıdan 25'i (13,15) eğitim aldıkları süreçte hiçbir zorluk yaşamadıklarını ve ailelerinden tam destek aldıklarını bildirmişlerdir. Erkek katılımcılardan ise sadece biri (K80) ailesi destek olsa bile eğitimine devam etme becerisinin olmadığını belirtmiştir.

“Ailem eğitim almamı istedi, ama ben gerekli puanı toplayamadığım için eğitime devam edemedim” (K11, K22).

Konuya ilişkin oluşturulan diğer ana tema sosyal hayattaki sorunlar başlığı altındadır. Bu başlık altında maddi imkanların yetersizliği, ailevi sorumluluklar (ev işleri, çocuk, yaşlı bakımı) ve yoğun iş hayatı alt temaları oluşturulmuştur.

Ekonomik anlamda gelirin yetersizliği ve buna bağlı olarak imkanların kısıtlı hale gelmesiyle kadınların sosyal hayatlarının sınırlı olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra aile üyelerine bakım sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalan kadınların sosyal hayata vakit ayıramadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmayan kadınlar bütün gün evde oldukları için bir çevresi olmadığını, gününü ev işleriyle ve çocuk, eş bakımıyla geçirdiklerini belirtmişlerdir.

“Hep evde olmak ve çocuklara bakmak zorundayım. Çok iyi sosyal hayatı olan biri değilim” (K3, K37).

“Çok çalışıyorum, hafta içi işimle ilgilenirken hafta sonunu sadece ev işlerine ayırmak zorundayım” (K85, K126, K144, K196).

“Sürekli evde oturup ev işleri ile meşgul olmak beni sosyal hayattan iyice uzaklaştırdı. Artık istesem de sosyal hayata ve insanlara uyum sağlayamıyorum” (K5, K39, K91, K169). *Maddi bakımdan yetersizliklerin olması beni sosyal hayattan iyice kopardı. İstediğim gibi hiçbir aktivitede yer alamıyorum”*(K6, K9, K45, K59, K82, K97, K101, K118, K120, K131, K137, K140, K171, K173).

“Evlendikten sonra tek odak noktam ailem, çocukların oldu. Giderek herşeyden uzaklaştım”(K44, K46).

Kadın katılımcılardan 190 kişiden sadece 55'i (%29) sosyal hayattan uzaklaştırıldıklarını düşünüyorlar. Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal hayattan kopmadıklarını ve onları memnun eden bir sosyal hayatları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Erkek katılımcılardan 10 kişiden 3'ü sosyal hayattan uzaklaştığını düşünmekte. Üç kişiden biri işiyle ilgili sosyal hayatına zaman ayıramazken (K74), iki kişi maddi imkansızlıklar yüzünden uzak kaldığını belirtmiştir (K75, K80). Bunların yanı sıra katılımcılardan neredeyse tamamı yoksul değil düşük gelirli olduğu düşüncesinde olmuştur.

Katılımcılardan büyük bir kısmı “yoksulluğu nasıl tanımlarsınız?” sorusuna maddi imkanların yetersiz olması yanıtını vermiştir. Çalışmanın önceki bölümünde sosyal hayattan dışlanma ile göreceli yoksulluk arasında yakından ilişki olduğu belirtilmiştir. Genel olarak bakıldığında çalışmada yer alan kadın katılımcılardan sadece 34'ü maddi imkansızlıklar yüzünden sosyal hayattan uzaklaştıklarını belirtmiştir. Bu durum toplam katılımcıların %17,8'inin göreceli yoksul olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma sürecinde dikkate değer husustan biri, katılımcılardan sadece birinin ülkede olan yoksulluk ve özellikle kadın yoksulluğu oranı ile ilgili bilgi sahibi olduğunu belirtmesidir (K70). Bu durumu ortadan kaldırmak adına ülkede konuya ilişkin eğitici projelerin yapılması ve bu projelerde özellikle kadınların yer almasının sağlanması önemli bir adım niteliğinde olacaktır. Yine aynı şekilde katılımcıların büyük bir kısmı kadınların siyasette ve liderlik pozisyonlarında olmalarına dair bir fikir sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Kadın katılımcıların çoğu kadınların siyasette ve liderlik pozisyonunda yer almaları için yeterli eğitim seviyesine sahip olmadıklarını ileri sürmüş ve bu durumun sadece eğitimlerini ve dünyaya bakış açılarını değiştirebildikleri zaman mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Kadın katılımcıların aksine erkek katılımcılar ise kadınların siyasette ve liderlik pozisyonlarında olmasının ülkenin olumlu yönde ilerleme katettiği anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu durum aslında kadınların da kendi aralarında cinsiyet ayrımcılığı yaptıklarını ve kadınları liderlik ve önemli kararlar alma pozisyonunda görmeye hazır olmadıklarını göstermektedir.

4.4 SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran temel nedenlerden biri kadın istihdamının önündeki engellerdir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yargılar bu engellerin temelini oluşturmaktadır. Öyleki kadınlara yüklenen bakım ve ev işleri gibi sorumluluklarla

beraber kadının evlilik ve hamilelik gibi süreçlerin onun iş hayatında bir sorun olarak değerlendirilmesi kadınların iş hayatından kopmasına veya daha düşük ücretli işlere razı olmasına sebep olmuştur (Ergül vd., 2023, s. 204-205).

Dünya genelinde bakıldığında kadınların istihdam alanında yaşadıkları zorluklar sosyal güvenliğin olmaması, düşük ücretli işlerde çalışmaları, toplumsal cinsiyete bağlı olarak karşılaştıkları baskılar ve eğitimlerinin yetersiz olması gibi faktörlerdir. Kadınların ekonomik olarak bir başkasına bağlı olmaları yoksulluk için ciddi bir risk olarak görülmektedir. Ayrıca sadece evde oturup çocuklarla ve eşiyle ilgilenen kadınlar zamanla sosyal hayattan da koparılmaktadırlar. Halbuki kadınların iş hayatına daha fazla dahil olarak ekonomik bir gelir elde etmelerinin mevcut ve gelecekteki ekonomik sorunların etkileri karşısında koruyucu bir işlev göreceği ve bunların yanı sıra kadın yoksulluğunu potansiyel olarak azaltacağı öngörülmektedir.

Araştırmadaki kadınların bir kısmı kendilerinden beklenen ev işlerini yerine getirmek, çocuk bakımı ve eşlerinden izin alamamalarından dolayı hem çalışma hayatından hem de sosyal hayattan uzaklaştıklarını belirtmişlerdir. Ailede toplumsal cinsiyet rollerinin daha derinleştiği durumlarda, erkeklerin eşlerinin çalışmasına doğrudan engel oldukları gözlemlenmiştir. Kadın istihdamının yeterli oranda olmaması bir yandan kadınların yapabilirlik kapasitelerini kullanmalarına engel olurken diğer yandan sosyal kalkınmanın gerçekleşmesini olumsuz şekilde etkilemektedir. Yeterli eğitim seviyesinin olması kadınların istihdama katılımlarında önemli bir faktördür. Düşük eğitilmiş ve mesleki eğitimi olmayan kadınların ucuz işgücüne dönüşme olasılıkları yüksektir. Çalışmada yer alan eğitim seviyesi düşük kadınlar da daha ağır ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak kadınların istihdam alanında karşılaştıkları sorunlar arasında sosyal güvenliğin olmaması, düşük ücretler, toplumsal cinsiyete bağlı baskılar ve eğitim eksikliği şeklinde dinamiklerin var olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar için yoksulluk ciddi bir risk oluşturmaktadır. Kadınların çalışma hayatına dahil olarak ekonomik bir gelire sahip olmasının mevcut ve gelecekteki ekonomik sorunların etkilerine karşı koruyucu bir işlev göreceği ve bunun yanı sıra kadın istihdamındaki artışın kadın yoksulluğunu potansiyel şekilde azaltacağı öngörülmektedir. Daha yüksek kadın işgücüne katılım oranlarının olması ekonomik büyümenin hızlanmasına etki edebilir; fakat yapılan araştırmalar, kadınlar için iş garantisinin sağlanmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Kadınların ekonomik

katılımını aynı zamanda makul bir işe, eşit ücrete ve sağlam sosyal korumaya erişimi de sağlamalıdır (http-3: <https://www.unwomen.org>). Yukarıda belirtildiği gibi çalışmada yer alan çalışan kadınlardan sadece %31,7'si işinden memnun olduğunu belirtmiştir.

Yoksulluktan kurtulmak için en önemli araçlardan biri eğitimidir. Eğitim seviyesinin yüksek olması kadınların iş gücü piyasasına daha önemli pozisyonlarda dahil olmalarına yardımcı olmaktadır. Fakat çoğu ülkede olduğu gibi Azerbaycan'da da kadınların eğitime katılmalarının önünde maddi imkanların yetersiz olması, ailevi baskılar, erken yaşta evlilik ve cinsiyet ayrımcılığı gibi çeşitli engeller olmaktadır. Maddi imkanların yetersiz olması özellikle de kız çocuklarının eğitime devam edebilmeleri için gerekli olan malzemelere ulaşımını sınırlamıştır. Çalışmada yer alan kadın katılımcılardan 58'i (%30,5) ortaokula kadar eğitimine devam etmiş, 42'si (%22,1) lisans eğitimi alabilmiştir. Kadın katılımcılardan sadece 10'u (% 5,3) yüksek lisans eğitimi alırken yalnızca 3 (%1,6) kadın katılımcı doktora eğitimi almıştır. Üstelik kadın katılımcılardan çoğu eğer bir şansı olsaydı eğitimine devam etmek istemediğini de belirtmiştir. Erkek katılımcılardan ise 6 kişi lisans, 2 kişi yüksek lisans, 1 kişi ortaokul ve 1 kişi ilkokul mezunu olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi düşük eğitim seviyesi birçok olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle kadınlar için eğitimin önemi büyüktür. Düşük eğitim seviyesi, düşük ücretli ve ağır işlerde çalışma, ekonomik bağımlılık ve erken nikah gibi olumsuzlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları için ailelere teşvik ve destek politikalarının geliştirilmesi çok önemlidir. Eğitim alma imkanı olmayan kız çocukları için meslek eğitimleri verilmeli ve yeni iş ve gelir olanakları oluşturulmalıdır. Kadınların sahip olduğu bireysel niteliklerinin eğitim yoluyla güçlendirilmesi de bu konuda atılabilecek önemli adımlardandır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de yer verildiği gibi sosyal dışlanma yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olmaktadır . Sosyal dışlanmanın birçok nedeni vardır. Bunlar işsizlik, yeterli eğitim seviyesine sahip olamama, sağlık sorunları ve toplumsal baskılar olabilir. Çalışmada yer alan kadınlardan %29'u sosyal hayattan uzak kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları bunun nedeninin ev işleri ve ailevi sorumluluklar olduğunu belirtse de bazıları çalışmadıkları için yeterli çevreye sahip olmadıklarını ve bu durumun onları sosyalleşmekten kopardığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise hem çalışıp hem de evin sorumluluğunu (çocuk bakımı, ev işleri) aldığı için kendisine yeterince vakit ayırmadığını ve sosyal hayattan tamamen koptuğunu belirtmiştir.

Sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran faktörler temelde birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim içerisinde olan olgulardır. Yeterli gelire sahip olmayan kişiler eğitim, olanaklarından yararlanamayağından, ileride iş bulmasına olanak sağlayan imkândan mahrum kalacaktır. Uzun süre devam eden işsizlik insanların toplum dışına itilmesine ve toplum dışına itildikçe de insanların iş hayatına geri dönmelerini zorlaşması şeklinde oluşan kısır döngü sosyal dışlanmayı ortaya çıkaracaktır. Ayrıca kişi sosyal güvenlik mekanizmalarına ulaşamaz hale gelecek ve toplumla kurduğu bağları giderek zayıflayacaktır. Bu nedenle sosyal dışlanmayla mücadele etmenin öncelikli hedefi işgücü piyasasıdır. Çünkü işsizlik tek başına, yoksulluğun temel nedenlerindendir. Neredeyse üç kişiden ikisi yoksulluk riski altındadır. Kişinin iş hayatına dahil olması sadece maddi getiriler açısından değil, aynı zamanda kişinin toplumla bütünleşmesi için faydalı araç olacaktır. Bu hususa istihdam, sosyal dışlanmaya karşı en önemli koruyucu olacaktır.

Çalışmada yer alan katılımcılar toplumsal baskılardan dolayı da sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmiştir. Genellikle kırsal alanlarda yaşayan kadınların bu sorunla karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Bu sorunun giderilmesine ilişkin toplumu bilgilendirici eğitimlerin verilmesi ve cinsiyete dayalı toplum baskısının ortadan kaldırılması sosyal dışlanmayla mücadelede önemli rol oynayacaktır.

Toplum baskısı, toplumun insanlar üzerinde oluşturduğu davranışsal ve ruhsal yaptırım gücünü anlatmakta ve toplum tarafından benimsenmiş düşünce ve davranış şekillerinin, toplumun tüm bireylerine benimsetilme çabası sonucunda çıkmaktadır. Toplumsal baskı, toplum içerisinde yer alan tüm kişiler üzerinde hissedilmekle beraber toplumsal cinsiyet algısına bağlı kadınlar üzerinde daha etkili olmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda kadınların cinsiyetleri ve medeni durumlarından dolayı erkeklerden daha fazla oranda toplumsal baskıya maruz kaldıkları tesbit edilmiştir. Ayrıca eğitim ve istihdam alanlarında bakıldığında da kadınlara yönelik baskıların daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmadaki katılımcıların ailelerinde eğitim önceliğinin erkek çocuklarına verilmesi, evin geçimini sağlayan kişiyi erkek, ev işlerini yapmakla yükümlü olan kişiyi kadın olarak kalıplaştırmaları kadın ve erkek arasındaki toplumsal eşitsizliğin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Konuya ilişkin sunulan çözüm önerileri çoğunlukla; “mesleki eğitimlerin artırılması, kadınların çalışabilecekleri iş yerlerinin açılması, devlet yardımlarının arttırılması, kadınların eğitimlerinin desteklenmesi, eğitim alamayan kız çocuklarının ilerde

çalışabilecekleri iş imkanlarının yaratılması, kadınların ihtiyaç duyduklarında sığınabilecekleri sığınma/ yardım merkezlerinin sayının arttırılması” olmuştur. Kız çocuklarının ve kadınların mevcut tüm eğitim düzey ve türlerinde yer almalarını sağlayacak özel önlemlerin arttırılması önemlidir. Kadınlara has önlemler, her durumda farklı nedenleri dikkate almak şartıyla aileye bağlı olmayan özendirici bir burs sistemi, yatılılık, toplumsal kalkınma ve mikro kredi projeleriyle yerinde güçlendirme stratejilerini içerebilir. Kadınların günlük yaşamlarında onları güçlendirecek altyapıyı sağlamak amacıyla meslek edindirme ve sertifika kursları geliştirilmelidir. Söz konusu kurslarda sertifikalandırmadan öteye, gelir getirici bir etkinliği de içerecek şekilde tasarlama, istihdamla entegrasyon ve bu gereksinime yanıt verirken cinsiyetçilikle de mücadele esas alınmalıdır.

Özetle, kız çocuklarının eğitime devam etmelerine olanaklar sağlamak, iş gücü piyasasında kadın girişimciliğini desteklemek, toplumda cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, sosyal koruma ve yardım sistemlerini geliştirmek ve kadınların toplumsal katılımını güçlendirmek kadın yoksulluğunu minimuma indirmek adına önemli adımlar olacaktır.

SONUÇ

Günümüzde dünyanın en önemli sorunlarından biri olan yoksulluk kavramından bahsedilince ilk akla gelen kadın yoksulluğudur. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik de başta olmakla kadın yoksulluğunun nedenleri, emek piyasasında kadınların erkeklerden daha az ücret karşılığında çalıştırılması, görece kadınların erkeklere oranla daha az mülk sahibi olması, değişik toplumsal çevrelerde örneğin eğitimde, sağlıkta, siyasette ve üst düzey yönetimlerde hatta kendi evlerinde bile elverişsiz ve ikincil konumda yer almalarıdır. Kadın yoksulluğu sadece kadınların hayatlarını değil, toplumun mevcut ekonomik, sosyal, kültürel ve demokratik koşullarını etkilediği gibi gelecek nesillerin koşullarını da etkileyen bir olumsuzluktur. Örneğin, kadın yoksulluğu ile çocuk yoksulluğu arasında güçlü bir ilişki ve paralellik söz konusudur. Biri diğerini ortaya çıkarabilmektedir.

Küresel yoksullukta kadınlar öncelikli şekilde mağdur grubunu oluşturmaktadır. Kadın yoksulluğu hem çok boyutludur hem de çok katmanlıdır. Çünkü kadınlar, yalnızca toplum içerisinde değil hane içerisinde de farklı eşitsizliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların sadece iş hayatında değil aynı zamanda aile içerisinde de üzerine aldığı eş ve anne olmanın getirdiği tüm sorumluluklar, kadınların erkeklerden daha çok çalıştığının bir göstergesi olmuştur.

Araştırma konusuna ilişkin verilen bilgiler doğrultusunda Azerbaycan'da da kadın yoksulluğuna ilişkin sorunların halen devam ettiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi eğitime erişimde cinsiyete bağlı engeller, istihdam ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olması ve kadınların siyasette yeterince yer alamaması kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran temel faktörlerdendir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde eğitimsizliğin yoksulluğu kalıcı hale getiren en önemli etkenlerden olduğu belirtilmiştir. Özellikle de geleneksel yapıya sahip yoksul ailelerde eğitim önceliği çoğunlukla erkek çocuklarına verilmektedir. Konuya ilişkin yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre de eğitim önceliğinin çoğunlukla erkek çocuklarına verildiği gözlemlenmiştir. Kadın yoksulluğu ile mücadelede kız çocuklarının sorun yaşamadan eğitime ulaşmalarına destek olunmasının sağlanması kadar, kadınların gerek istihdam gerekse sosyal güvenlik alanlarında erkeklerle eşitliklerini sağlayacak olan

sosyal politikalara öncelik verilmesi de oldukça önemlidir. Tezde yer alan Azerbaycan İstatistik Komitesinin ve Dünya Bankası'nın yayınladığı güncel verilere bakıldığında Azerbaycan'da Sovyetler döneminden bu yana kız çocuklarının eğitime katılımında önemli oranda ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. Fakat günümüzde Azerbaycan'da halen kız çocuklarının okumasının gerekli olmadığı bilincinde olan ailelerin varlığı inkar edilemez. Çoğu bölgelerde kız çocukları sadece ortaöğretimi tamamlayabiliyor. Eğitimden koparılan kız çocukları için bu durum erken nikahla sonuçlanabiliyor. Bu nedenle kız çocuklarının okula devam etmeleri için aileleri teşvik edecek politikaların geliştirilmesi çok önemlidir.

Azerbaycan, istihdamda cinsiyet eşitliğini sağlayan yasal çerçeveye sahip bir ülkedir. Son yıllarda Azerbaycan'ın uyguladığı sosyoekonomik politika kapsamında iş gücü kaynakları için daha fazla istihdam seçeneği sunulması sonucunda kadınların iş gücü piyasasına katılımı artmıştır. İstatiksel veri analizine göre, ülkenin ekonomik olarak aktif nüfusu içinde kadınların iş gücüne katılım oranı 2015-2021 yılları arasında 185,7 bin artarak 204,2 bine yükselmiştir. Bu oran çalışan nüfus içindeki kadın sayısını 2263,4'den 2408,1'e yükselterek 144,7 binlik bir değişim göstermiştir. 2021 yılında çalışan 4988,2 kişinin % 48,8'ini kadınlar oluşturmuştur. Fakat tüm söz konusu olumlu gelişmelere rağmen günümüzde işsizler arasında kadınların payı yüksek olarak kalmaktadır. Azerbaycan İstatistik Komitesi'nin yayınladığı verilere göre, 2024 yılında işsizlerin % 55,7'si kadın, % 44,3'ü ise erkeklerdir. Tezde yer alan verilere esasen eğitim alanında kadınların oranı neredeyse erkeklere eşit dercede olsa da günümüzde işsiz kadınların sayısı erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle kadınların aldığı eğitimin miktarı ve süresi kadar niteliği de büyük önem taşımaktadır. Şöyleki kadınlara meslek kazandıracak bir eğitimin verilmesi veya eğitim alan kadınların kariyer yapmasına destek olacak politikaların üretilmesi veya toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak nitelikte eğitimlerin verilmesi bu durumda atılabilecek önemli bir adım olacaktır.

Ülkede halen varlığını sürdüren meslek kalıplaşmalarından dolayı kadınlar istihdam alanında en çok sağlık ve sosyal hizmetler, eğitim ve sanat alanlarında temsil edilmektedir. Maaşlı çalışan kadınların ortalama aylık maaşı erkeklerden daha düşük olması, istihdam alanında kadınların karşılaştıkları bir diğer önemli sorundur. 2023 yılında Azerbaycan'da kadınların ortalama aylık maaşı 737,7 manat (432,76 \$), erkeklerin ise 1,069 manat (628,82 \$) olmuştur. Bu durumda her iki cinsiyet grubu

arasındaki maaş farkı %31 olmuştur. Verilere göre, aynı alanda çalışanlar bile erkek ve kadın arasında gelir farkı vardır. Kadınların arasında yarı zamanlı çalışanların oranının yüksek olması da, gelirin düşük olmasının temel nedenlerinden birisidir. Bu kapsamda, halkın yaşam seviyesinin yükseltilmesi, kalıcı işlerin sayısının artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçilerin çalışma haklarının artırılması ve sosyal korumanın geliştirilmesi esastır. Sonuç olarak, Azerbaycan’da cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği giderek düşmektedir fakat bu değişimin çok yavaş olması cinsiyete dayalı ücret farkının hızlı bir şekilde değişmesini zorlaştırarak uzun yıllar almaktadır.

Azerbaycan’da kadınlar arasında kayıt dışı istihdam ve güvencesiz istihdam oranının yüksek olması, istihdamla ilgili bir diğer temel sorundur. Buna rağmen ülkede kayıt dışı istihdama ilişkin dönemsel ve sınıflandırılmış istatistiksel veriler genel olarak yayınlanmamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı istihdamda kadınların ekonomik alanlardaki temsilini belirlemek oldukça zordur. Bu husus kayıt dışı istihdamla mücadelede alınan tedbirlerin etkinliğini ölçmeyi de zorlaştırmaktadır. Kayıt dışı istihdam, kayıtlı istihdama göre dezavantajlı bir durumdur. Kayıt dışı istihdam, gelecekte emeklilik imkânının sağlanamamasının sonuçları nedeniyle ciddi sosyal sorunlara da yol açabilmektedir. Özellikle kayıt dışı çalışan kadınlar yaşlılık evrelerinde sosyal güvenceden yoksun şekilde daha güvencesiz ve yoksul bir hayat sürmek zorunda kalmaktadırlar.

Kayıt dışı istihdam verilerinde olduğu gibi, Azerbaycan’da sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin incelenmesi açısından çok önemli olan cinsiyet verilerinde de eksikliklerin olması önemli bir sorundur. 2021 BM verilerine göre ülkede toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini izlemek için gerekli olan toplumsal cinsiyet verilerinin %49,1’i eksik olmuştur. Eksikliklerin ve eşitsizliklerin tespitinde oldukça önemli olan toplumsal cinsiyet verilerinin varlığı, karar vericileri teşvik ederek doğru ve etkili politikaların üretilmesinde yardımcı olabilir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamındaki ilerlemenin cinsiyet bazında izlenebilmesi için bu veri açıklarının mümkün olduğunca kapatılması çok önemlidir. Bu aşamada kadınların sosyal, politik ve ekonomik hayata entegre olmaları gerekmektedir. Bu noktada hükümetin kadın haklarının hayata geçirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli olan tüm kaynakları sağlaması önemlidir. Akademi dünyasının ve uluslararası kuruluşların bu süreçteki aktif konumuyla kadınların her alanda eşit temsili ve istihdama daha fazla katılımları sağlanmalı, hesap verilebilir ve şeffaf bir sistem inşa edilmelidir.

Toplumsal cinsiyete dayalı gelir eşitsizliğini etkileyen faktörlerden biri de idari kurum ve kuruluşların yönetim kadrosunda kadınların payının çok az olmasıdır. Dolayısıyla yönetici kadroda yer alan kişilerin diğerlerinden daha yüksek maaş alması, gelir eşitsizliğini gözle görülür düzeyde etkileyen bir unsurdur. Girişimcilik faaliyetlerinde kadınların payının az olması, mülkiyetin çoğunlukla erkeklere ait olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni kadınların evde geçirdikleri zamanın iş gücü piyasasındaki performanslarını olumsuz etkilemesidir. Ev işine bağlı kadınlar tam zamanlı işlerde değil, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler başta olmak üzere bazı yarı zamanlı işlerde çalışma eğilimindedirler.

Kadınların iş gücüne ulaşmasındaki en önemli engellerden biri, evin geçimini sağlayan kişiyi erkek, ev işlerini yapmakla yükümlü olan kişiyi kadın olarak kalıplaştıran geleneksel aile değerleridir. Evin sorumluluğunu üstlenen Azerbaycan kadınları gelirlerini de evle ilgili harcamalara ayırırken, erkeklerin eğlenmeye ayırması da, kadınların iş yükü yanında vazgeçtiklerinin bir ispatı niteliğindedir. Konuya ilişkin yapılan anket çalışmasında da çalışan kadınlar gelirlerinin büyük bir kısmını ev ve çocuk bakımına harcarken erkeklerde bu harcama çoğunlukla, eğlenmek ve gezmeye yönelik olmuştur. Ayrıca, bu sorumluluk altında kariyerden veya eğitimden vazgeçen kadınlar yoksulluk riski altına girmektedir. Eğitim eksikliği ve kadınların itildikleri yoksulluk, kadınların iş gücü piyasasına doğrudan erişimini de engellemektedir.

Azerbaycan'da kadınların siyasette ve liderlik pozisyonlarındaki temsiliyetleri yok denilecek kadar azdır. Ülke parlamentosundaki kadın sayısı her ne kadar Sovyetler döneminden bu yana artış gösterse de günümüzde halen BM tarafından belirlenen asgari %30 seviyesindeki cinsiyet temsil kotasının çok altındadır. Ülkede kadınların parlamentoda temsiliyet oranı %18,6 olmuştur. Üstelik Azerbaycan Bakanlar Kurulu'nun yapısına bakıldığında ise, burada kadın sayısının yok denecek kadar az olduğu gözlemlenmektedir. Öyleki on yedi bakanlık içerisinde hiç kadın bakan yokken, yedi Komite içerisinde sadece iki kadın başkan bulunmaktadır. Üstelik bakanlık teşkilatı içerisinde bulunan yedi adet hizmet ve devlet kurumu yapılanmalarının da hiçbirinin başında kadın yönetici bulunmamaktadır. Ülkede kadınların siyasete katılımını engelleyen toplumsal baskının minimuma indirilmesi için kadınları siyasete teşvik edecek projelerin geliştirilmesi önemlidir. Bu çalışmaların çoğunlukla eğitim kurumlarında yapılması, kadınların ileriye dönük planlarında siyasete yer verilmesine katkı

sağlayabilir. Ek olarak devlet tarafından liderlik pozisyonlarına kadınların atanmasına ve onlara bu alanlarda şans verilmesine dair destekler sağlanabilir.

Kadın yoksulluğuna etki eden bir diğer önemli faktör sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olmasıdır. Yoksulluk, kişilerin yaşam süresini ve yaşam kalitesini azaltarak kişilere yaşamları boyunca zarar vermektedir. Yoksul kişiler daha çok hastalanmakta ve ortalamaya göre daha erken yaşta yaşamlarını yitirmektedirler. Yoksul kişilerde, ortalamanın üzerinde çocuk ve anne ölümü ve hastalanma; sosyal korunmadan yetersiz yararlanma şeklinde görülmektedir. Ayrıca, yoksul kadın ve kız çocukları cinsiyet eşitsizliğinin etkisinden daha çok zarar görmektedir. Azerbaycan’da “Doğumda Beklenen Yaşam Süresi”; toplamda 76 yıl iken bu değer erkeklerde 73.5 yıl, kadınlarda 78.4 yıl şeklinde olmuştur. Ülkede doğumda beklenen sağlıklı yaşam süreleri ise, toplam: 64 yıl; erkeklerde 63 yıl; kadınlarda 65 yıl olmuştur. Görüldüğü üzere kadınlar hem doğumda beklenen yaşam süresi hem de sağlıklı yaşam süresine göre erkeklerden daha yüksek yaşam süresine sahip olmuşlardır. Buna karşın ülkede anne ölüm oranları bölgesel ortalamanın üzerinde olmuştur. 2023 yılı verilerine göre, toplamda 100 bin canlı doğum başına ölüm oranı %29,3 olmuştur. Bunun temelinde birçok neden yatmaktadır. Sağlık sorunlarının yanı sıra kadınların zamanında doktor kontrollerine gitmemeleri, bulundukları bölgelerde yeterli sağlık hizmetlerinin olmaması veya sağlık personelin yeterli eğitim seviyesine sahip olmaması yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan nedenlerdir ([http-23: https://musavat.com/news/](https://musavat.com/news/)). Sağlıkla ilgili bu hususlara özellikle ülkenin kırsal bölgelerinde rastlandığı da belirtilmiştir. Anne ölümlerinin sayısını azaltmak adına öncelikle kırsal bölgelerde kısıtlı olan sağlık hizmetlerine erişim kolaylaştırılmalıdır. Bu bölgelerde sağlık kurumlarının sayısının mümkün olduğunca artırılması konuya ilişkin atılabilecek önemli adımlardan olacaktır. İster kırsal ister kentsel alanlarda sağlık personelinin sahip olduğu eğitim derecesini sık sık kontrol altında tutabilecek bir sistemin geliştirilmesi de bu soruna ilişkin fayda sağlayabilir. Ayrıca hamile kadınların özellikle gerekli haftalarda olan önemli kontrollerinin zorunlu hale getirilmesi daha sağlıklı bir hamilelik geçirmesine fayda sağlayabilecektir. Hizmetten yararlanamayan maddi imkanı olmayan kişilerin sigorta yardımıyla hizmete erişimi kolaylaştırılmalıdır.

Tezde yer alan bilgiler doğrultusunda Azerbaycan’da kadın yoksulluğu oranı hangi düzeydedir sorusuna: Azerbaycan halen kadın yoksulluğunun devam ettiği ve bu sorunla

mücadele eden ülke olmasına karşın, cinsiyet eşitliğinin ulusal politika ve programlara entegrasyonu yönünde ciddi adımlar atmış ülkeler içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim, istihdam, siyaset ve sağlık alanlarında yürütülen politikalar doğrultusunda ülkede kadın yoksulluğuyla mücadelede ciddi adımlar atıldığını ama konuya ilişkin sorunların halen önemli ölçüde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Azerbaycan'da kadın hakları ve kadın emeği konusunda ilerleme kaydedilmiş olmakla beraber halihazırda sorunlu alanlara yönelik alınması gereken temel politika tedbirleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Kayıt dışı istihdama ilişkin dönemsel göstergelerin hazırlanmasının yanı sıra cinsiyet, yaş ve ekonomik alanlara göre dağılımların hazırlanmasına yönelik bir değerlendirme ve izleme sistemi hazırlanmalıdır. Bu amaçla Uluslararası Çalışma Örgütü ve Devlet İstatistik Komitesi tarafından düzenlenen anket metodolojisinin değerlendirilmesi ve bu kuruluşlarla iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Kadınlar için yasak olan meslek sınıflandırmalarının azalması yönünde normatif yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Kadro terfilerinde kadınlara yönelik ayrımcılık vakalarının önlenmesi için işverenlere karşı sorumluluk mekanizmaları artırılmalıdır. İş yerinde kadına yönelik cinsel şiddetin önlenmesine yönelik yasal çerçeve kurulmalı, kadınların bu olaylara ilişkin şikayetlerinin ele alınmasına yönelik mekanizma geliştirilmelidir.
- Maaş artışına ilişkin politikada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler, dinlenme ve eğlence, kültür gibi kadınların payının daha fazla olduğu alanlardaki maaş artışları, diğer ekonomik faaliyet türlerine göre daha yüksek oranda olmalıdır.
- Eşit istihdam fırsatları, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve istihdam ayrımcılığı konusunda yasal düzenlemeler yapılmalı, eşit fırsatların uygulanması ve güçlendirilmesi için etkili komiteler ve kurumlar oluşturulmalıdır.
- Kadınların kamu hizmetinde hızla ilerlemelerini sağlayacak siyasi taahhütlerde bulunulmalı, merkezi ve belediye yönetimlerinde orta ve üst düzey görevlere atanmaları hedeflenmelidir.

- Kadınların yerel ve merkezi siyasi yapılarda daha geniş katılımlarının önündeki engellerin ve zorlukların değerlendirilmesi yapılmalı ve uygun politika ve program önerileri yapılmalıdır.
- İşsiz kadınlara yönelik mesleki eğitim (geliştirme) programları uygulanmalıdır.
- Mesleki eğitim ve diğer yükseköğretim programlarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için işgücü piyasası talebinin (cinsiyet engelleri de dahil) düzenli olarak incelenmesi gerekmektedir.
- Sağlık hizmetlerine erişimin kalitesi, bu hizmetleri kullananlar (kadın/erkek) tarafından düzenli olarak değerlendirilmeli, böylece yeni politikalar ve programlar daha iyi bilgilendirilmelidir.

Bahsedilen tüm bu politikaların uygulanması durumunda, ülkede kadın yoksulluğu oranlarında ciddi şekilde düşüşün yaşanacağı öngörülmektedir. Ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlara yönelik kısıtlamaların kaldırılması, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve kadınların iş gücüne katılımının arttırılması, sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasıyla değil, aynı zamanda kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile sonuçlanacağı öngörülmektedir. Son olarak ilerde artması ümit edilen tüm yoksulluk çalışmalarında özellikle aile temelli olanlarında cinsiyetler arası eşitsizliklerin ve/veya farklılıkların ihmal edilmeden, dikkate alınması tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abbasova, S. (2023). Ulu Önder Haydar Aliyev ve Azerbaycan Kadınlarının Toplumdaki Rolünün Genişletilmesi Stratejisi, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(1), 201, 205.
- Açıkgöz, R. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir inceleme, *Hakemli Araştırma Dergisi Yardım ve Dayanışma*, 1(2), 51.
- Adaçay, F.R. (2006). İnsani Gelişmede Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(13), 11.
- Adaçay, F.R. (2008). *Yoksulluk- Mücadele Stratejileri ve Türkiye'deki Boyutları*, (1. Baskı), Eskişehir, Nisan Kitabevi.
- Adaçay, F.R. (2021). *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*. (3.Baskı), Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Addati, L, Cattaneo, U, Esquivel, V. ve Valarino (2018). *Care Work and Care Jobs for the Future Decent Work*, ILO, <https://www.ilo.org/publications>.
- Agayev, R. (2024). Why Does Azerbaijan not Disclose the Total Number of Informal Jobs? *Baku Research Institute*, <https://bakuresearchinstitute.org/en/>.
- Ak, M. (2016). Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk, *Akademik Bakış Dergisi*, (54), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article>.
- Aliyeva, A. (2019). Studies of Education Problems in the Perido of Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920), *Innovation Global Issues Congress Book*, 9-10.
- Aliyeva, J.R. (2023). Azerbaycan'da Kırsal Nüfusun Yaşam Standartlarının İyileşmesinde Mesleki Eğitimin Rolü ve Rolü, *International Congress of Social, Political and Financial Researches*, 59-65.
- Aliyeva, J.R. ve Şeren, G.Y. (2024). Women's Employment in Line With Sustainable Development Goals: The Example of Azerbaijan, *Journal of Recycling Economy and Sustainability Policy*, 3(1), 38-39, 41-42.
- Alkan, Ş.Y. (2022). *Türkiye'de Yoksulluğun Kadınlaşması: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Arpacioğlu, Ö ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi, *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 60- 62, 65-66.

- Arzu, Y. (2019). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 19.
- Aşkın, Ö.E. ve Aşkın, U. (2018). Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 262.
- Ataklı, R.Y. (Tarihsiz). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet, *Journal of Life Econoomics*, 91, <https://dergipark.org.tr/en/download/article>.
- Atasever, E. (2023). *Kadın Yoksulluğunu Önlemede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi.
- Atilla, H.K. (2023). *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Kadın İstihdamı: Ankara Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Avcil, C. (2022). Yoksulluğun Cinsiyeti: Türkiye’de Kadın Yoksulluğuna Teorik Bakış, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı, 115, 117.
- Ayabakan, B.Ç. (2022). *Ücretsiz Bakım ve Kadın Yoksulluğu İlişkisi: İstanbul Örneği*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Aytaç, A. ve Hatipler, M. (2011). *Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Özgü Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*, (2. Baskı), Edirne, Paradigma Akademi Yayınevi.
- Azevedo, P. (tarihsiz). Poverty Measurement, *World Bank Group*, <https://www.worldbank.org/>.
- Banu, D., Farashuddin F., Hossain, A. ve Akter, S. (2001). Empowering Women in Rural Bangladesh: Impact of Bangladesh Rural Advancement Committee ancement Committee’s (BRAC’s) Programme, *Journal of International Women’s Studies*, 2(3), 1-3.
- Bardakçı, Ş. ve Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye, *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71-72.
- Bilen, M., Şan, K. ve Aydın, K. (2005). Yoksulluk Sorunu Üzerine, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/>.
- Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-28.

- Buckley, M. (1987). Female Workers by Hand and Male Workers by Brain: The Occupational Composition of the 1985 Azerbaidzhan Supreme Soviet, *Soviet Union*, 14 (2), 229-231
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar, *İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021>.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, (9. Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çekici, O. (2022). *Yoksulluğun Dönüşen Boyutları ve Yoksullukla Mücadele Politika Transferi*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Çelik, H. (2016). 1990-2015 Yılları Arasında Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksulluk: Türkiye Örneği, *International Conference on Eurasian Economies 2016*, 336-341, <https://www.avekon.org/papers/1757>.
- Çelik, K., İstiklal, V. ve Güner, T. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü: 2002 Sonrası Döneme İlişkin Bir Değerlendirme, *Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 45-46.
- Coşkun, S. ve Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, (1. Baskı), Ankara, Nobel Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design : Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* [Araştırma Tasarımı: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları], Londra, SAGE Yayınları.
- Dal, R. ve Temiz, N. (2023). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Kurumlarının Etkinliği, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(77), 1307.
- Daşlı, Y. (2018). Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2), 531.
- Demiral, E. (2021). Türkiye’deki Kadın Yoksulluğunun OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılmalı Analizi, *International Conference on Eurasian Economies 2021*, 59-64.
- Derin, N. (2020). Dünyadan ve Türkiye’den Örneklerle Cam Tavan Sendromu, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 137-154.
- Diane, P. (1978). The Feminization of Poverty: Women, Work, Welfare, *The Urban & Social Change Review*, 11(1-2), 28-38.

- Dirimeşe, E. (2022). Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Politikaları ve Türkiye’de Roman Kadınların Durumu: Zonguldak Örneği, *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 5-6.
- Dolmacı, N. ve Türeli, N.Ş. (2013). İş Yaşamında Kadın Çalışana Yönelik Ayrımcı Bakış Açısı ve Mobbing Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 89.
- Donald, M. and Marcus, K. (2005). Poverty and Vulnerability – An Interdisciplinary Approach, *Munich Personal RePEc Archive*, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/>.
- Dulay, D. (2010). İş Hukuku Çerçevesinde Mobbing Kavramı, *Terazi Hukuk Dergisi*, 5(42), 16.
- Duran, T. (2023). *Yoksullukla Mücadelede ve Gelir Dağılımını İyileştirmede Evrensel Temel Gelir (ETG) Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Doktora Tezi, Sıtkı Koçman Üniversitesi .
- Duyan, G.Ç. (2010). Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Derneği*, 21 (19), 27, 34.
- Efeer, L. (2023). “*Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*”, Yüksek Lisans Tezi, Hacıbektaş Üniversitesi.
- Ehret, S., Constantino, S.M., Weber, E.U., Efferson, C. ve Vogt, S. (2022). Group Indetities Can Undermine Social Tipping After Intervention, *Nature Human Behaviour*, (6), 1669-1671.
- Elizade, S.(2009). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü, Çırag Yayınları.
- Ensari, S. (2010). TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine, *Maliye Finans Yazıları*, 24 (87), 9-10.
- Erdem, T. (2006) . *Yoksulluk, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*, Ankara, Lotus Yayınevi.
- Ergül, Ş., Genç, B. N., Aluç, S. S., ve Nalbantoğlu, İ. (2023). Kadın Yoksulluğu Üzerine Nitel Araştırma, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 196.
- Erkanlı, H. ve Topuz, K. S. (2017). *Kapasite Yaklaşımı Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu ve Kadının Özgürlüğü Meselesi*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Fidan, F.Z. (2016). *Yoksulluk Kıskaçında Kadın*. İstanbul: Opsiyon Yayınları.
- Fidel, H.E. (2010). Black Feminization of Poverty: Evidence From the U.S. Cross Regional Data, *The Journal of Developing Areas*, 44 (1), 149-166.

- Fujs, T., Lakner, C., Kong, M.N., Viveros, M ve Baah, K (2024). March 2024 Global Poverty Update from the World Bank: First Estimates of Global Poverty until 2022 From Survey Data, <https://blogs.worldbank.org/en/pendata/march-2024>.
- Gökmen, Ç.E. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu, *Çalışma ve Toplum*, 4 (55), 1967-1969.
- Güneş, S.T. ve Gül, B. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Yoksulluğu ve Sürdürülebilir Kalkınma: Türkiye Ölçeğinde Bir İnceleme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (4), 1594.
- Hacıyeva, A., Rehimova, S., Seferova, Z., Hüseyinzade, T. (2023). *Gadınların Geyri Formal Meşğulluğu: Araştırma*, Bakü Azerbaycan Respublikasının Aile, Kadın ve Uşaq Problemleri Üzre Devlet Komitesi.
- Harkönnen, J. (2017). Single- Mother Poverty: How Much Do Educational Differences in Single Motherhood Matter, <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle>, 31-50.
- Haughton, J. ve Khandker, S.H. (2009). *Handbook on Poverty + Inequality*, The World Bank, 3-6, Washington, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/>.
- Hoban, D. (2022). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma: Sosyal Politika Ekseninde Yoksulluk Güncel Sorunlar ve Tartışmalar. (Ed: ÖA. Tolga), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hoffman, E.P. (1992). Racial Differences in the Feminization of Poverty, *The Review of Black Political Economy*, 21 (1), 19-31.
- Hüseynova, H., Seferov, E., Bayramova, P., Alibeyli, Q. ve Nuriyev, E. (2018). *Qadın Hüquqlarının Müdafiəsi: Beynəlxalq və Milli Aspektlər*, Bakü: KAF Yayınları.
- İnci, R. (2020). Çalışan Kadınlarda Şiddet Algısı ve Bu Algıda Ekonomik Şiddetin Yeri, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 192-193.
- Işık, S.N. (2012). AB'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları, Mekanizmaları ve AB'nin Türkiye'ye Bugünkü Yaklaşımı, SODEV Dergi, <https://www.sosyaldemokratdergi.org/>.
- İskenderli, R. (2023). *Kadınların Geyri Formal Meşğulluğu*, Azerbaycan Cumhuriyetinin Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Üzre Devlet Komitesi.

- İslamoğlu, E. ve Özdemir, M.Ç. (2017). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Kavram- Teori – Uygulama*, (2. Baskı), Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- İsmail, G. (2016). Çağdaş Azerbaycan Türk Kadınının Toplumdaki Konumu, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (32), 167.
- Kabaoğlu, Ş. (2018). Azerbaijan Women's Education: History and Modernity, *Turkish Studies*, 13(19), 1526.
- Kabrera, P.M. ve Mustafayev, T. (2022). Kadınlara Karşı Zorakılık ve Meşet Zorallığı ile Mübarize Sahesinde Twinning Metodolojyası, <https://rm.coe.int/twinning-methodology-aze-/1680abf12b>.
- Karadağ, M.A. (2015). *Tek Boyutlu ve Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümleri: Türkiye Uygulaması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Karakuş, G. (2019). Sovyetler Birliği'nde Kadının Konumuna Genel Bakış, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1584-1598.
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, (38. Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık..
- Kart, E. ve Öngör, H. (2023). Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 272-288.
- Kaşıkkırık, A. ve Gülümser, I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve Uluslararası Sözleşmelere Yansıması, *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 61.
- Kaya, Z. (2012). *Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kayataş G.D. (2014). *Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü*, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Kaymak, Ö. (2011). Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kearl, H. (2019). A National Study on Sexual Harassment and Assault, *California Coalition Against Sexual Assault*, <https://www.raliance.org/wp-content/uploads/>, 25-26.
- Konuş, E.S. (2020). *Kadın Yoksulluğu: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü, *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2 (1), 95.

- Kurmanbekova, A., Rahut. D. ve Bera. S. (2023). Putting an End to the Social Disease of Domestic Violence, *ADBI İnstitute*, <https://www.asiapathways-adbi.org>.
- Kutluay, F.T. ve Taş, R. (2020). Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Mikro Finansmanın Rolü: Bursa Uygulaması. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (53), 1054.
- Kuyurtar, E. (2003). *Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım*, Deniz Feneri Yoksulluk Sempozyumu, (1), 111-112.
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry* [Doğal Araştırma], Londra, SAGE Yayınları.
- Linus, N ve Tarek, H.S. (2006). Poverty As Social Deprivation: A Survey, *Review of Social Economy*, 64 (2), 194.
- Malak, M. (2023). Türkiye Kapsamında Yoksulluk Üzerine Bir İnceleme, *Kapanaltı Mühasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (3), 56-57.
- Masika, R. ve Joeques, S. (1996). Employment and Sustainable Livelihoods: A Gender Perspective, *BRIDGE (Development Jender) İnstitute Of Development Studies Report*, (37), 2.
- Matthew, P. (2021). Causes and Consequences of Income Inequality – An Overview, *Stat Polit Pol*, 12(2), 348-353.
- Mayra, B. (1997). Women in Poverty: A New Global Underclass, *Foreign Policy*, (108), 38-53
- Medeiros, M. ve Joana. K. (2008). Is There a Feminization of Poverty in Latin America?, *Word Development*, 36(1), 116.
- Morales, A. F. ve Garcia, J.H. (2000). Women and Poverty in Spain (1981-1991), *Social Indicators Research*, 49 (1), 25-36.
- Muradova, A (2007). *Vovleçenie Jenşin Azerbaycanskoy SSR B Organı Gosudarstvennoy Vlasti*, Baku: Nurlan Yayınevi.
- Mwije, S. (2014). A Paradigm Shift From Women in Development (WID) To Gender and Development, 18, <https://www.academia.edu/17832448>.
- Necmaddin, B. ve Orhan, Ç. (2003). Yoksulluk ve Kapitalizm: Türkiye'deki Yoksulluk Meselesinin Çözümünde Devlete Düşen Görevler, *Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Derneği*, 1 (1), 231.
- Osberg, L. ve Kuan, X. (2006). “How Should We Measure Global Poverty İn a Changing World?”, *World Institute for Development Economics Research*, (64), 6-7.

- Öcal, A.T. (2021). Türkiye’de İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, *World Women Conference II*.
- Öksüz, N. (2022). Türkiye’de Subjektif Yoksulluğu Belirleyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modelle Analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 78.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 55-56.
- Ören, K., Negiz, N. ve Akman, E. (2012). Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2), 321.
- Özlü, B. (2022). *Kadın Emegi Bağlamında Yoksulluk ve Covid - 19 Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Özsoy, D. (2024). Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Endeksler Bağlamında Karşılaştırılması, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 7(1), 348-362.
- Öztürk, İ.H. (2008). Dünyanın En Dinamik ve En Rekabetçi Bilgi Ekonomisi Olmak ya da Olmamak: Avrupa Birliği Lizbon Stratejisi ve Eğitim Boyutu, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 13-32.
- Öztürk, M. ve Çetin, I.B. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar, *Journal of Yaşar University*, 3(11), 2668.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evulation Methods*. [Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri], Londra, SAGE Yayınları.
- Rahman, S. (1997). BRAC and Women’s Emprowment, *SERD*, 1(1), 1-2.
- Rahnema, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Ravallion, M. ve Bidani, B. (1994). “How Roboust Is A Poverty Profile?”, *The World Bank Economic Review*, 8(1), 75-100.
- Sağlık, B. (2019). *Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasındaki İlişki: Roman Kadınlar Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi.
- Sarah, B. ve Brian, L. (2003). Challenging Women’s Poverty, *CIIR Briefing*, 9, <https://www.progressio.org.uk/sites/default/files/>.
- Saunders, P. (2004). Towards a Credible Poverty Framework: From Income Poverty to Deprivation, *SPRC Discussion Paper*, No 131, 3.

- Seferov, E. ve Seferova, N. (2023). *Gender Beraberliyi*, Bakü, Bakü Devlet Üniversitesi.
- Sen, A. (1976). "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", *Econometrica*, 44 (2), 226.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/>.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu, *Mülkiye Dergisi*, 36 (4), 51-67.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, (6. Baskı), İstanbul:İletişim Yayınları.
- Serin, D.O. (2022). Income Inequality, Poverty and Growth, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 689-690.
- Şeydayeva, S. (2021). *Azerbaycan Tehsil Sisteminde Gender Stereotiplerin Tedgigi*, Yüksek Lisans Tezi, Xezer Üniversitesi.
- Seyidzade, D. (2004). *Azerbaycan XX. Yüzyılın Başında: Bağımsızlığa Giden Yollar*, Bakü: Yazıcı Yayınları.
- Shari, E. ve Li, N. (2020). Caloric İntake and Energy Expenditures in İndia, *Policy Research Working Paper*, World Bank Group, 1-2.
- Sipahi, E. ve Özsoy, B. (2020). Eril Yurttaşlıktan Eşit Yurttaşlığa: Azerbaycan'da Kadınların Siyasete Katılımı Üzerine Değerlendirme, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (10), 164-164.
- Solmaz, E. ve Avcı, M. (2017). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma Harcamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s. 49.
- Sosyal, G., Özcan, C. ve Akın, A. (2022). Dünyada ve Türkiye'de Kadın, Anne ve Çocuk Sağlığının Güncel Durumu, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 32(1), 3-12.
- Stephen, E.N. ve Lawrence, U. (2016). Single- Parent Families and Their İmpact on Children: A Study of Amassoma Community in Bayelsa State, *Euopen Journal of Research in Social Sciences*, 4(9), 1-3.
- Şiriner, İ. (2015). Mikrokredilerin Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Dünyadaki Çalışmaların Katkısı Üzerine Bir Literatür Araştırması.İş, Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi. 17(1): 54-77.
- TC. Kalkınma Bakanlığı (2018), On Birinci (2019-2023) Kalkınma Planı, Kadının Kalkınmadaki Rolü, Özel İhtisas Raporu, Ankara.
- Temiz, H.E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri, *Çalışma ve Toplum*, 2 (1), 64.

- Töredi, F.A. (2022). *Yoksulluk ve Eğitim Harcamaları İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.
- Towsend, P. (2006). What is Poverty? An Historical Perspective, *UNDP: International Poverty Centre*, <https://ipcig.org/>, (Erişim tarihi: 21.11.2023.), 5; <https://stories.undp.org/>.
- Tümtaş, M.S. ve Ergun. C. (2014). Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yıkılan Bir Kent: Van, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 6-7.
- Turner, K. ve Lehning, A.J. (2007). Psychological Theories of Poverty, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 16 (1/2), 69, <https://mackcenter.berkeley.edu/sites/default/files/publications/psychological>.
- Ulutaş, Ç.Ü. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(21), s. 25-40.
- UNDP. (2004). Human Development Report, Australia, Carfax Publishing, <https://reliefweb.int/report/world/human-development-report-2004>, 259.
- Uzun, M.A. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 157.
- Valiyeva, T. (2021). *Azerbaycan ve Türkiye’de Kadınların Eğitimine Bakış: 18-35 Yaş Kadınların Penceresinden*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Vezirov, A. (2018). *Azerbaycan’da Özel Sektörde Kadınlar: İmkanlar ve Çetinlikler*, Bakü, Azerbaycan Cumhuriyetinin Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Üzre Devlet Komitesi.
- Yalçın, M. (2020). Kadın Yoksulluğunun Güçlendirme Yaklaşımı Odağında İncelenmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 66-67.
- Yaşar, S. ve Taşar, M.O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (38), 133.
- Yıldırım, F. ve Gül, F. (2021). Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 690.
- Yıldız, E. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?, *C.Ü Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 85.
- Yıldız, M.Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Göç ve Yoksulluk: Hakkari Örneği, *Gazi Antep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 438.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayınevi.
- Yılmaztürk, A. (2016). Türkiye’de Kadın Yoksulluğu, Nedenleri ve Mücadele Yöntemleri, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(36), 772.

- Yurt, Ş ve Şişman, Y. (2024). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam: Sosyal Adaletsizlikler, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 15(1), 172.
- Yusifova, S. (2010). *Elegant Signature*, Bakü, Elm ve Tehsil Yayınları.
- Zeki, B. (2011). *Avrupa Birliği’nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 11.
- Zengin, E., Eynalov, H., Bölek, B. ve Bölek, U. (2011). Azerbaycan’da Kadın ve İş Hayatı, *Sosyoloji Konferansları*, 34 (29), 44.

İnternet Kaynakları

- http-1: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index>).
- http-2: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326>).
- http-3: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/faq_gii)
- http-4: <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index>
- http-5: https://www.developmenteducation.ie/media/documents/women_gender_dev.pdf
- http-6: <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality>):
- http-7: <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/brief/gender-strategy-update-2024-30-acceleratingequality-and-empowerme>
- http-8: <https://rm.coe.int/1680590177>
- http-9: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice>
- http-10: www.counterpart.org
- http-11: <https://e-qanun.az/framework/4932>
- http-12: https://family.gov.az/store/media/GIZ_Gender
- http-13 : <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3453774>
- http-14: [https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/gender-inequality-index-\(gii](https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/gender-inequality-index-(gii)
- http-15: <https://digitallibrary.un.org/record/791518>
- http-16: <https://www.refworld.org/policy/polrec/cedaw/2007/en/40031>
- http-17: <https://www3.weforum.org/docs/>
- http-18: <https://www.stat.gov.az/source/gender/?lang=en>
- http-19: <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/azerbaijan>
- http-20: <https://data.worldbank.org/indicator>.
- http-21-<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/>
- http-22-<https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/BEFA58B?m49=031>
- http-23: <https://musavat.com/news/>

EK 1

Protokol No: 765958

Tarih: 25.08.2024

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSH. ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	BAP Projesi-Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kapsamında Kadın Yoksulluğu: Azerbaycan Örneği
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Funda Rana ADAÇAY
TEZ YAZARI:	Muzayyem ASHRAFLI
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Oylarla

EK 2
ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “**Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kapsamında Kadın Yoksulluğu: Azerbaycan Örneği**” başlıklı bir araştırma çalışması olup Azerbaycan’da kadın yoksulluğuna ilişkin araştırma yapmak amacını taşımaktadır. Çalışma, Muzayyam Ashraflı tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile tez çalışmasında ortaya konacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, anket yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler ... yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi iktisat bölümünden Muzayyam Ashraflı’ya yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı : Muzayyam Ashraflı

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:Tarih:

EK 3

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Yüksek Lisans Araştırma Tezi

Anket Soruları

1. Cinsiyetiniz nedir?

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek
- ☐ Belirtmek istemiyorum

2. Yaş aralığınız nedir?

- ☐ 18-24
- ☐ 25-34
- ☐ 35-44
- ☐ 45-54
- ☐ 55+

3. Medeni durumunuz nedir?

- ☐ Evli (Kaç Yaşınızda Evlendiğinizi Belirtiniz)
- ☐ Bekar
- ☐ Dul
- ☐ Boşanmış

4. Kaç yaşında evlendiniz?

- ☐ 18'den daha küçük bir yaşta
- ☐ 18-22 yaş grubunda,
- ☐ 23-27 yaş grubunda
- ☐ 28-32 yaş grubunda
- ☐ 33-37 yaş grubunda

5. Hangi yöntemle evlendiniz?

- ☐ Eşimle tanışarak,
- ☐ görücü usulüyle
- ☐ eşim tarafından kaçırılarak

6. Çocuğunuz var mı? (Evet ise sayı belirtiniz)

- ☐ Evet (sayı:)
- ☐ Hayır

7. Eğitim durumunuz nedir?

- ☐ İlkokul
- ☐ Ortaokul
- ☐ Lise
- ☐ Üniversite
- ☐ Yüksek Lisans veya üzeri

8. Eğitime erişimde karşılaştığınız zorluklar nelerdir? (Lütfen tüm uygun seçenekleri belirtin.)

- ☐ Maliyet
- ☐ Ulaşım
- ☐ Ailevi baskılar
- ☐ Eğitim materyallerinin eksikliği
- ☐ Öğretmen kalitesi
- ☐ Diğer
- ☐ Her hangi bir zorluk yaşamadım.

9. Eğitim alırken karşılaştığınız en büyük engel nedir?

.....

.....

.....

.....

10. Erken yaşta evlilik ve kız çocuklarının eğitimden mahrum bırakılmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Şansınız ve imkanınız olsa eğitiminize devam etmek ister miydiniz? Nedenini belirtiniz.

- ☐ Evet (Açıklayınız)
- ☐ Hayır

12. Mevcut iş durumunuz nedir?

- ☐ Tam zamanlı çalışıyorum
- ☐ Yarı zamanlı çalışıyorum
- ☐ Freelance çalışıyorum

- ☐ İş arıyorum
- ☐ Çalışmıyorum

13. İş bulma sürecinde yaşadığınız en büyük zorluk nedir?

.....

.....

.....

14. İşgücü piyasasında karşılaştığınız engeller nelerdir? Lütfen tüm uygun seçenekleri belirtin.

- ☐ Ailevi sorumluluklar
- ☐ Yeterli iş imkanının olmaması
- ☐ Eğitim seviyesinin düşük olması
- ☐ Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı
- ☐ Ulaşım sorunları
- ☐ Diğer

15. Mevcut işinizden ve maaş/ücretinizden memnun musunuz?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

16. Ek geliriniz var mı? /Eşinizin veya diğer aile bireylerinin geliri varsa belirtir misiniz?

.....

.....

17. Herhangi bir yerden maddi destek alıyor musunuz?

1) kocamdan 2) ailem 3) komşum/ hayırseverler 4) devlet 5) hayırsever kuruluşlar

18. Harcamalarınızın yüzdesel (%100) dağılımı hakkında bilgi verebilir misiniz?

- ☐ Kira/ Barınma
- ☐ Mutfak ve yiyecek
- ☐ Giyim
- ☐ Sağlık
- ☐ Eğlence / Kültür
- ☐ Diğer

19. Evinizde var olmayan eşyaları işaretleyiniz.

- ☐ ulaşım aracı (araba/otomobil)
- ☐ buzdolabı,
- ☐ çamaşır makinesi
- ☐ bulaşık makinesi,
- ☐ elektrikli süpürge,
- ☐ koltuk-kanepe

20. Çalışıyor iseniz işinizi / sektörünüzü tanımlar mısınız?

Özel, İşçi, memur vb. – özel sektör, devlet ? – tarım, sanyi, hizmetler?

Örnek : Özel- dikiş/nakış

☐ Tarım	Kamu sektörü (....)
☐ Sanayi	Özel sektör (...)
☐ Hizmetler	Kendime ait (...) Aileme ait (....)

21. Çalışıyor iseniz kaç yıldır aynı iştesiniz? yıl ay

22. Geçen yıl ve son 5 yıl öncesi aldığınız maaş / ücretinizi belirtir misiniz?

.....
.....

23. Sosyal hayatınızda herhangi bir zorlukla karşılaşıyor musunuz?

- ☐ Evet (Açıklayınız)
- ☐ Hayır

24. Sosyal hayattan dışlandığınızı düşünüyorsanız, nedenini açıklayınız.

.....
.....
.....

25. Günlük zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?(Bir % değer veya 24/? Saat olarak verir misiniz?))

- ☐ En fazla: ev işleri (temizlik, yemek vb) (kaç saat?)
- ☐ En fazla; çocuk veya yaşlı bakımı
- ☐ En fazla ; İşim
- ☐ En fazla; kişisel bakımım (bakım) ve gelişimim (eğitim)

26. Her ihtiyacınız olduğunda sağlık imkanlarından yararlanabiliyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır (Nedenini açıklayınız)

27. Kronik bir sağlık sorununuz var mı?

- ☐ Evet (Nedenini açıklayınız)
- ☐ Hayır

28. Barınma ile ilgili durumunuzu açıklayınız?

- (1) 1 odalı evim var (2) 2 veya 3 odalı evim var (3) Kirada oturuyorum (4) Ailemin yanımda yaşıyorum (5) Evim eşimin üstüne kayıtlı

29. Ülkenizde kadınların siyasete katılımları hakkında ne düşünüyorsunuz? Olumlu veya olumsuz düşüncelerinizi belirtiniz.

.....
.....
.....

30. Toplum olarak çok az kadın lidere sahip olmanız hakkında ne düşünüyorsunuz?

.....
.....
.....

31. Kadınların kilit karar alma alanlarına eşit katılımı, pandemiler, iklim değışikliği ve çatışma gibi zorluklarla başa çıkmanız için bizi daha iyi bir şekilde donatabilir mi?

.....
.....
.....

32. Yoksulluğu nasıl tanımlarsınız?

.....
.....
.....

33. Kendinizi toplumunuzda aşağıdakilerden hangi seviyede tanımlar sınız?

- (1) Çok yoksul (2) Yoksul (3) Düşük gelirli (4) Orta gelirli (5) Yüksek gelirli (Zengin)

34. Yoksul olduğunuzu düşünüyorsanız, nedenini açıklar mısınız?

- ☐ Ailem yoksuldu
- ☐ Boşanma/ayrılma,
- ☐ vefat/sahipsizlik
- ☐ yaşlılık
- ☐ hastalık/özür-sakatlık
- ☐ hükümet politikaları
- ☐ göç
- ☐ iflas/zarar

35. Ülkenizde genel yoksulluk düzeyi ve özellikle kadınlar ve kız çocukları için yoksulluk düzeyi ile ilgili bir bilginiz var mı?

- ☐ Evet (Evet ise açıklayınız)
- ☐ Hayır.

36. Ülkenizde yoksulluk içinde yaşayan veya ekonomik ve sosyal marjinalleşme/dezavantaj durumu yaşayan kız çocukları ve kadınlar ne şekilde tehdit veya risklere maruz kalmaktadır? (Aşağıdakilerden en yakın cevapları seçiniz.)

- ☐ Sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, barınma, su, gıda, eğitim ve istihdama erişimde zorluk yaşamak.
- ☐ Evsizlik durumunda olmak veya sosyal dışlanma yaşamak.
- ☐ Yoksulluk içinde yaşamaları nedeniyle şiddete veya ayrımcılığa maruz kalmaları.
- ☐ Hak ihlalleri için adalete ve telafiye erişimden yoksun.

37. Son 5 , 10, 15 yılda kadınların ekonomik gelişim konusundabir değerlendirme yapabilir misiniz?

.....
.....
.....

38. Kadın yoksulluğunu azaltmak için önerdiğiniz çözümler nelerdir?

.....
.....
.....
.....

39. Ömür Boyunca Hiç Şiddet Gördünüz Mü?

- ☐ **bağırma, hakaret etme, aşağılama gibi unsurları içeren duygusal şiddete maruz kaldım**
 - ☐ bir defa şiddet (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ birkaç kez (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ çok defa (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ herhangi bir şiddet görmedim.
- ☐ **dayak / fiziksel şiddet gördüm**
 - ☐ ömür boyunca en az bir defa şiddet (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ birkaç kez (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ çok defa (ailemden / eşimden / diğer)
 - ☐ herhangi bir şiddet görmedim.

40. Kadınlar ve kadın yoksulluğu hakkında eklemek istediğiniz başka görüşlerinizi paylaşmısınız?

.....

.....

.....

.....

.....

Katılımınız ve desteğiniz için teşekkür ederiz.

